

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

98876
73.10.2000
10.10.2000

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
ORTA ÖĞRETİM KURUMLARINDA TARİH
ÖĞRETİMİ VE PROGRAMLARI
"TÜRKMENİSTAN ÖRNEĞİ"
(1917-1990)

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON BİRİMİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan: Hüseyin ARIK

Tez Yöneticisi: Prof.Dr. Salim CÖHÇE

MALATYA-2000

İÇİNDEKİLER**ÖNSÖZ****KISALTMALAR****KAYNAKLAR****GİRİŞ****I. BÖLÜM****(SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE
SOVYET İDARESİNDE TÜRKMENİSTAN)**

A. BOLŞEVİK İHTİLALİ VE SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI	
a. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Öncesi Rusya	5 5
b. Ekim İhtilali ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Teşekkülü . .	11
B. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ İDARESİNDE TÜRKMENİSTAN	26 26
a. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Öncesi Türkmenler ve Türkmenistan	27 27
b. Türkmenistan'ın Sovyet İdaresine Girişi	32 32
c. Sovyet İdaresinde Türkmenistan'ın Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Durumu	33 33

II. BÖLÜM**(SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE
EĞİTİM)**

A. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ EĞİTİMİNİN GELİŞİMİ	39 39
a. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Eğitiminin Felsefi Temeli	39 39
aa. Materyalizm	39 39

ab. Politeknik Eğitim Nazariyesi	41
b. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde Politeknik Eğitim	
Uygulamaları	45
c. Bolşevik Dönemi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Eğitiminin	
Özellikleri	59
ba. İlk Politeknikleştirme Devresi (1917-1923/24)	46
baa. Politeknik Eğitim ve V.İ.Lenin (1870-1924)	46
bb. İstikrar Sağlama Devresi (1923-1924/1959)	49
bc. İkinci Politeknikleştirme Devresi (1958-1964)	50
bca. Chruschtschow Okul Reformunun Anı Hedefleri	52
bcb. Politeknik Okul Reformu	53
bcba. Üretim Dersli Genel Politeknik İş Okulları (15-18 yaşları)	54
bcbb. İşçi ve Köylü Gençleri Okulları (15-18 Yaşları)	56
bcbc. Meslek Okulları ve "Teknikum" lar	56
bcbd. Özel okullar ve Kabiliyetlerin Desteklenmesi	56
bd. İkinci Politeknikleştirmede İstikrar Sağlama Devresi (1964 ve	
Sonrası Dönem	57
bda. 1964 Tarihli Okul Reformu	57
bdb. 1966 Tarihli Okul Reformu	58
c. Bolşevik Dönemi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Eğitiminin	
Özellikleri	59
ca. Kominist İdeolojiye Kendinden Vatandaş Yetiştirme	59
cb. Üretimin Merkeze Alınması	60
cc. Toplumsallaştırma	60
cd. Kollektif Şuur Uyandırmak	61
ce. Çok Yönlü İnsan Yetiştirme	62
cf. Mesleki Eğitimi Görünümlü Olması	62

cg. Standart Bir Toplum Yaratma	62
ch. Ruslaştırma	63

B.SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ EĞİTİM SİSTEMİ

a. Eğitim Kurumları	64
aa. Örgün Eğitim	67
ab. Yaygın Eğitim	73
b. Eğitim Sisteminin İşleyişinde Rolü Olan Birimler	74
ba. Komünist Partisi	74
bb. Merkezi Hükümet	76
bc. Birlik Cumhuriyetleri	77
bd. Mahalli İdareler	78

III. BÖLÜM

(SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE TARİH EĞİTİMİ)

A. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE TARİH EĞİTİMİNİN ÖZELLİKLERİ

a. Felsefi Yaklaşım	82
b. Tarih Yazımı ve Öğretiminde Uygulamalar	86

B. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE ORTA DERECELİ OKULLAR İÇİN TARİH PROGRAMI (1989)

a. Kapsamı	92
b. Hedefleri	110
ba. Dördüncü Sınıf Tarih Programı Hedefleri	110
bb. Beşinci Sınıf Tarih Programı Hedefleri	111
bc. Altıncı Sınıf Tarih Program Hedefleri	112

	IV
bd. Yedinci Sınıf Tarih Programı Hedefleri	113
be. Sekizinci Sınıf Tarih Programı Hedefleri	113
bf. Dokuzuncu Sınıf Tarih Programı Hedefleri	115
bg. Onuncu Sınıf Tarih Programı Hedefleri	117
c. Önerilen Öğretim Yöntemleri	118
d. Öğrenilen Araç ve Gereçler	119
e. Ölçme ve Değerlendirme Usulleri	122

IV. BÖLÜM

(TÜRKMENİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ ORTADERECELİ OKULLAR 1990 TARİH PROGRAMI VE OKUTULAN TARİH DERSİ KİTAPLARI)

A. TÜRKMENİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ ORTADERECELİ OKULLAR TARİH PROGRAMI (1990)

a. Kapsamı	124
----------------------	-----

B. TÜRKMENİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ ORTADERECELİ OKULLARDA OKUTULAN TARİH DERS KİTAPLARI VE KİTAPLARIN İÇİNDEKİ KONULAR

a. "Gadim Dünya Tarihi 5"	136
b. "Orta Asırlar Tarihi 6"	140
c. "Türkmenistan CCP'nin Tarihi"	144
d. " CCCp Tarihi 8" (?... 1800)	149
e. "CCCP Tarihi 8" (1801-1900)	152
f. " CCCP Tarihi 9" (1900-1939)	154
g. "CCCP Tarihi 10" (1939-1987)	160
h. "Yeni Tarih 8" (1640-1870)	163
ı. "Taze Tarih 9" (1871-1917)	167

	v	
i. "En Taze Tarih 9" (1917-1939)	170	
j. "En Taze Tarih 10" (1939-1086)	171	
SONUÇ	175	
EKLER	180	
BİBLİYOGRAFYA	235	

68

1917-1939

ÖNSÖZ

Ekim 1917 Sosyalist İhtilali ile, 'Sovyetler Birliği'nde Askeri, Siyasi ekonomik ve kültürel yönden, her alanda köklü değişikliklerin yaşandığı bir döneme girilmiştir. Komünistlerin (Bolşeviklerin) idareyi tamamen ele geçirmeleri ile, bu süreç daha da hızlanmıştır. Ancak biz bu konular üzerinde durmayacağız, sadece araştırma konumuzu ilgilendiren, eğitim boyutu üzerinde, özellikle de 1917-1990 dönemini ilgilendiren tarih programı ve tarih ders kitaplarında bolşevik dönemine ait, tarih öğretim anlayışı, tarih öğretimi ve tarih dersi kitaplarına dayalı olarak, hangi konuların nasıl öğretildiğini incelemeye çalışacağız.

İhtilalden sonra, Marksist - Leninist ideolojiye dayalı temeller üzerinde 70 yıldır süregelen komünist rejimin devam etmesinde SSCB'nin 1990 yılına kadar yaşamasında, aynı anlayışa dayalı tarih öğretiminin önemli bir rolü olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bu sebeple Türk Cumhuriyetlerinde uygulanan tarih programları ile, tarih ders kitaplarının incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Ancak bu alanda yeterli bilginin olmayışı ve konunun geniş bir sahayı ihtiva etmesi sebebiyle, bu tür zorluklar bizi araştırmamızı sınırlandırmaya sevk etmiştir. Bu sebeple tez konumuzun araştırılmasında; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği orta dereceli öğretim kurumlarında uygulanan Tarih programı ile Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Orta dereceli öğretim kurumlarında uygulanan Tarih Programı ve Tarih Dersi Kitapları'nın incelenmesi ile iktifa edilmeye çalışılmıştır.

Bizi araştırma konumuzu sınırlandırmaya zorlayan önemli sebeplerden diğer biri ise, üzerinde çalıştığımız alanda, daha önceden yapılan herhangi bir araştırmanın olmayışı ve ana kaynakların temininde, bilhassa Rusça kaynaklara ulaşılmadaki zorluklar ve brokratik engeller olmuştur.

Konunun araştırılmasında ve kaynakların temininde, gerekli desteğini esirgemeyen Milli Eğitim Bakanlığı'nda görevli Türk Cumhuriyetleri Temsilcilerine, Prof.Dr.Mehmet Saray, Doç. Dr.Mesut Aydın'a, Dr.Seyfullah Yalım, Ahmet Uysal, Tezin bilgisayarda yazımı sırasında emeği geçen Nilüfer Sürücü ve Kemal Başer'e ayrıca; beni bu araştırmaya sevk ederek, gerekli yönlendirme ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof.Dr.Salim CÖHÇE'ye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Hüseyin ARIK

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
ASC:	Arnavutluk Sosyalist Cumhuriyeti
ASÜ:	Asya'daki Sosyalist Ülkeler
bkz:	Bakınız
BHC:	Bulgaristan Halk Cumhuriyeti
C:	Cilt
CCCP:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ÇHC:	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇSC:	Çekoslavya Sosyalist Cumhuriyeti
GDR:	Demokratik Almanya Cumhuriyeti
MHC:	Macaristan Halk Cumhuriyeti
Nşr:	Neşreden
PHC:	Polonya Halk Cumhuriyeti
RSC:	Romanya Sosyalist Cumhuriyeti
s:	Sayfa
S:	Sayı
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SBKP:	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSSR:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSCBHMD:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi
TCCP:	Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
TK:	Türk Kültürü
TSSSR:	Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
vd:	Ve devamı
YSFC:	Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti

KAYNAKLAR

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmadan önceki döneme ait bilgileri ihtiva eden kaynaklar; gerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, gerekse Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti orta öğretim kurumlarında okutulan Tarih Proğramları ve Tarih Ders Kitapları olarak, o döneme ait Tarihi bilgiler veren ve araştırma konumuzun ana kaynağını oluşturan en önemli eserlerdir. Bu eserler Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından Birlik Cumhuriyetleri orta dereceli öğretim kurumlarında ortak olarak okutulmak üzere Moskova'da hazırlanmıştır.

Sovyetler Birliği resmi kurumlarından bize intikal eden Tarih Proğramları ve Tarih Ders kitapları, Demir Perde ülkesi diye adlandırılan Sovyetler Birliği'nin dağılmadan önceki dönemine ait, orta dereceli okullarda ana kaynak olarak okutulan proğram ve ders kitaplarına ait bilgiler, hem tez konumuz açısından, hem de bizden sonra bu sahada araştırma yapacak olan kişilere ışık tutması bakımından önemlidir.

Bu araştırmada, Tarih Programı olarak; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Orta Dereceli okulları için hazırlanan ve 1989 Tarihinde Moskova'da basılan Tarih Proğramı ile Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Orta Dereceli Okulları için hazırlanan 1990 Tarihinde Aşgabat da basılan Tarih Proğramından ve Ders Kitapları olarak da; "Gadim Dünya Tarihi"; "Orta Asırlar Tarihi" ve Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Tarihi", "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi (Genel Tarih)" ve "Yeni Tarih (Devrim Tarihi)" ders kitaplarından ve diğer araştırma eserlerinden de istifade edilmiştir.

A. TARİH PROĞRAMLARI

Tarih Proğramları; gerek Tarih eğitimi ve öğretimi, gerekse neyin, ne kadar zamanda ve nasıl öğretilceğini belirlemesi bakımından vazgeçilmesi mümkün olmayan öneme haizdir. Ders kitaplarının sınıf seviyelerine göre hazırlanmasında ve

öğretilecek ders konularının belirlenmesinde, en geçerli ve güvenilir kaynaklar arasındadır.

a. 1989 Programı:

Bir ülkenin eğitim ve öğretim faaliyetlerini belirleyen en önemli unsurlardan biri de, Eğitim programlarıdır. Tarih Programı, Eğitim Programlarının bir alt basamağını oluşturur. Tez konumuzu oluşturan 1989 Programı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından Moskova'da hazırlanmıştır. 93 sayfadan ibarettir. Bütün birlik cumhuriyetlerinde uygulanmak üzere tek ve standart bir Tarih Programı olarak hazırlanmıştır. Ayrıca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Eğitim-Öğretim Programlarının bir alt programı olarak; Birlik Cumhuriyetlerinin orta dereceli öğretim kurumlarında okutulacak, Tarih Eğitim ve öğretimi ile ilgili faaliyetlerin tümünü içine alır. Bir başka deyişle orta dereceli okullarda okutulacak Tarih Dersi ile ilgili, ders kitaplarının yazımından tutunuzda, konuların tesbitine, ne kadar zamanda, hangi araç ve gereçlerle, nasıl bir öğretim yöntemi ile öğretileceğine, öğretilen bilgilerin, kalıcılığının nasıl ölçüleceğine varıncaya kadar, Tarih öğretimi ile ilgili her türlü usul ve esasları belirleyen bir Tarih Programıdır.

Bu Programda; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Birliğe bağlı diğer cumhuriyetlerin orta dereceli okullarında uygulanacak Tarih öğretimine yönelik eğitim ve öğretim faaliyetlerinin usul ve esasları belirtilmiştir. Diğer taraftan Sovyetler Birliği dağılmadan önceki dönemde orta okulların IV (V). nci sınıfından, X(XI).ci sınıfına kadar, bütün sınıflarda okutulacak olan, Tarih Ders kitaplarının konuları, hedefleri, öğretim yöntemleri, eğitim araç ve gereç leri ile ölçme ve değerlendirme usulleri belirtilmiştir.

b. 1990 Programı:

Araştırma tez konumuz için önemli bir kaynak teşkil eden bu program; Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Marif Bakanlığı tarafından, 1990 yılında

Aşgabat'da basılmıştır. 164 sayfalık içeriğe sahip olan bir programdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından hazırlanarak, 1989 yılında Moskova'da basılan ve bütün birlik cumhuriyetlerine tavsiye edilen Tarih Programının, Rusça aslından Türkmençe'ye çevrilen, tercüme bir program niteliğindedir. Ancak Türkmenistan akşam okulları ve açık (mektupla öğretim) okulları için ilave ek program konularını da kapsamaktadır.

Bir başka deyişle 1990 Aşgabat Programı'nda; 1989 Moskova (Ana Program) Programı'na paralel olarak, Türkmenistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti orta dereceli okullarında uygulanacak Tarih öğretimine yönelik, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin usul ve esasları belirlenmiştir. Ayrıca; orta dereceli okulların, IV (V).ci sınıfından; X(XI).ci sınıfına kadar, bütün sınıflarında okutulacak olan Tarih Dersi kitaplarının konuları, hedefleri, öğretim yöntemleri, eğitim araç ve gereçleri ile ölçme ve değerlendirme usulleri belirtilmiştir.

B. DERS KİTAPLARI

Araştırma konumuzun diğer bir önemli kaynağını ise, ders kitapları oluşturmaktadır. bu kitapların incelenmesi sayesinde, Sovyetler Birliği dağılmadan önceki dönemde, birlik cumhuriyetlerinin tabii üyesi olan Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin orta dereceli okullarında Tarih Dersi olarak hangi konuların ve nasıl okutulduklarını anlamamız mümkün olmaktadır. Tarih Ders Kitapları bu yönüyle orjinal kaynak olması bakımından da son derece öneme haiz eserlerdir.

Taşıdıkları içerik ve sınıflardaki okutulmuş sırasına göre, bu kaynak kitapları, aşağıdaki sıra dahilinde incelememiz mümkün olacaktır.

a. "Gadim Dünya Tarihi 5":

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortaöğretim okullarının 5. Sınıflarında, "Eski Dünya Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılan bir Tarih kitabıdır. İkel dünyada yaşayan insanların hayatı, kölelik dönemin ortaya

çıkması, gelişmesi ve yok olması hakkında 293 sayfalık bilgiyi ihtiva eder. 1985 yılı baskısına ilave olarak 1993 yılında Aşgabat Marifi tarafından yeniden basılmıştır.

b. "Orta Asırlar Tarihi 6":

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ortaöğretim Okullarının 6. Sınıflarında "Orta Asırlar Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere, yazılmış bir tarih kitabıdır.

Ortaçağ Tarihi hakkında 317 sayfalık genel bilgiler ihtiva eden bu kitap, Moskova'da hazırlanan aslına sadık kalmak kaydı ile, Aşgabat Marifi tarafından, 1986 Tarihinde bastırılmıştır.

c. "TÜRKMENİSTAN CCP'NİN TARİHİ":

İnceleme konumuzu oluşturan bu kitap, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ortaöğretim Okullarının, 7.nci ve 10. cu sınıflarında "Türkmenistan CCP'nin Tarihi" adı altında, deri kitabı olarak okutulmuştur. Türkmenistan Marifi tarafından Aşgabat'da 1985 yılında basılmıştır.

Kitaben içeriği; Ekim 1917 Sosyalist Devrim Öncesi Türkmenistan Tarihi ve Devrim Sonrası "Sovyet Türkmenistanı'nın Tarihi" olmak üzere iki bölümden oluşan, 190 sayfalık tarihi bilgileri kapsamaktadır.

d. "CCCP TARİHİ 8" (?...1800):

Sekizinci sınıflarda okutulan bu kitap; "CCCP Tarihi 8"; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Magarifi Devlet Komitesi tarafından Moskova'da basılan aslına, sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti halk Marif Bakanlığı tarafından 1991 yılında Aşgabat'da basılmıştır. İçerigini incelediğimiz bu kitap, CCCP Tarihi'nin başlangıcından 1800 yılına kadarki döneme ait 345 sayfalık bilgi ihtiva etmektedir.

e. "CCCP TARİHİ 8" (1801-1900):

Bu kitap; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmadan önce, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ortaöğretim Okullarının, 8. sınıflarda "CCCP Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılmış bir Tarih Dersi kitabıdır. CCCP Tarihi'nin 1801-1900 Yılları arasındaki 100 yıllık dönemi kapsar. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından, Moskova'da basılan aslına, sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan Marif Başkanlığı tarafından 1986 yılında Aşgabat Marifi tarafından basılmıştır. Muhteva bakımından 252 sayfalık bilgiyi kapsar.

f. "CCCP TARİHİ 9" (1900-1939):

Bu kitap; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmadan önce, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ortaöğretim Okulları'nın 9. sınıflarında "CCCP Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılmış bir Tarih dersi kitabıdır.

CCCP Tarihi'nin 1900-1939 yılları arasındaki 39 yıllık dönemi kapsar, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından Moskova'da basılan aslına sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Marif Bakanlığı tarafından 1987 yılında Aşgabat Marifi tarafından basılmıştır. 360 sayfalık bilgi ihtiva etmektedir.

g. "CCCP TARİHİ 10" (1939-1987):

Bu kitap; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmadan önce, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortaöğretim okullarının 10. sınıflarında "CCCP Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılmış bir Tarih Dersi kitabıdır.

CCCP Tarihi'nin 1939-1987 yılları arasındaki 48 yıllık dönemi kapsar. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından Moskova'da

basılan aslına sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan Marif Bakanlığı tarafından, 1989 yılında Aşgabat Marifi tarafından basılmıştır. 289 sayfalık bilgi ihtiva etmektedir.

h. "YENİ TARİH 8" (1640-1870):

Bu kitap; SSSB dağılmadan önce, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortaöğretim okullarının mekteplerinin 8. sınıflarında "Yeni Tarih Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılmış bir ders kitabıdır.

"Yeni Tarih 8 (1640-1870): Sekizinci sınıflarda okutulan bu kitap, 1640-1870 yılları arasında kalan 230 yıllık döneme ait 278 sayfalık bilgileri ihtiva etmektedir. Rusça 21.nci baskısına sadık kalınmak kaydı ile, 1986 yılında Taşkent Marifi tarafından 12.nci baskı olarak basılmıştır.

ı. "TAZE TARİH 9" (1871-1917)

Dokuzuncu sınıflarda okutulan Taze Tarih Kitabı, 1871-1917 yılları arasında kalan 46 yıllık döneme ait 295 sayfalık bilgileri ihtiva etmektedir. 1988 yılında Aşgabat Marifi tarafından bastırılmıştır.

i. "EN TAZE TARİH 9" (1917-1939):

Dokuzuncu sınıflarda okutulan "En Taze Tarih kitabı", 1917-1939 yılları arasında kalan 11 yıllık döneme ait, 155 sayfalık bilgileri ihtiva etmektedir. Rusça birinci baskısına sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Marif Bakanlığı tarafından 1988 yılında Aşgabat Marifliği'nce birinci baskı olarak basılmıştır.

j. "EN TAZE TARİH 10" (1939-1986):

"En Taze Tarih 10" Kitabı; Türkmenistan Sovyet sosyalist Cumhuriyeti ortaöğretim okullarının 10. Sınıflarında okutulan son Tarih kitabıdır. Sovyet Sosyalist

Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmadan önceki en son 45 yıllık dönemine (1939-1986) ait 322 sayfalık bilgileri ihtiva eder.

C. DİĞER ARAŞTIRMA ESERLERİ

Tez konumuzla ilgili olarak, yukarda açıkladığımız ana kaynaklara ilaveten konunun daha geniş ve etraflıca incelenmesi bakımından, "BİBLİYOGRAFYA" başlığı altında sunduğumuz, diğer araştırma eserlerinden de kaynak olarak yararlanılmıştır.

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmadan önceki dönemlerde, orta dereceli öğretim kurumlarında uygulanan Tarih Proğramları ve Tarih Dersi Kitapları; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından Moskova'da hazırlanmakta ve birliğe bağlı diğer, cumhuriyetlerde de okutulmak üzere tavsiye ediliyordu. Ancak ilgili birlik cumhuriyeti, Moskova'da hazırlanan bu Tarih Proğramı ve Tarih Dersi kitaplarını kendi cumhuriyetlerinde okutabilmeleri için, proğramın ve ders kitaplarının içeriğine dokunulmaksızın, ancak Rusça aslına sadık kalınmak kaydı ile, kendi mahalli dillerine tercüme ederek okutabiliyorlardı. Böylece Marksist-Leninist ideolojinin yerleştirilmesi üzerine kurulan Tarih öğretilimi (proğram ve ders kitaplarının içeriği), ülke genelinde kontrol altında tutuluyor ve istenilen amaca ulaşılmada en önemli unsur olan Tarih öğretim birliği sağlanmış oluyordu.

Tarih öğretim proğramları; gerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler birliği, gerekse birliğe bağlı diğer cumhuriyetlerin, orta dereceli öğretim kurumlarında okutulacak olan, Tarih kitaplarının konularını, hedeflerini, öğretim yöntemlerini, ders araç ve gereçlerini, ölçme değerlendirme usul ve esaslarını tek tip ve standart olarak belirlemiştir.

Bu proğram çerçevesinde, ülke genelinde sürdürülen Tarih öğretiliminin, gençlerin, eğitimi vasıtasıyla komünist ideolojiyi öğrenip benimsemelerinde çok etkili ve mühim bir rol oynadığı görülmüştür.

Tarih programında belirtilen usul ve esaslara göre hazırlanan Tarih Ders Kitapları'ndaki konuların öğretilmesinde asıl amaç; öğrencilerin, Komünist Partisi Merkez Komitesinin, (Komünist Partisi'nin) çeşitli kongre ve toplantılarında aldığı kararlar doğrultusunda planlanan, komünist eğitimden geçirilmelerini sağlamak olmuştur.

Böylece; gençlerin, Tarih öğretimi yolu ile kazanmış oldukları dünya görüşlerini, komünist ideolojisi doğrultusunda geliştirerek, rejim içinde ve "sosyalist toplum" da daha aktif rol almalarına yönelik, en müsait ortamların hazırlanmasına vesile olunmuştur.

Ayrıca; programda belirtilen amaçlar doğrultusunda Tarih öğretimi ile bilinçlendirilen fertlerin, ülkelerini ileri götürmek için, tek yol olarak komünist ideolojiyi benimsemeleri ve onun yılmaz savunucuları olarak yetiştirilmelerini sağlamak olmuştur.

Bu amaca ulaşmak için, programda belirtilen usul ve esaslara göre, orta dereceli öğretim kurumlarında okutulacak olan Tarih derslerinin, haftada en az 18 saat olmak üzere, yılda toplam 612 saatlik bir uygulama ile sağlanabileceği planlanmıştır. Bu plana göre IV-X (V-XI) sınıflar'da okutulacak ders konuları sınıf seviyelerine göre aşağıdaki şekilde hazırlanmıştır.

V. Sınıflarda: Genel Tarih (Bölüm I), Eski Dünya Tarihi: Eski zamanlarda meydana gelen tarihi olayları anlatan parçalardan seçilen konular. Haftada 2 saat olmak üzere toplam 68 saat.

VII. Sınıflarda: Genel Tarih (Bölüm II), Orta Asırlar Tarihi: Orta asırlar zaman dilimi içerisinde meydana gelen tarihi olayları anlatan parçalardan seçilen konular. Haftada 2 saat olmak üzere, toplam 68 saat.

VIII. Sınıflarda: S.S.C.B. Tarihi : (18.ci asrın sonuna kadar olan zaman dilimi içerisinde meydana gelen tarihi olayları anlatan parçalardan seçilen konular) Haftada 2 saat olmak üzere toplam 68 saat.

IX. Sınıflarda: Genel Tarih (Bölüm III), Yeni Tarih: 17. asrın başlangıcından (İngiliz Burjuva İhtilali dahil olmak üzere) 1870 yılına kadar. S.S.C.B. Tarihi (19. asrın başlangıcından 1900 yılına kadar.) Haftada 3 saat olmak üzere toplam 102 saat.

X.Sınıflarda: Genel Tarih (bölümü III), Yeni Tarih: (Paris Manifestosu'ndan, Büyük Ekim Sosyalist İhtilali ve Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar.) S.S.C.B.

Tarihi: (20. asrın başlangıcından 1941 yılına kadar. Genel Tarih (Bölüm IV), Yeni Tarih: 1917 yılından, İkinci Dünya Savaşı'nın arifesine kadar.) Haftada 4 saat olmak üzere toplam 136 saat.

XI. Sınıflar: S.S.C.B. Tarihi: (1941) yılından günümüze kadar), Genel Tarih (Bölüm IV), Yeni Tarih: (1939) yılından günümüze kadar.) Haftada 3 saat olmak üzere, 102 saat olarak planlanmıştır.

Bu program doğrultusunda hazırlanarak V-X.cu sınıflarda okutulması planlanan Tarih Dersi kitapları ise, sınıf seviyelerine göre, her sınıf için V.Sınıftan başlayarak, X.cu sınıfa kadar okutulacak olan Tarih Dersi kitapları, sırası ile aşağıda tesbit edilmiştir.

V. Sınıflarda; Gadim Dünya Tarihi, VI. Sınıflarda: Orta Asırlar Tarihi, VII veya X. Sınıfta: Mahalli Tarih, VIII. Sınıflarda: CCCP Tarihi (?... 1800), CCCP Tarihi (1800-1900) ve Yeni Tarih (1640-1870), IX.Sınıflarda: CCCP Tarihi (1900-1938), Taze Tarih (1871-1917) ve En Taze Tarih (1917-1939), X. Sınıflarda: CCCP Tarihi (1938-1987) ve En Taze Tarih (1939-1986).

I.BÖLÜM

(SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ'NİN TEŞEKKÜLÜ VE SOVYET İDARESİNDE TÜRKMENİSTAN)

A.BOLŞEVİK İHTİLALİ VE SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NİN TEŞEKKÜLÜ

Antropoloji ve dil araştırmaları, Slavların, Hind-Avrupa (Ari) menşeli kavimlerden olduğunu göstermektedir. Slavların ilk peyda oldukları yerler, Vistül nehrinden başlayarak Pripet ve Orta Dnepr sahasıdır. Buralardan muhtelif taraflara yayılmaları, ancak milattan sonraları başlamış bir hadisedir.

a. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler birliği Öncesi Rusya

Bugünkü Ruslar'ın ataları sayılan Slavlar'ın tarih sahnesine çıkmalarına ve kültür bakımından yükselmelerine Türk ve Germanlerin amil olduğu fikri, birçok tarihçiler tarafından benimsenmektedir. Nitekim bilhassa doğu Slavları ancak milattan sonra Türk ve Germanler'in tâbii olarak karşımıza çıkmaktadır "Slav". (Slovene) sözüne ilk olarak m.s. VI. yüzyılda rastlıyoruz.

İsveçliler'in ataları sayılan Normanlar, VIII. yüzyıldan itibaren doğu Slavları hakimiyetleri altına almışlar, Volga ve Dnepr nehri boyunca Karadeniz'e kadar inerek Bizans ile de ticari münasebetler kurmuşlardır. Normanlar'ın ücretli askerlerine "Vareg" dediği halde, yine bu "Vareg" lerden olup Slavlar arasında yerleşerek devlet kuran ve Slavlar üzerinde hakimiyet süren zümreye "Rus" denmiştir. Menşé bakımından "Rus" sözünün Fince ruotsi, İsveççe rodsen "kayıkçı, kürekçi" tabirlerinden geldiği tahmin ediliyor.

Varegler'in idaresinde doğu Slav memleketlerinde kurulmuş olan şehirlerden, 860 yılından itibaren bilhassa Novgorod ve Kiyev ehemmiyet kazanmış ve siyasi

merkez haline gelmeye başlamıştır. Bu iki şehirdeki Vareg idaresinin birleşmesiyle ilk "Rus" devleti sayılabilecek Kiyev devleti teşekkül etmiştir. 988'te Kiyev devletinin dağılmasından sonra: biri Volinya'da, diğeri Novgorod'da, bir diğeri de Suzdal-Vladimir'de olmak üzere üç siyasi merkez meydana gelmiştir. Vladimir zamanında (980-1015) Hristiyanlık, Kiyev devletinin resmi dini olarak Rusya'nın istikbaldeki istikametini tayin etmiştir.¹

Ruslar Hristiyanlığı kabul edince, "Rus kilisesi İstanbul Patriği'ne bağlı bir 'Metropolitlik' oldu. Ruhanileri, İstanbul'dan gelen Rumlardı. Bu suretle Kiev Rusyası, kilise vasıtasıyla İstanbul'a sınıksız bağlanmıştı. Ruslar'ın Hristiyanlığı kabullerinin en mühim neticesi, knez hakimiyetinin sağlamlaşması oldu. Çünkü Ortodoksluk, imparatorların hakimiyetini kuvvetlendiren esasları kabul etmişti."²

Hristiyanlığı Ortodoks Bizans'dan almış olan Rusya, Katolik Avrupa milletlerinden farklı bir medeniyet meydana getirdi. Bizans medeniyetinin mahsulleri, Rus kültürünün teşekkülünde önemli bir amil oldu.

Kiev Rusyası'nda, ilk knezlerden beri belli usullere bağlı bir veraset usulü yoktu. Knezlerin en kuvvetlisi Kiev'de hakimiyetini ilan edebiliyordu. Sonra, Lehliler'in, Peçenek ve Kuman Türkleri'nin saldırıları da Rusya'yı zayıf düşürmüştü. XII. asra gelindiğinde Rusya, bir çok feodal beyliklere (knezliklere) bölünmüş durumda bulunuyordu. Bunlardan biri de 1147'de Büyük Vladimir tarafından kurulan Moskova şehri ve bu adı alan knezlikti.³

Hazar denizi ile Karadeniz'in kuzeyindeki Evrazya sahası, çok eskiden beri türlü adlar altında Türk asıllı kavimlerin hakimiyeti altında bulunmuştur. Mesela: IV.

---

¹ Ahmet Temir "Rus İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Genişlemesi", Türk Kültürü II/21 (1964), s.22-23.

² Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, Ankara 1987, s.31.

³ Süleyman Kocabaş, Kuzeyden Gelen Tehdik Tarihte Türk-Rus Mücadelesi İstanbul 1989, s.15.

yüzyılda Hunlar, VI. yüzyılda Avarlar, VII-X. yüzyılda Bulgarlar ve Hazarlar, IX. yüzyılda Macarlar, X. yüzyılda Peçenekler, XI. yüzyılda Kuman veya Kıpçaklar bu yerlerde hüküm sürmüş olan Türk boylarının başlıcalarıdır. Bilhassa, 552'de Altaylar'da Kök-Türk Kağanlığı'nın kurulmasından sonra Avrupa'ya geçen ve 568'de Pannonya merkez olmak üzere büyük bir imparatorluk kurmuş olan Avarların ve X-XI. yüzyıla kadar Don ve İdil havzasında hüküm sürmüş olan Hazarların hakimiyeti Slavların tarihi gelişmelerinde büyük bir tesir yapmıştır.⁴

XIII. yüzyılda doğudan gelen yeni bir istila hareketi, Ruslar'ı uzun bir süre hakimiyetine alacaktır. Bu istila, Moğol istilasıdır.

Ruslar'ın Moğollar'la ilk karşılaşmaları 1224'de Azak Denizi yakınlarında Kalka'da oldu. Moğollar, Ruslar'ı burada ağır bir yenilgiye uğrattılar Cengiz Han zamanında Moğol İmparatorluğu'nun sınırları, Batı'da Dest-i Kıpçak'ı da içine alıyordu. Dest-i Kıpçak (Karadeniz'in kuzeyi), Cengiz'in dört oğlundan birisi olan Cuçi'ye yurt olarak bırakılmıştı. 1236'da Büyük Kurultay'da Güneydoğu Avrupa'ya sefer kararı alındı. Cuçi'nin oğlu Batu'nun idare ettiği sefer sonucu Dest-i Kıpçak'ın tamamı, Bulgar bölgesi (İdil boyu), Kırım ve Derbend'e kadar uzanan Kafkasya toprakları Tatarlar'ın (Moğollar) eline geçti. "1240'da Kiev de alındı."⁵

Doğu Avrupa'ya Moğolların nüfuzu ile burasının siyasi çehresi uzunca bir müddet için oldukça değişmiştir. Doğu Avrupa'nın güney ve doğu kısmı, çok eskiden beri türlü adlar altında karşımıza çıkan muhtelif Türk ve Fin-Ugor boylarının vatanı olmuştur. XIII. yüzyıldaki Moğol istilasının neticesinde, buradaki Türk ve Finlerin etnik durumunda bir değişiklik olmamış, veya olsa bile bu etnik değişme çok mevzii kalmıştır. Yani, Cengiz Han tarafından kurulan Moğol İmparatorluğu genişledikçe "Moğolluk" özelliğini kaybetmiş, zaptedilen ülke ve halkların çoğu Türk olduğu için,

⁴ Ahmet Temir, a.g.m., s.23.

⁵ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.16.

Cengiz İmparatorluğu parçalandığı zaman, bunun enkazından (devletin merkezi olan Moğolistan müstesna) Moğol değil, Türk devletleri meydana gelmiştir. Halbuki Ruslar ve Avrupalılar, Doğu Avrupa, Kafkasya, Türkistan ve Sibirya'da ki Türk boylarını, orta zamanda Moğol İmparatorluğu içerisinde tanıdıkları için, umumiyetle "Moğol" veya "Tatar" diye adlandırmışlar, "Türk" adını ancak Osmanlı İmparatorluğu içerisinde toplanan güney Türkleri için kullanmışlardır.

Cengiz İmparatorluğunun bir parçası olarak XIII. yüzyılın ortalarında doğu Avrupa'da kurulmuş olan Altın Orda (Altın Ordu) devleti 250 yıl kadar hüküm sürmüş olup, şu yerleri içine alıyordu. Kırım ve bugünkü Ukrayna, Kuzey Kafkasya, İdil-Ural bölgesi (Volga=İdil nehri ile Ural dağları arası) ve bugünkü Türkistan'ın (Kazakistan) kuzeyi.⁶

1259'da Cengiz İmparatorluğu'nun Büyük Hakanı Mengü Kağan ölünce imparatorluk parçalandı. Batu Han bağımsızlığını ilan ederek "Cuçi Ulusu", "Gök Ordu" veya Rus kaynaklarında "Altınordu" adıyla anılan bir devlet kurdu. Bütün Rus knezlikleri bu devlete tabi hale getirilmişlerdi.⁷

Knezler, bu devlete yıllık vergi öderler, knezliklerini Han'a tasdik ettirerek, içte intizam ve asayiş sağlardı.

Ruslar'ın, Avar, Peçenek, Kıpçak, Kuman ve Altınordu Türkleri'yle temasta bulunmaları, Rus kültürünün gelişmesine etkili oldu. Ruslar, devlet düzenine ait pek çok şeyi Türkler'den aldılar. (Fert hukuku, vergi sistemi, askeri teşkilat, posta) daha sonraki Rusya'da hep Kıpçaklar'dan alınan Türk örneğine göre kurulmuştur."⁸

Rusya'da Altınordu idaresi, sonunda Ruslar'ın birleşip merkezi bir devlet olma şartlarını doğurdu. Altınordu'ya verdikleri yıllık vergilere dayanamayan knezler,

---

⁶ Ahmet Temir, a.g.m., s.24.

⁷ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.16.

⁸ Laszlo Rasonyi, Türk Devleti'nin Batıdaki İlk Varisleri ve İlk Müslüman Türkler, Ankara 1972, s.175.

kendi aralarında birleşmeye başladılar. Bu birleşme, Moskova Büyük Knezliği etrafında teşekül etti. Büyük Prens (Knez) İvan Kalita'nın (1328-1341), Altınordu'dan, Ruslar'dan alınan verginin Han'ın memurlarıyla değil, Moskova Büyük Prenslığı'nin vasıtasıyla toplanıp ödenmesi müsaadesini alması, Metropolitliği Kiev'den Moskova'ya taşınması gibi hususlarla, Moskova'yı Rusya'nın siyasi ve idari merkezi haline getirmişti.⁹

Moskova Büyük Prensi Dimitriy İvanoviç (1359-1389) zamanında ise, Rusya knezlikleri askeri bir birlik de oluşturmaya başladılar. Bu sırada Altınordu, Büyük Hanlık tahtı için Tatar mirzaları arasındrâ bitmez tükenmez kavgalarla iyice yıpranmaya başlamıştı.

Rusya için Altınordu'nun hakimiyetinden kurtulmasına en büyük fırsat, Timur'un Altınordu Devleti'ni yıkması oldu. "1395'de Timur'un Toktamış'ı yenmesi, Ejderhan (Astırhan)'ın ve özellikle Altınordu başşehri Saray Berke'nin tahrip edilerek yıkılması, Orta Asya, Güney Doğu Avrupa ve Rusya bakımından önemli bir olay teşkil eder. Rayzan topraklarını yağma eden Aksak Timur, Toktamış'ı yenmekle, farkında olmaksızın Rusya'ya yardım etmiştir." Timur, Altınordu'yu yıkıp, burasını terkedince, Toktamış'ın oğulları arasında taht kavgaları başlamış, bunun sonunda hanlık idareleri kurulmuştur.¹⁰

Altınordu'nun birliğini sağlamayı başaramayan Uluğ Muhammed Han, Kazan ve Kasım hanlıklarını kurarak Altınordu'da hanlıklar devrini başlattı. Kırım'da Hacı Giray, 1449'da hanlığını ilan etmiş. Bu uğurda Hacı Giray, Ruslar'la ittifak yapmaktan çekinmedi. Hacı Giray'ın Moskova ile ittifakı, Rusya'nın Türk alemi aleyhine genişlemesinde, Timur'un Toktamış'ı yenmesi kadar zararlı olmuştur. Seyyit Ahmet'in, Sibir Hanı Aybek ve Kırım Hanı Mengli Giray'ın (Altınordu kesin olarak

⁹ İsmail Berkok, Tarihte Kafkasya, İstanbul 1958, s.212.

¹⁰ A.Yu. Yakubovskiy, Altın Ordu ve Çöküşü, Çev: H.Eren, Ankara 1975, s.262.

dağılıyor), hanlıklar devri başlıyordu.

Fatih Sultan Mehmet'in, 1453'de İstanbul'u fethederek Bizans İmparatorluğu'na son verdiği sırada İmparator Konstantin, fetih sırasında ölmüş, kardeşi Thomas Paleologos ise, Mora Despotluğu görevinde bulunuyordu. Fatih Sultan Mehmet, 1460'da Mora'yı da fethedince Bizans Prensi bir Venedik gemisine binerek İtalya'ya kaçıp Papalık makamına sığınmıştı. Bu sırada papalar, Osmanlı Türkleri'ne karşı düzenlenen Haçlı seferlerinin mânevi mimarları durumunda bulunuyorlardı. Papa IV.Sixte, kendisine "Bizans Prensesi" adı takılan Thomas'ın kızı Sophia'dan Türkler aleyhine faydalanmak istedi. Bu uğurda, III. İvan'a haber göndererek, onun bu kızla evlenmesini teklif etti. ¹¹

III.İvan, Papa'nın evlilik teklifini kabul etti. "Papa tarafından çeyizlenen Sophia, yanında kalabalık bir Rum bilginleri, sanatçıları topluluğu ile Moskova'ya gönderildi. Bunun sonucu, 1472 senesinden itibaren Rus payitahtı Bizans ve İtalyan kültürlerinin yeni bir merkezi olmaya başlamıştır. Üstelik, Sophia'nın telkinleri sonucu III. İvan, bu evlilikten faydalanarak kendisini İstanbul veya "Bizans varisi" olarak görmeye başladı. Venedik Senatosu'nda III.İvan'ın Bizans İmparatorluğu'nun kanuni halefi olduğu onaylanmıştı. Buna dayanarak Moskova Knezi, İstanbul'un Türkler tarafından zaptından sonra hamisiz kalan Ortodoksluğun'da, en yüksek hamisi olduğu nazariyesini ortaya koydular. Bununla, Moskova-Üçüncü Roma nazariyesi meydana geldi. Evvelce dünya hakimiyetinin merkezi Roma idi; sonra Yeni Roma (İstanbul) oldu. Her iki Roma da düştü. Halbuki üçüncü Roma ayakta, o da, Moskova'dır. Hristiyanlık'daki "Mukaddes Üçlülük" hükmünce, dördüncü Roma olmayacaktır. Şu halde Moskova, dünya hakimiyetinin yeni merkezidir. Bu nazariyeye göre Moskova hükümdarları, Bizans İmparatorları'nın halefleri ve Ortodoksluğun yüksek hamileridir. Moskova Üçüncü Roma nazariyesi, Moskova hükümdarları ve

---

¹¹ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.21.

onların halefleri nezdinde bir devlet prensibi mahiyetini aldı.¹²

Rusya'nın "Sıcak Denizler" e inmesini hedef alan "Büyük İdeal" inin temelleri, onun Bizans'ın dini ve politik mirascısı olmasına dayanır.¹³

Rusya, müstakil bir devlet haline geldiği bir devirde, Rus Hükümeti, dikkatini Doğu'ya çevirdi. Rusya, IV.İvan'ın idaresinde "Altın Ordu" devlet camiasından 1437'de ayrıлып müstakil bir devlet haline gelen Kazan Hanlığı'nı 1552'de ve 1466'dan itibaren müstakil olarak varlığını sürdüren Astrahan Hanlığı'nı 1556'da ele geçirdi. Ruslar, İdil (Volga) ve Yayık (Ural) Nehirlerine ve dolayısıyla Hazar Denizi'ne ulaştılar. Bundan sonra, Rusların Doğu'ya doğru yayılmaları devam etti. 1558-82 yıllarında Sibiryayı ele geçirdiler. bu istila ile, Küçümhan idaresindeki güney Sibiry Türklerinin de bağımsızlığı sona erdi.

Rusya, Türkistan'ın kuzeyinde ve kuzey-batısında kendi mevkiini takviye etmek için Slav ırkından olan Kazaçıklar'ın teveccühünü kazanmaya çalıştı. Kazaçıklar, Rus ordusunun himayesinde, 1577'de Yayık Nehri'nin sağ tarafına yerleştiler. Onlar, burada, Türkistan'a karşı, Rusların bir ön karakolu vazifesini görmeye başladılar. Kazaçıklar, kadınlarını beraberinde getirmemişlerdi. Kazaçık önderi Neçay, 1602'de, maiyeti ile Ürgenç'te göründü ve şehri yağma etti. Harezmi Han'ı Arap Muhammed, yağmacıları takip ederek, hepsini esir aldı ve idam ettirdi. 1604 yılında Kazaçıklar Şamay'ın idaresinde Hive'ye saldırdılar. Maksatları, bu şehri işgal etmektir. Fakat, Hive birlikleri tarafından geri koğuldular. Bilindiği gibi Kazaçıklar, Sibiryanın Rusya tarafından istilasına büyük ölçüde katıldılar. Rus yönetimi, kendisini Türkistan'ın istilasına götüreceği yolların, Kazaçıkların yardımıyla açılacağına inanmıştı. Bunun için, 1597'de Yayık Kazaçıklarını askerlik bakımından önemli bir seviyede yetiştirdi. 1775 yılında, Yayık Nehri'nin adı Ural'a çevrildi.

¹² Akdes Nimet Kurat, a.g.e.,s.140-141.

¹³ Süleyman Kocabaş, Türk-Rus Mücadelesi, s.14-23.

Ural-Kazakçık birlikleri, nihayet XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Kırgızlar'ın (Kazak Türkleri) ve Orta Asya'nın istilasında Rusya hesabına büyük hizmetler görmeye başladılar. Aynı şekilde, Sibiry Kazakçıklar'ı de, 1808'de özel bir askeri eğitime tabi tutuldular. Rusya, adım adım, Türkistan istikametinde ilerledi. Kazan'ın, Astrahan'ın, Sibiry ve Yayık'ın Rusya tarafından ele geçirilmesi, Türkistan'ı onun yakınına getirdi. Aslında, Rusya, XVI. yüzyıldan beri kesin istila planları ile, Türkistan'ın kapıları önünde duruyordu.¹⁴

b. Ekim İhtilali Ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Teşekkülü

1917 yılının ve yeni zamanlar tarihinin en önemli olayını şüphesiz Rusya'daki Bolşevik İhtilali teşkil etmektedir. Bu ihtilalin derin sebeplerini, Fransız İhtilalinden sonra, Rusya'nın içinde meydana gelen uzun gelişmelerde aramak gerekir.

1917 Bolşevik İhtilaline kadar, Rusya'daki Çarlık idaresi kısmen feodal ve kısmen kapitalist bir düzende, koyu Ortodoks Despotizmi'nden ibaretti. Çarlığın dış siyaseti, bu yapının uzantısı mahiyetindeydi. Dünya siyasetinde, sömürgeci İngiltere, Fransa, Almanya vb. gibi, yeni sömürgeler ele geçirmeye çalışıyor, feodal geleneğe uygun olarak da, askeri işgallerle zaptettiği toprakları Rusya'nın bir parçası haline getirip bu ülkelerdeki halkın toprağını ellerinden alıp, Rus feodallere veriyordu. Şöven-Rus ve Ortodoks karakteri icabı olarak da, zaptettiği milletleri Ortodoks-Ruslaştırma'ya çalışıyordu. Bu siyaset neticesinde Rusya, bütün iktisadi imkanları, özellikle toprağı elinde tutan bir Rus asiller sınıfının tahakkümü altında inleyen, kültür ve milliyetleri hor görülen, esir milletlerden müteşekkil bir "hapishane" haline gelmişti. İşte, Lenin bu ortamdan faydalanarak ihtilali başarmıştır. İhtilali hazırlayan sebepleri şu keşilde sıralamamız mümkündür.

¹⁴ Baymirza Hayit, Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleri Tarihi, Ankara 1995, s.42-43.

İktisadi sebepler: Rus İhtilalini hazırlayan temel iktisadi sebep, korkunç sosyal adaletsizliktir. Rusya, büyük servetlere sahip olan zenginler ve son derece fakir olan köylü ve işçiler olmak üzere, keskin bir bıçakla bölünmüş gibi, ikiye ayrılmış bir ülke bulunuyordu.

Köylü meselesi ve bu meselenin geçirdiği gelişmeler de Rusya'da Marksist fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.

İlk Rus aydınları, otokrasinin yerine kuracakları yeni siyasi düzenin temelini köyde (mir) ve köylüde görmüşlerdir. Topraksızlık ve açlık köylünün devamlı ve temel problemiydi. Rus halkının beşte dördü tarımla geçiniyordu. Buna karşılık toprakların ancak dördte birine sahipti. Toprakta feodal düzen hakimdi. Kulak denen zengin köylü nüfusun yüzde 10'unu teşkil ettiği halde, toprağın yüzde 35'ine sahipti. Öte yandan köylü, asilzadenin toprağında bir serf'ti. Adeta bir esirdi.

Bu durumu düzeltmek için, Kırım Savaşından sonra, 5 Mart 1861'de "Kurtuluş Kanunu" yayınlandı. Bu kanunla köylü esir durumdan kurtarılıyor ve köylüye toprak veriliyordu. Lakin bu tedbir yürümedi. Çünkü, bir defa, köylüye kötü topraklar dağıtılmıştı. İkincisi, köylüye toprağın mülkiyeti değil, kullanma hakkı verilmişti. Bu hak için de köylü toprağın sahibine karşılığını ödeyecekti. Bu ödeme ise, Barşçına ve Obrok sistemine göre olacaktı. Barşçına sisteminde, köylü, aldığı toprağa karşılık, her yıl bu toprak sahibi için bir süre çalışacaktı. Obrok sisteminde ise, her yıl toprağın sahibine belli bir para ödeyecekti. Köylüye verimsiz ve kötü toprak verilmesi sebebiyle, köylü, ne hizmet, ne de para borcunu ödeyebilirdi ve toprak sahibi ile yaptığı anlaşmalarla, bir süre sonra yine eskisi gibi esir durumuna düşüyordu.

Bu durumdan ötürü köylünün bir kısmı toprakla uğraşmaktan ve toprak almaktan vazgeçti ve şehirlere akın etti ki, 4 milyon kadar tutan bu insan kitlesi Rusya'nın proleteriyasının temelini teşkil etmiştir.

Kurtuluş kanununun bu başarısızlığı, Narodnik veya Narodniçestvo denen Halkçı Hareket'in ortaya çıkmasına sebebiyet verdi. Sosyal değişmeyi

gerçekleştirmenin çaresini aydınlar köylüyü aydınlatmada buldular ve 1870 lerden itibaren köylere akın ettiler. Bir yandan hükümetinbunu hoş karşılamaması, bir yandan da köylünün aydına olan güvensizliği bu hareketi başarılı kılamadı. 1881 de II. Aleksandr'ın Narodnaya Volya (Halkın İsteği) adlı aşırı bir derneğin üyeleri tarafından öldürülmesi üzerine, Halkçılar Rusya'dan kaçmak zorunda kaldılar.¹⁵

1861 yılında köylülerin serflikten kurtarılmaları, ziraatin gelişmesinde büyük bir amil olmamıştır. Bir tarafta, 30 bin pomeşçik ailenin (asiller ve büyük çiftlik sahiplerinin) elinde 70 milyon desyeta (1 desyeta yaklaşık 3 dönüm) toprak bulunduğu halde, diğer tarafta, sayıları 10.5 milyon aile tutan köylülere 75 milyon desyeta düşüyordu. Bu durum, büyük sosyal huzursuzluklar, çalkantılar doğuruyordu.¹⁶

İçtimai durum eskisi gibi kalmıştı. Nitekim, 1917 yılına kadar Çar ailesi, prensler, kilise ve zengin mülk sahipleri Rusya topraklarının % 85'ine sahiptiler ve hemen bütün köylüler fakru zaruret içinde yaşıyorlardı.

O zaman dünyanın beşinci büyük sanayi devleti olan Rusya'da, bu sanayileşmeye paralel olarak, işçi sayısı da süratle artmıştı. İşçilerin durumu da fakir köylüler gibi son derece kötü idi. Sanayi kapitalizminin gelişmeye başladığı 19. asır Avrupa'sında olduğu gibi, kadınlar ve çocuklar bile en ağır işlerde çalıştırılıyorlardı; iş saatleri aşırı derecede fazla, aldıkları ücretlerse çok düşüktü. Daha 1907 yılında sendikaya kayıtlı işçilerin sayısının 250.000 olduğunu söylemek, işçi sınıfının Rusya'daki gelişmesi hakkında bir fikir vermeye yeter.

Aşırı servetlerin yanında korkunç sefalet... Balşevik İhtilali'nin "sınıf savaşı" esasına dayanan stratejisi, böyle bir Rusya'da, zenginlere karşı işçi ve köylülerin gücünü kullanmıştır.

¹⁵ Fair Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Ankara 1987, s.129-130.

¹⁶ Akdes Hikmet Kurat, a.g.e., s.374.

Halkçı hareketin başarısızlığı Marksist hareketi kuvvetlendirdi. Çünkü 1800lerden itibaren Rusya'da endüstri gelişmeye ve bir işçi kitlesi ortaya çıkmaya başladı. Endüstrinin gelişmesi ve Kurtuluş Kanununun başarısızlığı birçok köylüyü şehirlere çekti ve şehirlere akın başladı. Bu köylüler şehirlerde gayet kötü şartlar içinde yaşıyorlardı. İşçilerin durumu da köylüden iyi değildi. 12-14 saatlik iş günü, iş ve yaşama yerlerindeki sağlık şartlarının kötülüğü, ücretlerin azlığı, birçok hallerde ücretin yüksek fiyatla hesaplanan mal şeklinde ödenmesi, çocukların çalıştırılması, işçi kitlesinin göze çarpan özelliği idi. Bu sebeplerle, 1880lerden itibaren sık sık grevlerin çıktığı görüldü ve bunun sonucu olarak da sendikacılık faaliyeti ortaya çıktı. 1907 yılında sendikaların üye sayısının 250.000 olduğunu söylemek, işçi sınıfının kuvveti hakkında bir fikir vermeye yeter¹⁷.

Kültürel Sebepler: 20. yüzyıla girildiğinde Rusya'da aydınlar arasında fikirhareketleri çok güçlenmiş bulunuyordu. Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı hürriyetçi akımlar, Rusya'da daha 1825 yılında, despot Çar idaresine karşı Dekabrist Ayaklanması'na sebep olmuştu. Aydınlar arasındaki genel hava, Fransız İhtilali'nin prensiplerine uygun bir meşruti idare veya cumhuriyet kurmaktı. Çarlığın sert ve despot idaresi, aydınları yer altı'na itmiş, onlara gizli-ihtilalci çalışmalar tecrübesini kazandırmıştı. Zaten örnek alınan Fransız İhtilali, aydınların kafasında yeter derecede ihtilalcilik birikimi hazırlamış bulunuyordu. Böyle bir hava içinde marksist fikirler de Rusya'da yayılmaya başlamıştır.

Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı liberal akımın etkisiyle Rusya'da, 1825 Aralık ayında Dekabrist ayaklanması denen gayet dar çerçeveli bir ayaklanma olmuş, fakat bu ayaklanma çabucak bastırılmıştır. bu hareketin çabuk söndürülmüş olması, Rusya'da fikir akımlarının gelişmesini önleyememiştir. Rusya'nın otokratik siyasal düzenine karşı fikir tepkileri genişleyerek devam etmiştir. Yalnız bu fikir akımlarının

¹⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.130.

bir özelliği olmuştur. Rus aydınları, Rusya'nın otokratik düzenini yıkararak, yerine başka bir siyasal düzen getirme işi üzerinde düşündüklerinde, meseleye sadece siyasal düzen açısından bakmamışlar, siyasal düzenin ıslahını sosyal düzene yeni bir biçim verilmesinde aramışlardır. Çünkü sosyal yapının durumu ve başlangıçta özellikle köylünün durumu, aydınları böyle bir düşünce şekline götürmüştür.

XIX.yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da Marksizmin ortaya çıkması, ilgi çekici bir özellik olmak üzere, Rus aydınları arasında bu doktrinin geniş bir şekilde yayılması sonucunu vermiştir. Halbuki Karl Marx, kendi fikir sistemini kurarken, hiç önem vermediği memleket Rusya idi. Marx, bir proleter ihtilalinin gerçekleşmesi için en elverişli atmosferi, en ileri endüstriye ulaşmış olan İngiltere'de görmüştü. Rusya'nın tarımsal ekonomik yapısı, Marx'ın düşünce ve ümitlerinde yer almamıştır. Fakat Marksizmi gerçekleştiren de bu Rusya olmuştur.¹⁸

Siyasi sebepler: Bu sebeplerin başında, Çarlık iç politikasının gittikçe halktan uzaklaşması ile Dünya Savaşı'nın ülkede doğurduğu iktisaid ve moral yıkıntı gelmektedir. Rusya I.Dünya Savaşı'na büyük ümitlerle girmiy, halka büyük zaferler, zaptedilecek yeni topraklar, İstanbul'un bir Rus şehri yapılacağı vaad edilmişti.

Harp, bu çürümeyi hızlandırmış, hemen her memlekette olduğu gibi, şiddetli bir gıda sıkıntısı başlamıştı. Çarlık rejimine bağlı bir çok vurguncu harp zengini, halk sıkıntıda iken, büyük servetler yığmışlardı.

Tek "zafer" olarak, sadece harp zenginlerinin büyük vurgunlar sağlayıp böylece büsbütün sefalete ittiği kitlelere, komünistler fısıldamaya başladılar: "Kim için savaşıyorsunuz, harp zengini vurguncular için mi?" Memleket içinde bozguncu propaganda etkili olmaya başlamış, asker cepheyi terk edip Rusya içlerine dönmeyi aklına koymuştu. Bu binlerde harp kaçağı asker, boyunlarında Çarlık Divan-ı Harbi'nin kurşuna dizilme kararları, ellerinde silahları olduğu halde, Bolşevikler için

---

¹⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.128-129.

ihtilal ordusunun hazır elemanları durumundaydılar. Gerçekten, bu askerler bakımından en cazip şey, Bolşeviklere katılmaktı. Çünkü harp kaçkını oldukları için boyunlarında idam fermanları taşıyan bu askerleri, ancak Bolşevikler iktidara gelip harbe son vermekle kurtarabilirlerdi. Ayrıca aç ve sefil bu kitlelere Lenin'in yönelttiği propaganda sloganı şu idi: "Ekmek ve barış!"

Milli sebepler (milli mesele). Bu mesele, Bolşevik İhtilalinde ve Sovyet rejiminde hususi bir önem taşır. Çünkü, evvela, bir milletler hapishanesi durumunda olan Rusya, çok milletli bir devlettir. İkinci olarak, bu Türk toprakları, Rusların en insafsızca sömürülüp ezdikleri bir sömürge değil, başka bir değer taşıyan bir bölgedir.

Rus kaynaklarına göre 1908-1914 yıllarında, Rus sanayi ihtiyacının % 57.2'si, kendi sömürgelerinin mahsulü ile karşılanmıştı.¹⁹ Tatarların Moskova sınai sahası ile Türkistan arasında yaptıkları aracılık bile, yapılan demiryolları sonucu bertaraf edilmişti. Belli başlı devlet memuriyetleri Türklere kapalı idi. İktisadi sahada da bir takım engeller konmuştu.

Çarlık, Türklerin kültürel ve siyasi uyanışlarını önlemek, medeni gelişmelerine set çekmek için elinden geleni yapmıştır. 1917'den önce Buhara gibi bir şehirde okuyup yazanların oranı 9.2, Tacikistan'da % 0.1-1 olarak çok düşüktü. Ayrıca, Rusların müdahalesi nisbetinde yürütülen eğitim de çok verimsiz idi. Modern ilimleri tedris eden okullar, "Rus Okulları" idi ve gayesi okumaya gelen Rus olmayan öğrencileri Hristiyan-Rus yapmaktı.²⁰

Rusların uyguladıkları kültür siyaseti, Türkler'i sadece dünyadan habersiz ve cahil bırakmaktan ibaret değildi.

Çarlık, Türkler'in milli uyanışına karşı jandarma ve polis kuvvetini de seferber etmişti. Jandarma, polis ve genel emniyet teşkilatına hitap eden 18 Aralık 1910 tarihli

¹⁹ Tahir Çağatay, Kızıl Emperyalizm, Ankara 1969, s.44.

²⁰ Mirza Bala, "Rus İhtilalinde Türkler", Dergi, III/9 (1957), s.6-7.

ve 119645 sayılı emirnamesinde İçişleri Bakanlığı tarafından "pan-islamcılarının caniyane faaliyetlerini aydınlatacak vesikalar elde edilmesi için müstacel ve ciddi tedbirler alınması" isteniyordu. Edebi Türkçe ile konuşan şair ve aydınların "Osmanlı Casusu" sayılması, alınan bu ciddi tedbirler cümlesindendi.²¹

Türkler'i sömürme ve Hristiyan-Rus yapma zihniyetine sahip Çarlık despotizmi ile, milli şuuru gittikçe güçlenen ve siyasi bir kuvvet olarak mücadele sahnesine giren Türklük karşı karşıya gelmişlerdi. Bu karşılaşma, her iki taraf için de "hayati bir mesele" idi. Bu meseleyi, Bolşevik İhtilali ile Lenin çözecekti.

☞ Bu burhanlı dönemde, Bolşevik İhtilali Marksist-Leninist ideolojiyi, iktidara getirmiştir. Böylece, sadece Rus değil, bütün dünya tarihinde, komünizmin devlet olarak sahneye çıktığı yeni bir dönem açılmıştır. Bolşevizmin o zaman için ilk ve en önemli engeli Çarlık olduğu için, Çarlığa aleyhtar olan bütün güçlerle Bolşevikler arasında bir "cephe birliği" sağlanmakla ihtilalin önündeki en önemli engel ortadan kaldırılmış olacaktı. Bolşevik[☞] olmayan bütün kuvvetler, dayanaksız bırakılmıştı. Neticede, Bolşevikler kanlı bir ihtilalle iktidarı ele geçirdiler.

Rus Marksizminin ilk hareketini Narodnik hareketi teşkil eder. Bu hareketin etkisiyle Rusya'da çeşitli Marksist dernekler kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi de 1895 de Lenin (Vladimir İlyiç Ulyanov) tarafından Petersburg'da çeşitli Marksist dernekler kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi de 1895 de Lenin (Vladimir İlyiç Ulyanov) tarafından Petersburg'da kurulan İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'dir. Fakat bu faaliyeti dolayısıyla Lenin tevkif edilip Sibiryaya gönderildi. Lenin Sibiryada iken Rus Marksistleri 1898 de Minsk Bolşevik veya bugünkü Sovyetler Birliği Komünist Partisinin başlangıcını oluşturdular.

Lenin de Sibiryadan döndükten sonra, İsviçre'de Plekhanov'un etrafında toplanmış olan Rus Marksistlerine katıldı. Fakat bir müddet sonra bunlar ikiye

---

²¹ Mirza Bala, a.g.m., s.7.

parçalandılar. Rus sosyal Demokrat İşçi Partisinin 1903 de Brüksel ve Londra'da yaptığı ikinci kongrede, Rusya'da Marksist ihtilalin gerçekleştirilmesi ve bunun için de Partinin nasıl bir nitelik kazanması meselesi, görüş ayrılığına sebep oldu ve Rus marksistleri, Lenin ve etrafında toplanan çoğunluk grubu (Bolşevikler) ile azınlık grubu (Menşevikler) diye ikiye ayrıldı. Zaman zaman yapılan uzlaşma çabaları sonuç vermedi ve 1912 Prag Kongresi bu ayrılığı kesin şekle soktu. Bolşevikler Partiye hakim oldular.

Bu ayrılığa rağmen, gerek Bolşevikler, gerek Menşevikler, gizli bir şekilde dışardan, Rusya'da Marksist akımın gelişmesi için yoğun faaliyette bulundular. Bu faaliyetlerin sonucu olarak, Menşeviklerden Trotsky'nin liderliğinde 1905 Ocak ayında Petersburg'da bir ayaklanma oldu. Petersburg ve Moskova'da İşçi Sovyetleri kuruldu. Hükümet 1905 Aralık ayında bu ayaklanmayı bastırmaya muvaffak oldu. Bununla beraber, Çar II.Nikola da bazı hürriyetler vermeyi ve Duma'yı (Rus Meclisi) açmayı zorunlu gördü.

Savaş başladığı zaman Rusya tam bir karışıklık içinde bulunuyordu. Duma'nın açılması, fikir akımlarının su üstüne çıkmasını kolaşlaştırmış, lakin aynı zamanda da karışıklık ve çatışmaları şiddetlendirmişti. Savaşın güçlükleri, savaşta başarı elde edilememesi, Boğazların açılmaması ve Rusya'nın Müttefiklerden yardım alamaması iç şartları günden güne gerginleştirdi ve halkın gıda sıkıntısı da buna eklenince, 8 Mart 1917 de Petersburg sokaklarında halk gösterilere başladı. İşçiler de işlerini bırakıp, greve başladılar ve gösterilere katıldılar. İki gün içinde bütün şehir ayaklandı ve hükümet kuvvetleriyle kanlı çarpışmalar oldu. Şimdi ekmek istenmiyor, "Kahrolsun istibdat!" diye bağırlıyordu. Bolşevik ve Menşevik bütün Marksistler faaliyete geçmişti. 10 Martta durum gerçek bir ihtilal halini aldı. 12 Martta Petersburg'da İşçilerin ve Askerlerin Sovyeti kuruldu ve hükümet görevlerini üzerine aldığını ilan etti. Petersburg Sovyeti Cumhuriyet ilan edilmesini istiyordu. Sovyet yetkilileri ile Duma temsilcileri arasında yapılan iki günlük görüşmelerden sonra, 14

Martta liberal bir geçici hükümetin kurulmasına ve Çarın istifa etmesine karar verildi. Prens Lvov başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu. ihtilalci Sosyalistlerden Kerensky Harbiye Bakanı oldu.

Çar II.Nikola tahttan çekilme kararını kabul etmedi ve askerle Petersburg üzerine yürümek istedi. Generallerden hiçbiri buna yanaşmayınca 16 Mart sabahı tahttan feragat etti. Üç yüz yıldanberi devam eden Romanof hükümdarlığı sona eriyordu.

Geçici Hükümet, işe başlar başlamaz savaşa devam kararı verdi. Fakat şimdi Bolşeviklerin ve Menşeviklerin hücumu altındaydı. Bolşevikler azınlıkta olmakla beraber, Nisan ayında Petersburg'a gelen Lenin'in, "Ekmek, Barış, Hürriyet" ve "Bütün iktidar Sovyetlere" propagandası ile Bolşeviklerin kuvveti gün geçtikçe gelişti. Temmuz ayında Kerensky'in Doğu cephesinde yapmak istediği taarruz başarısızlıkla sonuçlanınca, yeni bir ayaklanma patlak verdi. Bunun üzerine Lvov çekildi ve Kerensky başbakan oldu. Ayaklanma dolayısıyla sıkı tedbirler aldı ve Lenin kaçmak zorunda kaldı. Şimdi Bolşeviklere katılan Trotsky ise tevkif edildi. Mamafih Eylülde serbast bırakıldı.

Eylül ayında Generallerden Kornilov'un bir askeri diktatörlük kurmak için ayaklanması, solcuları korkuttu ve hükümeti desteklediler. Kornilov'un teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmakla beraber, Kerensky 14 Eylül 1917 de Cumhuriyet ilan etti.

Fakat memleketin durumu karmakarışıktı. Ne orduda disiplin kalmıştı, ne idarede düzen ve otorite. Köylü zenginlerin çiftliklerine hücum edip her tarafı yağma ediyor ve yangına veriyordu. Bolşevikler bu karışık durumdan faydalanarak Trotsky'nin liderliğinde bir Askeri ihtilal Komitesi kurarak, 5 Kasım'da bir hükümet darbesine teşebbüs ettiler. 7 Kasım akşamı hükümet darbesi muvaffak olmuş ve Bolşevikler iktidarı ele geçirmişlerdi. 8 Kasım'da Lenin gizlendiği yerden çıkıp

Petersburg'a geldi. Rusya'da Bolşevik rejim başlamıştı.²²

Komünist ideolojinin temeli, "sınıf kavgası" dır. Marksizme, göre, "sınıf kavgası", sadece "olması gereken" değil, tarihin başlangıcından beri "olmakta olan" bir gerçektir. Marks, sınıfçı Batı toplumlarını inceleyerek, insanların "beş aşama"dan geçmek zorunda olduklarını; bunların ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve nihayetinde sosyalist toplum tipleri olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, tarihi akış, bütün insanlığı sosyalizme ve komünizme götürecektir, bunun önüne geçilemez.

Marks'ın istikbale matuf kehanetleri, Batı'da gerçekleşmemiştir. Ancak, tarihi Batılı toplum tiplerinin tahlilinde Marks başarılıdır. Lenin, işte o toplumda sınıf kavgası ateşini "kıvılcım" laştırmıştır. Saf marksist teoriden farklı olarak Lenin, kapitalizmin kendiliğinden yıkılarak yerini sosyalizme bırakacağı görüşünü "tehlikeli bir hayal" sayıyordu; teşkilatlandırılmış bir ihtilal tarafından cebir ve şiddetle devrilmediği takdirde, kapitalizmin, en kötü durumda bile kendisine bir çıkar yolu bulabileceğini söylüyordu.²³ Leninizmin özelliklerinden biri de bu "ihtilal" görüşüdür.

Rusya'nın içinde yaşadığı korkunç derecede adaletsiz düzen, ister istemez, ezilen kitlelerde bir nefret ve giderek, baş-kaldırma psikolojisi meydana getirmişti. Durumdan şikayetçi olan aydınlar arasında bir çok gizli veya açık teşkilatlar türemişti.

Lenin, evvela, ilk stratejik hedef olarak Çarlığı seçtiği için, kitleleri Çarlığa karşı tahrik etti. Fakat, Çarlık devrilince, halk, ne toprağa ne de ekmeğe kavuşmuştu. (Komünist rejim kurulunca da halk, hiç bir şeye kavuşmadı). Başa geçen Kerenski'yiyse Lenin'in "ekmek, toprak ve barış" sloganı devirmiş ve Bolşevik Partisi Rusya'nın diktatörü olmuştur.

Çarlığın devrilmesini isteyen bütün kitle ve aydınların sempatisini, hiç olmazsa tarafsızlığını sağlamak istemiştir. Lenin'in bu dönemde bayraklaştırdığı sloganlar,

²² Fahir Armaoğlu, a.g.m., s.7.

²³ Arthur Rosenberg, Bolşevizmin Tarihi, İstanbul 1969, s.102.

"kahrolsun çarlık", "demokratik hak ve özgürlükler", "Duma'nın açılması", "toprak reformu" vs. dir. Despot Çarlık devrilince, hür bir ortamda Lenin, daha rahat bir çalışma imkanı bulacak, ihtilaline bir adım daha yaklaşmış olacaktır.

Kerensky döneminde Lenin, "bütün iktidar Sovyetlere" sloganını ortaya atmıştır. "Sovyetler", işçi-köylü ve asker komiteleriydi; buralarda Bolşevikler azınlıkta, fakat son derece disiplinli bir şekilde teşkilatlanmış durumdaydı. İktidarın kendilerine verileceğini sanan işçi, köylü ve askerler, bu sloganın tesiriyle, Lenin'i desteklemişlerdir.

Yukarda Rus mahkumu milletlerin maruz kaldıkları baskı, sömürü ve ruslaştırma (özümleme, asimilasyon) siyasetini ve bu milletlerin tepkilerini özetlemiştik. Bolşevikler, başarılı bir "cephe politikası" ile, bu milletlerin de aktif desteğini sağlamışlar, onları komünizme hizmet ettirmişlerdir.

Rusya'da Ruslardan başka bir çok milletin bulunması, komünistleri bu konuda teorik izahlar getirmeye zorlamıştır. "Millet"in çağdaş bir gerçek olduğunu Bolşevikler de kabul etmişlerdir. Ancak, onlara göre "millet", yalnız tarihi bir kategori değildir; yükselen kapitalizm çağının bir tarihi kategorisidir.²⁴ Milli hareketlerin iktisadi temeli, meta üretiminin tam zaferini sağlamak için yurt-içi pazarı ele geçirmek zorunda olması, aynı dili konuşan bir halkın yaşadığı bölgeleri siyasi bakımdan birleştirme zorunda olması gerçeğinde yatar. Marksist teoriye göre, bir gün kapitalizm nasıl kendi iç tezatları sonucu ortadan kalkacaksa, onun meydana getirdiği "millet" de ortadan halkacaktır, "dünya toplumu" teşekkül edecektir. Binaenaleyh, marksizmin (kümüünizmin) "milli" karakteri olamaz, hiç bir "millet"in taraftarı veya aleyhtarı değildir; milletlere bakışı, onların eşitliği esasına dayanır. Hedef, milletlerin kaybolduğu bir "dünya milleti" kurmaktır. Fakat, çağımızda "millet" gerçeği olduğuna göre, şimdilik, bu gerçek kabul edilmeli, milletlere sosyalist bir düzende eşitlik ve

²⁴ J.Stalin, Marksizim ve Milli Mesele, Ankara 1967, s.126.

kendi kaderini tayın hakkı tanınmalıdır. Çünkü, bir milletin diğerini ezmesi, ezilende milli şuuru güçlendirmektedir. Milletlerin eşitlik ve hürriyet içinde milli gelişmelerine müsaade edilmesi halinde, milli şuur giderek kaybolacak ve dünya toplumu kurulacaktır.

Rus komünistleri, mahkum milletler arasında Çarlık zulmüne karşı büyük bir infial ve uyanış olduğunu bilmekteydiler. Yukarıda belirttiğimiz "milli mesele" teorisi, komünistlere, mahkum milletlere yaşmak imkanını vermiştir. 1913'lerde bile Lenin şöyle diyordu:

"Rusya Sosyal-Demokratları (komünistleri) kendi propagandalarında bütün milletlerin ayrı ayrı devletler kurmak veya bu devleti serbestçe seçmek hakkı üzerinde ısrarla durmalıdırlar"²⁵.

Yani, Lenin'e göre, her millet, bu arada Rus mahkumu milletler, istedikleri zaman Rusya'dan ayrılıp kendi bağımsız devletlerini kurabilmeliydiler; ancak istedikleri devlete katılabilmeliydiler. "Rusya terkiğine girmek isteyen" milletlere de geniş milli haklar vaad ediliyordu:

"Milli meselenin çözümünde bütün biçimleriyle dil, okullar vb. ulusal eşitlik zorunludur. Bütün devlete uygulanan ülkenin tam demokratlaşması temeline dayanan ve istisnasız her çeşit milli imtiyazları, milli azınlıkların haklarında her türlü engelleri veya sınırlamaları yasak eden bir kanun. Azınlık haklarının, hayali değil, gerçek teminatı ancak böyle bir kanunla sağlanabilir."²⁶

Zaten Rus mahkumu milletler de ya medeni-kültürel muhtariyet yahut da bağımsızlık istiyorlardı ki, komünistlerin bu propağandası onlara her istediklerinin Bolşeviklerce verileceği manasına geliyordu. Komünistler Rusya'da, Çarlığın milletlere yaptığı şöven baskıları şiddetle tenkit ettiler. Rusya'da Ruslarla azınlıklar

²⁵ P.Fedenko, "Milli Meselenin Leninist Nazariyesi ve Sovyet Gerçekliği", Dergi, XVI/62 (1970), s.41.

²⁶ J.Stalin, a.g.e., s.80.

arasında hiç bir hak ayırımı yapılmıyacağını, her milletin kendi devletin ikurabilme hakkına ahip olduğunu geniş ölçüde propaganda ettiler. Hatta, Rusya'da Rusların gehel nüfusun yarısından azını, % 437ünü, Rus olmayan milletlerinse % 57'yi bulduğunu, gerçekte Rus olmayanların bu nisbetten daha fazla olduğunu ki bu hala bir gerçektir bile cesaretle söylediler.²⁷ Stratejik hedefleri, bu büyük kitleyi kendi yedeklerine almaktı.

İhtilalin kritik günlerinde, Bolşeviklerin geniş halk kitlelerinin desteğine en çok muhtaç oldukları bir sırada, Rus mahkumu milletleri kazanmak için daha açık ve kesif bu propagandaya girişildi. 15 Kasım 1917 tarihinde Lenin ve Stalin imzalarıyla yayınlanan "Rusya Halklarının Hakları Bildirisi"nde, "bir elinde katliamlar ve programlar, diğer elinde halkların köleliği" olan eski Çarlık yönetimi tasvirleri yapıldıktan sonra, Rus mahkumu milletlere şunlar vaad ediliyordu²⁸:

1. Rusya halklarının eşitliği ve hakimiyeti,
2. Rusya halklarının kendi kaderini tayin, hatta ayrılarak bağımsız devlet kurma hakları,
3. Her bir ve bütün milli ve milli-dini imtiyaz ve kısıtlamaların ilgası,
4. Rusya'da yaşayan bütün milli azınlıkların ve etnik grupların serbestçe inkişafı.

Gerçekten, komünizmle hiç bir alakası olmayan milli liderler, Rus şövenizminden kurtulmak için, kendilerine ayrı devlet kurma hakkını bile vaad eden Bolşeviklerin muvaffakiyetlerini istemeye başlamışlardı. Komünistler, mahkum milletleri Çarlık ve Rus şövenizminin o andaki temsilcileri olan Beyazlar'a karşı "müşterek cephe" ye almayı başarıyorlardı.

Bu stratejide, Bolşevikler, Türklere özel bir önem vermişlerdir. Çünkü,

²⁷ V.İ.Lenin, Ulusların Kaderlerini TAYin Hakkı, Ankara 1968, s.134.

²⁸ Taha Akyol, Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye, I, İstanbul 1979, s.61.

Rusya'daki Türk Meselesi, hem çok kalabalık bir kitleyi ilgilendiriyor hem de tesirleri Rusya hudutlarını aşarak, Türkiye ve bütün İslam alamini ilgilendiren bir konu olarak, ciddi bir mesele teşkil ediyordu. Ayrıca, Türkler arasında büyük bir milli uyanış gerçekleşmiş, Kırım, Kafkasya, İdil-Ural (Kazan), Başkurdistan, Azerbaycan ve Türkistan'da milli bağımsızlık hareketleri büyük bir güç haline gelmişti.²⁹ Bolşeviklerin beyaz Ordular karşısında çok sıkıntılı günler yaşadıkları bu sırada, Türklerin kazanılması, birstratejik düğüm teşkil ediyordu. İşte bu Müslüman-Türk milli hareketlerinin desteğini kazanmak için Lenin ve Stalin tarafından 3 Aralık 1917 tarihinden "Doğu İlleri ve Rusya Müslümanlarına" başlığı altında bir bildiri yayınladılar:

"Rusya müslümanları, Volga Tatarları, Kırım Tatarları, Kırgızlar, Sibiryaya ve Türkistan Şartları, Kafkasya Türkleri ve Tatarları, Çeçenler, Kuzey Kafkasyalılar ve Rus çarları tarafından camileri, minberleri yakılmış, dinleri, adetleri çiğnenmiş olanlar, sizlere hitap ediyoruz!

Sizlerin dinleriniz, adetleriniz, milli ve harsi messeseleriniz bundan böyle hür ve her türlü tecavüzdten masundur. Milli hayatınızı serbestçe ve hürriyetle tanzim ediniz, bu hakkınızdır. Biliniz ki, gerek sizlerin ve gerekse bütün Rusya'da yaşayan milletlerin hakları, inkılabın (Bolşevik devriminin) bütün kudreti ve "Amele, Askerler ve Köylü Murahhasları Sovyetleri" tarafından korunmaktadır"³⁰.

Bolşevikler, mazlum milletlerin, özellikle Müslüman Türklerin sempati ve desteklerini kazanmak için sadece bildiriler yayınlıyarak geniş vaadlerde bulunmakla yetinmediler; onları ikna edebilmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Bilhassa, I. Dünya Savaşı ve İç-Savaş ve Sovyet rejimini yerleştirme dönemlerinde, Türklerin desteğini sağlamak, yoksa hiç olmazsa onları tarafsızlaştırmak için büyük tavizler verdiler.

²⁹ Taha Akyol, a.g.e., s.61.

³⁰ Taha Akyol, a.g.e., s.62.

1917 Aralık ayında yapılan bir dostluk jesti derhal göze çarptı. Vaktiyle Semerkant'ta bulunan ve Halife Hazret-i Osman'a ait olup bu şehrin Çar ordularınca işgalinden sonra Petersburg'a götürülen Kur'an-ı Kerim nüshası Müslümanlara iade edildi. 1919 yılında Sovyet hükümeti, Türkistan ulemasından Molla Abdül Hafız Mahdum'un liderliğinde bir "Şura-yı Ulema" nın kurulmasına müsaade etti. Hatta hükümet 20 Haziran 1922'de, 1918 yılında müsadere edilmiş bulunan vakıf emlakı de cami ve medreselere iade etti. 23 Aralık 1922'de "Şeriat Mahkemeleri" yeniden kuruldu ve "Şeriat Mahremeleri Cemiyeti"nin kurulmasına müsaade edildi. 10 Ocak 1921'de, haftalık tatil günü olarak tanınan pazar yerine resmen cuma günü kabul edildi. 2 Kasım 1919'dan 10 Ocak 1921'e kadar geçen süre içinde, Müslümanların dini bayram günlerinde ücretsiz olaraktatil yapmalarına izin verildi. Din okullarının medreselerin ve camilerin faaliyetleri de birmüddet tamamıyla serbest bırakıldı.³¹ Tarihi Tatar abideleri, Kazan'daki Süyümbike Kalesi, Orenburg'taki tarihi kervansaray mahalli milli Müslüman komitelerine devrildi. 1919'da Moskova'da Komünistler tarafından "İslamı Kurtarma Cemiyeti" adı altında bir teşekkül kuruldu. Müslüman Dünyasındaki şöhretini de hesaba katarak, Şeyh Şamil'in Çarlık Rusyasına karşı kahramanca mücadelesinden defalarca bahsedildi. Komünizm esaslarının Kur'an-ı Kerim'e uygun olduğu (!) propagandası yürütüldü. Komünizmle hiç bir alakaları bulunmayan reformcu (Cedidci) Türklere önemli mevkiler verildi. Mir Sair Sultan Alioğlu (Galiev), Milletler Komiserliği'nde Stalin'in yardımcısı idi. Hanoğlu, 1920 ile 1922 arasında Türkistan Sovyet Cumhuriyeti Eğitim Halk Komiseri: Turar Riskul, Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi Müslüman Bürosu Başkanı ve Türkistan Merkez İcra Komitesi Başkanı; Ekmel İkrâm, Özbek Komünist Partisi I. Sekreteri; Feyzullah Hoca, Halk Komiserleri Başkanı; Kaygısız Atabay, Türkistan Komünist İcra Komitesi Başkanı; Nusretullah Muhsun, Tacikistan Komünist İcra Komitesi

---

³¹ Baymirza Hayet, Esir Türkler, Ankara 1971, s.42-43.

Başkanı yapılmışlardı. Abdul-Raf Fıtrat, Abdülhamit Süleyman Çolpan, Abdullah Kadiri, Abdullah Elvani, Muhtar Avez, Cumabay, Ahmet Baytursun, Sabit Mukan, Hamza Hekimzade, Sadreddin Ayni vb. gibi yüksek kabiliyet sahibi bir çok şair ve yazar da Sovyet Kültür Enstitülerinde görev almışlardı. Bu reformcu Türklerin çoğu, Sovyet Enstitüleri içinde kendi milli gaye ve emelleri uğruna çalışıyordu.³²

Bolşevikler, ezilen milletlere hürriyet ve isterlerse ayrı devlet kurma hakkını tanıyacağını söyleyerek onların desteğini sağlamışlardır. İhtilalin yerleştirilmesi döneminde, bu milletlere, gerçekten, tam milli haklar tanımışlardır. Komünistlerin "cephe siyasetleri" nin özel bir tatbikatı olan "milli mesele", onlara büyük faydalar sağlamıştır ve artık Komünizm Rusya'yı pençesine, demir pençesine almıştır. Komünizmin gerçek Rus-şöven yüzü bundan sonra ortaya çıkmış, bu konuda Çarlardan hiç de "geri" kalmadıklarını göstermiştir.

B. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ İDARESİNDE TÜRKMENİSTAN

Türkmenistan, Türkiye, İran, Suriye, Irak, Afganistan, Özbekistan, Tacikistan, Karakalpakistan ve Kuzey Kafkasya'da yaşamakta olan Türkmenler Sünnî Müslüman'dır. Türkmen Türkleri'ne belli dönemlerde iç içe yaşadıkları Kıpçak ve Çağatay Türkleri de karışmış olmasına rağmen, bu gün de eski Türkmen adet ve geleneklerini büyük ölçüde sürdürmektedirler.³³

³² Taha Akyol, a.g.e., s.64-65.

³³ Nevzat Özkan, a.g.e., s.59.

a. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Öncesi Türkmenler ve Türkmenistan

Anlamı ve ortaya çıkışı konusunda farklı görüşlerin bulunduğu Türkmen adı, ilk olarak X. yüzyılda kullanılmaya başlamıştır. İslam kaynaklarına göre, Müslüman olan Oğuzlar, Müslüman olmayan Oğuzlar'a Türkmen adını vermişlerdir. Türkmen adı, Türk-manend Türkmen "Türk'e benzer", Türk men "ben Türküm", Türk men "Türk insanı" Türk iman "İmanlı Türk", Tirkeman, Türkmen "ok atıcı halk", Türkmen "Türkler'in esası, hakiki Türk", anlamlarında açıklanmıştır.³⁴

VIII-VI. M.Ö. yüzyıllarda Güneybatı Türkmenistan'da Hazar ve Dah kabileleri, Kuzeydoğu'da Massagitler, Amuderya'nın aşağı kısımlarında Harezmliler, Murgap vadisinde Margianlar ve Kopet Dağı'nın kuzey eteklerinde ise Parfiyalılar yaşamışlardır. Makedon imparatoru Büyük İskender, M.Ö. 334 yılında Türkmenistan topraklarına gelerek, o günlerde hüküm sürmekte olan Ahemmeniler devletini yıkıp M.Ö. 330-329 yıllarında ise, Batı Türkmenistan ve Parfiya bölgesini ele geçirir. M.Ö.3. yüzyılın ortalarında Makedon egemenliği sona erer ve M.Ö. 247 yılında Parfiya devleti ortaya çıkar. Parfiya'nın başkenti bugünkü Aşgabat'a 15 km. uzakta yer alan Bağır Köyü yakınlarındaki Nusay Kalesi'dir.³⁵

Türkmenistan'da Türk varlığı V. yüzyılda Hunların bölgeye girmesiyle başlar. VII. yüzyılın ortalarında Araplar Horasan'ı ele geçirdiler ve kısa bir süre sonra Semerkant bölgesinin fethi için üs olarak kullanılacak olan Merv'i başkent yaptılar. Buhara'da Samani hanedanı IX. Yüzyılın sonlarından, X. yüzyılın sonunda Türk kabileleri V. ve VI. yüzyıldan beri Orta Asya'nın güney-batı bölgesine yayılmış ve tedricen bölgeyi İran dili konuşulan bir yer olmaktan çıkarıp, Türkçe'nin konuşulduğu bir yer haline getirmişti. Ancak önemli akın, bir müddet sonra (aslen Moğolistan'dan

³⁴ Nevzat Özkan, Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil Edebiyat, Kayseri 1997, s.59.

³⁵ Oğuz Yayan, Türkmenistan, Aşgabat 1997, s.18.

olan) Oğuz kabilelerinin X. yüzyılda Urallar ile Aral Gölü arasına göç ettikleri zaman da gelmiştir. X. yüzyılın sonunda Seyhun (Siriderya) nehrinin sağ kıyısına yerleşenler İslâm'ı kabul ettiler. Aynı dönemin Arap tarihçisi Makdisi Buraya yerleşenleri "Türkmen" adıyla anar; bu, terimin ilk kullanışlıdır.³⁶

Bir Oğuz devleti olarak ortaya çıkan Selçuklular'ın ilk başkenti Siriderya kıyısında kurulan Yengikent'tir. Selçuk, X.yüzyılın ortasında Cent bölgesine yerleşir ve bölgede İslamiyeti kabul eden diğer boylar gibi, İslamiyeti kabul eder. yüzyılın sonlarında diğer Oğuz boyları ile birleşen Selçuk bey güçlü bir devlet haline gelir. Oğuzların giderek güçlenmesi üzerine, bölgede hakim olan Gazneliler Selçuk Bey'le savaşmaya başlarlar. Gazneliler ve Oğuzlar arasında yıllar süren savaş döneminin sonunda, Selçuk Bey'in torunları Tuğrul ve Çağrı Beyler, Dandanakan'da Gaznelileri büyük bir yenilgiye uğratırlar. Dandanakan savaşından sonra Oğuzlar, Oğuz ve Türkmen adı yerine Selçuk Beyin ismi ile Selçuklu olarak anılmaya başlamışlardır. Selçuklular daha sonra İran'ı ele geçirerek Irak ve Anadolu'ya kadar ulaşırlar. Sultan Alparslan ve oğlu Melikşah, Orta Asya, Ön Asya ve Anadolu'yu kontrol altına alarak, Selçuklu'yu dünyanın en güçlü devletlerinden biri haline getirmiştir.

Selçuklu İmparatorluğu XI. yüzyılın sonlarına doğru, Doğu ve Batı Selçukluları olarak ikiye bölünmüştür. Batı Selçukluları Anadolu, Irak ve Suriye'de, Doğu Selçukluları ise İran Horasan, Türkmenistan, Maveraünnehir ve Afganistan'da hüküm sürmüşlerdir.

Diğer taraftan, Celaleddin Harzem Şah'ın 1231 yılında bir baskınla öldürülmesinden sonra, Moğollar Harzemşahlar Devletine son vermiştir. Moğol saldırıları Türkmenistan'da ve Harezmi devletinde, ekonomik ve medeni hayatı alt üst etmiştir. Bu vahşetten sağ kurtulan kimi Türkmen oymakları kurtuluşu çeşitli yerlere göç etmekte bulmuşlardır.

³⁶ Shirin Akiner, Sovyet Müslümanları, Çev: Tufan Buzpınar, Ahmet Mutlu, İstanbul 1995, s.268.

Moğol işgalinden kaçan Türkmenler'in bir bölümü Anadolu'ya giderken, diğer bir bölümü Afganistan ve Pakistan'a doğru göç etmiş, bir başka bölüm ise Türkmenistan'da kalmıştır.

Türkmenistan toprakları, Moğol işgalinin hemen ardından Cengiz Han'ın oğulları arasında paylaşılmıştır. Bu paylaşımında Kuzey Türkmenistan Çuçilerin, Güney Türkmenistan Hulaguların, Doğu Türkmenistan ise Sağalaylıların eline geçmiştir. Hulagu oğulları devletinin yıkılmasından sonra bölge Altınordu Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir. 1388'de Harezmi ve Türkmenistan'ın önemli bir bölümünü alan Timur daha sonra Altınordu devletini yıkıp hakimiyetini kuzeye doğru genişletmiştir.

Gerek Moğol, gerekse Timur yönetimi zamanında Teke, Salur, Yomut, Ersarı gibi Türkmen boyları Türkmenistan toprakları ile birlikte İran, Irak, Suriye Kafkaslar ve Türkiye'ye kadar dağılmışlardır. bunlardan Batı ve Kuzey İran ile Doğu Anadolu'da devlet olan Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri 13-16. Asırlar arasında büyük bir medeniyet kurmuşlardır.

Türkmenistan, Timur devleti'nin yerine geçen Özbek hanı Şeybani'nin 1510 yılında Merv'de Şah İsmail'e yenilmesi üzerine Safaviler'in işgaline uğramış ancak özellikle Harezmi bölgesinde yaşayan Türkmenler Özbeklerle birleşerek Safavilerin bölgede yurt tutmalarına izin vermemişlerdir. Daha sonra Özbek ve Türkmenler tarafından Harezmi veya Hive Hanlığı olarak adlandırılan hanlık kurulmuştur. Bu hanlık Türkmenistan'ın büyük bir kısmına hakim olmakla birlikte Merv, Ahal ve Etrek'teki Türkmenler bağımsızlıklarını korumuşlar ve hanlığa sadece vergi vermişlerdir.

XVI. ve XIX. asrın ortalarına kadar Türkmenistan tarihinin, İran Hiva ve Buhara devletleri arasındaki ilişkilerle belirlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu dönemde sözkonusu devletler arasındaki savaşlar daha çok Türkmenistan topraklarında geçtiği için en fazla Türkmenleri yıpratmıştır. Bu dönemde Özbeklerle Türkmenler arasında taht kavgaları meydana gelmiştir.

Öte yandan Güney Türkmenistan'ın bir bölümündeki Türkmenler ise daha çok İran yönetimi altında, Kuzeydeki Türkmenlere benzer sıkıntıları yaşamışlardır. 1736 yılında İran'daki karagaşadan yararlanarak tahtı ele geçiren Avşar Türkmenlerinden Nadir Şah; Irak, Hindistan, Kafkaslar ve Türkistan'a seferler yaparak büyük başarılar kazanmış ancak Türkmen halkından ağır vergiler almayı da sürdürmüştür.

Türkmenler, Selçuklu Devleti'nden sonra düzenli orduları olan bir devlet olmamışlar ama her bir boy, kendi bölgesinde hüküm süren devlete verdiği vergi dışında kendi bağımsız yönetimini sürdürmüştür. Ayrıca Türkmen boyları arasında yaşayan ve bugün de devam eden "Aksakallar Meclisi ve maslahat geleneği" ile zor zamanlarda yanyana gelerek geleceklerini ilgilendiren kararları almışlardır. Maslahatta her bir Türkmen boyu, nüfusu oranında katılarak adil bir biçimde temsil edilmiştir.

XIX.. Yüzyılda Hive Hanlığı, Halktan aldığı vergiyi ağırlaştırınca Türkmenler isyan etmişlerdir. Abdullah Han, Türkmenler üzerine düzenlediği seferde yenilince, Hive Hanlığı Türkmenler ve Türkmenistan üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmiştir.

Türkmenler, XIX. yüzyılda İran orduları ile de karşı karşıya gelmişlerdir. Türkmen Boyları 1857 yılında Nurberdi Han, Mahmud İşan gibi Türkmen beyleri etrafında birleşince Garri Gala'da İranlıları yenmişlerdir. 1860-1861'de Merv yakınlarındaki Karayab mevkinde İranlıları gene mağlup etmiştir. Bu savaştan sonra Türkmenler İran, Buhara ve Hiva'ya karşı bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Ruslar özellikle 1819-1836 yılları arasında ticaret, pazar oluşturma ve askeri strateji belirlemek maksadıyla Türkmenistan'a yoğun bir biçimde gelip gitmişlerdir. 1860'lı yıllardan itibaren Türkistan hanlıklarını işgale başlayan Ruslar 1869'da Hazar kenarındaki Kızılsu'da (Krasnovoski) bir kale inşa ederek önemli miktarda asker yerleştirmişlerdir.

Ruslar, 1864-1865 Yıllarında Hokand Hanlığı'nı işgal ederek Taşkent ve Semerkand'ı 1868-1871 yıllarında Buhara Hanlığını ele geçirerek buiki hanlığın toprakları üzerinde "Türkistan Genel Valiliği"ni kurup başına General Kaufman'ı

getirirler. 1874 yılında ise "Hazar Ötesi Askeri Birim" i kurup başına General Lomakin'i getirirler. 1873 yılı baharında Hive Hanlığı'nı işgal etmek isteyen kaufman komutasındaki Rus ordusu kendilerine direnen Türkmenlere karşı Hive ve Gazavat'ta katliam yapar.

Buhara ile Hiveyi kontrolüne alan Ruslar Hazar'dan Ahal bölgesine doğru ilerleyerek işgali sürdürür. Ruslar 1879 Yılı'nın Ağustos ayında Göktepe'ye saldırırlar. Bombardımanın sona ermesinin arkasından Ruslar'a hücumu geçen Türkmenler, Rusları Hazar kıyısına kadar püskürtülürler. Ancak bu savaşta Berdi Murat Han şehit düşer.

1880 yılının Nisan ayında Nuberdi Han vefat eder ve yerine Mahdumkuli Han seçilir. Ruslar 1880 Yılı Aralık ayında tekrar Göktepe önüne gelirler. Bir yandan kaleyi top ateşine tutan Ruslar diğer yandan da kale altına tüneller açarak 1160 kilo patlayıcı ile kale duvarını havaya uçururlar. Ruslar tarafından Göktepe'de öldürülen Türkmen sayısının 20 bin olduğu tahmin edilmektedir. Rusların Aşgabat'a girişi Göktepe savaşından sonra 18 Ocak 1881 tarihindedir.

Rus Çarlığı Türkmenistan'ın işgalinden sonra, 1886-1887 yıllarında İngiliz Hükümeti ile anlaşarak Türkmenistan, Afganistan ve İran sınırlarını çizerler.

Çarlık idaresi, "Doğu Hazar Bölgesi" adı altında bir idare kurarak Mangışlak, Kızılsu, Aşgabad, Tecen ve Merv şehirlerini içine almıştır. Bu arada Türkmenistan'ın yeraltı zenginliğinin farkına varıp, Türkmen petrolünü Rus sanayisine aktarmaya, ayrıca pamuk ekimini zorunlu hale getirip ürünün tamamını Rusya'ya göndermenin yanında halktan ağır vergi almaya başlamıştır. Ancak Ruslar'ın işgali ile birlikte halk üzerinde büyük bir baskı başlatıp Çarcov ve Kerki'ye önemli sayıda Rus yerleştiren Türkmenler 1916 yılında isyan ettiler. Toplanan aşırı vergi, Türkmenlerin 1. Dünya Savaşı nedeni ile cepheye gönderilmeleri sonunda kitleler halinde ve silahlı protesto eylemleri başladı. Cüneyt Han'ın yönettiği başkaldırma hareketinin sonunda halk Hiva Kalesine hücum etti. Ruslar İsyân'ın yayılmasını engellemek üzerine Cüneyt Han

Afganistan'a çekildi.

b. Türkmenistanın Sovyet İdaresine Girişi

1917 Bolşevik İhtilali, Türkistan'ın merkezi Taşkent'te olduğu gibi Türkmenistan'da da herhangi bir direnç görmeden kabul edildi. 30 Kasım-2 Aralık 1917 tarihinde toplanan Doğu Hazar bölgesi Sovyetinin 4. kurultayı, Doğu Hazar bölgesi Halk Komiserleri Sovyeti'ne dönüştürülerek, 7 kişilik bir komite oluşturuldu. Ancak bu 7 kişi arasında Türkmen yoktu. Komite, Rusya'daki gelişmeleri Türkmenistan'da da uygulayarak eski kurumları kaldırıp yerine yenilerini oluşturdu. Özel mülkiyetteki banka ve işletmeler devletleştirildi. Bu gelişmeler üzerine 11 Temmuz 1918'de Aşgabad'ta bir ayaklanma ile Sovyet hakimiyetine son verildiyse de 1920 başlarında Türkmenistan'da yeniden Rus hakimiyeti kuruldu.

Bolşevik ihtilalinin ilk yıllarında, Bolşeviklerin Menşeviklerle çatışmaları sebebiyle Bolşevikler Hive ve Buhara'ya geç ulaşmışlardı. Bu durumu değerlendiren Cüneyt Han, Hive'ye gelip Hive Hanı Seyit Abdullah Han'ı komünistlere karşı bir cephe kurmaya ikna etti. Özbek, Türkmen ve Karakalpaklar'la birlikte hareket eden Cüneyt Han, daha sonra mahalli liderlerin Ruslarla beraber olmaları ve Mali destek bulamaması üzerine Karakum çölüne çekildi. Bunun üzerine 2 Şubat 1920'de Harezmi Halk Sovyet Cumhuriyeti, 2 Eylül 1920'de de Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti kuruldu.

Bolşevik ihtilalinden sonra her halkın kendi ekonomik ve kültürel meselelerini çözmesi yolunda karar alınınca, 27 Ekim 1924 yılında Ruslar, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan Tacikistan ve Kırgızistan Cumhuriyetlerini kurdular. Böylece Türkistan'da beş ayrı devlet ortaya çıkmış oldu. Fakat bu cumhuriyetlerin tamamı Moskova'daki Sovyet Merkezinden yönetilmeye devam etti.

Daha önce Harezmi ve Buhara Cumhuriyetlerine bağlı olan Türkmen bölgeleri, Türkmenistan Cumhuriyeti sınırlarına dahil edilerek ülke beş vilayete bölündü ve

Aşgabat Başkent oldu. 15-24 Şubat 1925 tarihlerinde Aşgabad'ta toplanan "Türkmenistan sovyetlerinin 1. Kurultayı"nda yayınlanan bir bildiri ile, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğine, kendi isteği ile girdiği ilan edildi. Bu kurultayda Türkmenistan Merkezi İcra Komitesinin Başkanlığına Nadirbay Aytakov, Halk Komiserleri Sovyeti'nin Başkanlığına da Kaygısız Atabayev getirildi.³⁷

c. Sovyet İdaresindeki Türkmenistan'ın Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Durumu

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2. Dünya savaşına kadar Türkmenistan'da sanayileşme çalışmaları gözlenmektedir. Yapılan 5 yıllık kalkınma planları çerçevesinde ülke yeraltı kaynaklarını işleyecek tesisler kurulmuştur. Rusların, tarımı kolhozlar etrafında toplaması esnasında direniş gösteren halk diğer Cumhuriyetlerdeki direnişçilerle birleşerek uzun süre Soavyet rejimine karşı mücadele etmişlerdir. Ruslar bu direnişi kötü göstermeye çalışmış ve hareketi "Basmacılar" olarak nitelmiştir. Hareketin liderlerinden Cüneyt Han uzun mücadelelerden sonra Stalin döneminde ülkeyi terketmek zorunda kalmış ve Afganistan'da 1938 yılında vefat etmiştir.³⁸

27 Ekim 1991'de istiklaline kavuşan bugünkü Türkmenistan Cumhuriyeti 488 km kare alana ve 4 milyon nüfusa sahiptir. Başkenti Aşgabad olan Türkmenistan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içinde istikbali en parlak olan Cumhuriyetlerden biridir. bugün kardeş Kazakistan sınırları içinde kalan, Türkmenler'in ilk devir tarihlerinde önemli bir yer işgal eden Mangışlak ve İran sınırları içinde kalan Horasan bölgelerinin, Türkmen tarihi içinde önemli bir yer işgal ettiklerini belirtmek gerekir.

³⁷ Oğuz Yayan, a.g.e., s.26-27.

³⁸ Oğuz Yayan, a.g.e., s.27.

Bugünkü Türkmenistan Cumhuriyeti beş eyalete ayrılmış bulunmaktadır. Balkan, Aşgabad, Merv, Çarju ve Taşauz. Türkmenistan güneyde İran, güneydoğuda Afganistan, kuzeydoğuda Özbekistan, kuzeyde Kazakistan ve batıda Hazar denizi sınırları ile çevrilidir.

Türkmenistan'ın en geniş bölgesi 350.000 km karelik bir alanı işgal eden Kara-Kum Çölü'dür ki, bu aynı zamanda dünyanın en önemli çöllerinden birini teşkil eder. Buna göre Türkmenistan, biri çöl, diğeri vaha bölgesi olmak üzere iki bölgeden meydana gelir. Kopet Dağı etekleri, Murgab, orta ve aşağı Amu Derya (Ceyhun) başlıca vahaları teşkil ederler. Ayrıca Karapul, Bacur ve Balkan yaylaları ülkenin tarıma ve otlığa müsait yerlerini teşkil ederler. Coğrafi sebepler dolayısıyla ülkede akarsuların sayısı oldukça azdır. Murgab, Tecend Derya ve Atrek nehirleri başlıca akarsuları teşkil ederler.

Bugünkü Türkmenistan Cumhuriyeti'nin nüfusu 4 milyona yaklaşmış bulunmaktadır. Bu 4 milyonluk nüfusun 3 milyonu Türkmenlere, 1 milyonu da diğer milletlere aittir. Bu arada 2 milyon civarında Türkmen İran Horasanı'nda, 1 milyona yakın Türkmen de kuzey Afganistan'da yaşamaktadır. Bugünkü Türkmenistan nüfusunun % 73'ünü Türkmenler, % 9'unu Ruslar, %9'unu Özbekler, % 2.5'ünü Kazaklar, % 1'ini Ukraynalılar, % 1'ini Ermeniler ve % 2.4'ünü de diğer azınlıklar teşkil eder. Türkmen nüfusunun % 45'i şehirlerde, % 55'i de kırsal kesimde yaşamaktadır.

Rusya Federasyonunda olduğu gibi, diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde de tek hakim Komünist Partisi idi. Cumhuriyetlerdeki Komünist partilerinin tamamı Sovyet(Rus) Komünist Partisine bağlı idi. Hükümet, Komünist Partisinin emirlerini yerine getirmekle görevliydi. Komünist Partilerinin yöneticileri aynı zamanda devletin de yöneticileri oluyordu. En yüksek yasama organı "Yüksek Sovyet (Meclis)" idi. Bu Yüksek Sovyet, "İttifak Sovyeti" ve "Milletler Sovyeti" olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Her Birlik Cumhuriyeti, Muhtar Cumhuriyetlere, Muhtar Oblastlara ve

Muhtar Okruglara ayrılmıştı. Her Cumhuriyeti 32. her Muhtar Cumhuriyeti 11, her Muhtar Oblastı 5 ve her Muhtar Okrug'u bir temsilci temsil ediyordu. Yüksek Sovyet'e bu vekillerin gelmesinden sonra bu organlar yılda iki defa toplanırlardı. Ülkeyi yöneten konsey durumundaki "Presidyum" u bu Sovyetler seçerdi. Yüksek Sovyet Presidyum'u "Yönetim Kurulu" 37 kişiden meydana geliyordu. Presidyum başkanının dışında 15 yardımcısı (her cumhuriyetten bir tane) bir sekreter ile 20 üyesi bulunuyordu. Presidyum başkanı, Yüksek Sovyet'in çıkardığı kanunları tasdik edip yürürlüğe sokardı. Bütün bu organlar Sovyet Komünist Partisinin emirleri ile hareket ederdi. Ayrıca, bütün bu organlara seçilecek temsilcileri de Komünist Partisi tesbit ederdi. Komünist Partisinin hazırladığı tek aday listesi ile seçim yapılırdı. Her Cumhuriyetteki Komünist Partisi'nin durumu aşağı yukarı aynı idi. Cumhuriyetlerdeki Komünist Partileri, Sovyet Komünist Partisi'nin yasama organı olan "Yüksek Sovyet" e delege göndermekle yükümlüydüler. Bu delegeler de "Yüksek Sovyet" i oluştururlardı. Fakat azınlıkta oldukları için yönetimde ağırlıkları oldukça zayıftı. Meselelerin çoğu Sovyet Komünist Partisi'nin direktifleri doğrultusunda ele alınırdı.

Sovyet sisteminde üçüncü önemli organ "Bakanlar Sovyeti (Şurası)" idi. Bu organ, Sovyetlerdeki en yüksek icra organı olarak kabul ediliyordu. 130 üyeden oluşan bu Bakanlar Sovyetine, Birlik Cumhuriyetlerinin hükümet başkanları da üye idi. Bakanlar Sovyeti'nin üyeleri Sovyet hükümetinde Bakan veya Devlet Komite ve Teşkilatlarında başkan olabiliyorlardı. Bakanlar Sovyeti talimatları doğrudan doğruya Sovyet Komünist Partisinden alıyordu.³⁹

Cumhuriyetlerin, yani Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Bakanlıklarının yetki sahaları şöyle sıralanıyordu. 1-Köy (Kolhoz) ekonomisi 2. İç işleri, 3. Adalet, 4. Eğitim, 5. Sosyal Güvenlik, 6. Sağlık, 7. Yerli ekonomi (yol, nakliyat, endüstri, konut ve diğer hizmetler). Bunlardan sadece eğitim, sosyal

³⁹ Mehmet Saray, a.g.e., s.50-51.

güvenlik ve yerli ekonomi Birlik Cumhuriyetlerinde kalmış, 1936'dan itibaren diğer bakanlık sahaları Moskova tarafından yürütülmeye başlanmıştır. 1966'da yapılan değişiklik ile Eğitim faaliyetleri Moskova'ya İç işleri de Birlik Cumhuriyetlerine bırakılmıştır. Eğitimin Moskova'ya İç işleri de Birlik Cumhuriyetlerine bırakılmıştır. Eğitimin Moskova'ya bağlanmasının en büyük sebebi, Cumhuriyetlerde milliyetçilik akımlarını önlemek ve tek tip Sovyet vatandaşı yetiştirmektir. Fakat 1977'de yapılan değişiklik ile Birlik Cumhuriyetleri, eski bakanlıkların çoğunu yeniden devralmışlardır.

Sovyet sistemi oldukça karmaşık bir yapıya sahip idi. Dolayısıyla bu karmaşık sistemin düzgün bir şekilde yürütülmesi mümkün değildi. İnsanlar zorla bu aksak ve karmaşık sistemde çalıştırılmaya başlandı. İşler zorla yaptırıldığı için de istenen verim sağlanamadı. Böylece, iş yapmada hem insanlara bıkkınlık, hem de tıkanıklık geldi. Bu ise, Sovyet sisteminin sonu oldu. Bütün bu gelişmelerin ardından ortaya çıkan bir gerçek vardı ki, o da, Türkmenistan başta olmak üzere birlik cumhuriyetlerinin, komünist yönetim tarafından tarihte eşine rastlanmaz bir şekilde sömürüldüğü ortaya çıktı. Bu da, muhakkak ki, sistemin yürümemesinin en büyük sebeplerinden birini teşkil ediyordu.

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin kuruluşundan dört ay sonra Türkmenistan Komünist Partisi kurulmuş ve delegelerin kararı ile de 13 Mayıs 1925'de Türkmenistan'ın Sovyetler Birliğinin resmi bir parçası olduğu ilan edilmiştir. 1950'li yıllarda, bütün Sovyet Cumhuriyetlerinde milliyetçi akımlara karşı büyük bir baskı, Sovyetleştirmeye karşı da büyük bir destek verilmiştir.⁴⁰

Sovyetlerin, Türkmenistan'a yaptığı ikinci büyük hizmet ise, Karakum kanalını açtırmak olmuştur. Büyük bir bölümü çöl olan Türkmenistan'a bu kamal yeni bir hayat vermiştir. Bu kanalın suladığı topraklarda ihtiyacı olan pamuğu yetiştirmek

⁴⁰ Mehmet Saray, a.g.e., s.51-52.

maksadiyle bu işi yapmıştır. Nitekim, kanal açıldıktan sonra Türkmenistan, Özbekistan'dan sonra en çok pamuk üretin bir ülke olmuştur. Yetişen pamugun hemen tamamına yakını ise Moskova yönetimi almıştır. Kısaca, sebebi ne olursa olsun, Karakum kanalı bugünkü müstakil Türkmenistan Cumhuriyeti için büyük bir kazanç olmuştur.

1947'de Karakum kanalı projesini kablu eden Sovyet hükümeti, iki yıl sonra, yani 1949'da kanalın kazımına başlanmıştır. Kanalın Merv ve Murgab'a kadar olan birinci kısmı 1959'da tamamlanmıştır. Tejen üzerinden geçen ikinci kısmı 1961 ve Aşkabad'a kadar olan üçüncü kısmı da 1962'de tamamlanmıştır. Bir milyon hektar arazinin sulanarak pamuk ekimine tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Amu-Derya nehrinin Bosaga mevkiinden başlayan ve Aşkabad'a kadar ulaşan Karakum kanalı 500 mil uzunluğundadır. Ne var ki, bu kanalın dibi ve yanları betonarme olmadığı için suyun % 40'ı toprağa sızmaktadır.⁴¹

Türkmenleri en çok rahatsız eden konuların başında Türkmen dil, din ve tarihinin Sovyetlerce tahrip edilmesiydi. Uzun yıllar Rusçanın resmi dil olarak kullanılması ve eğitiminin bu şekilde yapılması Türkmen dilini oldukça köreltmisti.

Türkmenistan'ın Rus işgaline nasıl uğradığı hakkında Sovyetlerin okul kitaplarına soktuğu yanlış bilgilere yöneltmiştir. Sovyetler, Türkmenistan'ın Çarlık Rusya'sına gönüllü olarak katıldığını söylemişlerdir, Halbuki, hakikat bunun tam tersi idi.

Türkmenler, dinlerine ne kadar hürmetkar davranırlarsa davransınlar. Zorla ateist eğitime tabi tutulmuşlardı. Ayrıca 1917'de 500 caminin bulunduğu Türkmenistan'da bu camilerin hemen tamamı Sovyet devrinde yakılmış veyahut kapatılmış idi. Türkmenistan'ın başkenti Aşkabad, Orta Asya başkentleri içerisinde

⁴¹ Mehmet Saray, a.g.e., s.65-66.

camisi olmayan yegane şehir halien gelmişti. ⁴²

Türkmenistan Hakkında İstatistikî Bilgiler (1988):

Net Maddi Üretim (NMO): 4700 (Milyar Ruble)

Net Maddi Üretim Sektörül Dağılınmı: (1988)

Tarım : % 34.66

Sanayi : % 31.11

İnşaat : % 17.72

Ulaştırma

İletişim : % 6.56

Diğer : % 9.95

Kişi Başına NMO : 1358 Rubla

Topluluğun Bütçe Gelirleri İçindeki Payı % 0.9

Sanayi Üretimi : 4700 (Milyar Ruble)

Kişi Başına Sanayi Üretimi: 1345 (Ruble)

Tarımsal Üretim : 2.600 (Milyar Ruble)

Kişi Başına Tarımsal Üretim: 745 Ruble

Toplam Hububat Üretimi : 386.000 ton (1988)

Başlıca Ürünler : (1988)

Petrol : 120.000 varil/gün

Orta/ Batı Asya Cumhuriyetleri'nde Petrol üretiminde Türkmenistan'ın payı: % 6.7

Doğalgaz: 41 Milyar m küp/yıl

Orta/Batı Asya Cumhuriyetleri'nin Doğalgaz Üretiminde Türkmenistan'ın Payı: %27.5

Elektrik Enerjisi: 13.220 Milyon Kwh/yıl⁴³.

⁴² Mehmet Saray, a.g.e., s.67.

⁴³ Mehmet Saray, a.g.e., s.71.

II. BÖLÜM

(SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE EĞİTİM)

A. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ EĞİTİMİNİN GELİŞİMİ

Sovyet sosyalist cumhuriyetler Birliği'nde'de Eğitim, Materyalist Felsefe ve Felsefi Temeline dayalı olarak, Politeknik Eğitim yaklaşımı çerçevesinde kendisine has özellikler içerisinde gelişim seyri izlemiştir.

a. Sovyet sosyalist cumhuriyetler Birliği Eğitiminin Felsefi Temeli

Sovyet sosyalist cumhuriyetler Birliği Eğitiminin felsefi temelini, oluşturan teorisyenlerin, ilk zamanlarda hümanizmden de etkilendikleri görülsede, eğitim uygulamaları sırasında kendisini hissettiren politeknik eğitim uygulamalarına göre, diyalektik materyalizm nazariyesine dayanmaktadır.

aa. Materyalizm

Kurucuları olan Karl Marks ve Engels'in düşüncelerine dayanan materyalizm, felsefi olarak materyalist bilgi kuramını esas alır. "Diyalektik Materyalizm", "Bilimsel Sosyalizm" gibi kavramlarla da ifade edilen bu görüşün eğitim uygulamalarını yansıtan ifadesi de "Politeknik Eğitimidir."

Materyalistlere göre toplumun temeli ekonomik yapıdır. Ekonomik yapıya alt yapı adı verilir. Diğer bütün ideolojik biçimler, ahlak, din, bilim, sanat, şiir, edebiyat ise üst yapıyı oluşturur⁴⁴. Alt yapıyı oluşturan iktisadi faaliyetler ve ilişkiler üst yapıyı etkileyerek değiştirir.

Marksistler bu bakış açısıyla eğitimi de üst yapı içerisinde ele alarak, eğitimin içeriğinden (muhteva) pratiğine kadar esas belirleyici olan alt yapının etkileriyle

⁴⁴ K.Mark, KAPİTAL I (Ekonomik Politğin Eleştirisine Katkı) (Çev. M.Selik), s.181.

şekillendiğini kabul ederler. Bu sebeple Eğitim yaklaşımlarının temelini alt yapıyı koyduklarından "eğitimle üretimin birleştirilmesi" ni en öncelikli hedef olarak ele almışlardır.⁴⁵

Karl Marx "İnsanlar hayatlarında içtimai üretimde bulunurken zaruri olarak belirli münasebetlere girerler. Bu münasebetler, onların maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme merhalesine denk gelen üretim münasebetleridir.⁴⁶ Bu üretim münasebetlerinin tamamı, gerçek temel olan cemiyet iktisadi bünyesini teşkil eder. Bu gerçek temel üzerinde toplumsal şuurun belirli şekillerine tekabül eden hukuki ve siyasi üstyapı ortaya çıkar. Maddi hayatın üretim tarzı genellikle toplumsal, siyasi, fikri hayat vetirelerini şekillendirir. İnsanların varlığının tayin eden şuurları (fikirleri) değildir; fakat aksine onların sosyal varlığı şuurlarını tayin eder..."⁴⁷ şeklindeki düşünceleriyle marksist diyalektiğin temel bakış açısını ortaya koymuştur.

Diyalektik materyalist felsefi anlayışın diğer bir temel ögesi de, her türlü faaliyetin ana nedenlerini tayin eden ve bunların diyalektik bir ilkeye göre tarihi bir gelişim seyri içerisinde ilerlemesini sağlayan "şuur" değil "madde" dir. Üzerinde durduğumuz ekonomik yapı bir toplumun politika, hukuk, ahlak, din, sanat ve eğitim gibi unsurlardan oluşan kültür hayatını belirler. Bu süreçler ekonomik şartların sadece bir ifadesinden ibarettir.⁴⁸ Tarihi gelişim seyri içerisinde üretim şekilleri ve üretim güçleri manevi üst yapıyla sürekli bir çelişki içerisine düşer. Bu çelişki ancak dialektik bir süreçle ortadan kalkabilir⁴⁹.

⁴⁵ K.Aytaç, Avrupa Eğitim Tarihi, s.283.

⁴⁶ K.Aytaç, Politeknik Eğitim Uygulamaları, s.9.

⁴⁷ K.Marks, a.g.e., s.186.

⁴⁸ M.Eroz, Marksizm Leninizm ve Tenkidi, s.93.

⁴⁹ K.Marks, a.g.e., s.182.

ab. Politeknik Eğitim Nazariyesi

Politeknik Eğitim Yunanca "Technicos" ve "Techne" (sanat, beceri) ile Poli (çok) sözcüklerinin kapsadığı çok yönlü teknik beceri anlamını taşır. Bu anlam çok yönlü insan kavramının maddi temellerine yerleştirilmiş şeklinin anlatımıdır. Terimin bugünkü anlamını ve temellendirmesini Karl Marks yaparak doktoriner hale getirmiştir⁵⁰.

Marx'ın eğitim görüşüne baktığımızda; önceleri Hümanist bir eğitim yaklaşımı söz konusudur.⁵¹ İşbölümünün insanları köleştirdiğini, kendi kendine yabancılaştırdığını, şahsiyet bütünlüğünü zedelediğini savunmaktadır. İnsanı bu kadar önemsemesi insana dair endişelerle yola çıkmasında, hümanist etkilerin ağır bastığı görülmektedir.

İlerleyen yıllarda Marx'ın eğitimle ilgili düşünceleri materyalist felsefe içerisinde şekillenmekte "Üretim okulu", "iş okulu" gibi ifadelerle ilkel işbölümünü reddederken, insanın bütünlüğünü bozmayacak işbölümünün yer almasında sakınca görmemektedir⁵².

Marks Cenevre'de toplanan İşçiler Birliği Kognresi'ndeki bildiriyle eğitimden Zihni Eğitimi, Beden Eğitimi ve Politeknik Eğitimi anladığını ifade etmektedir. Eğitim, üretim süreçlerinin genel ilmi ilkelerini öğretecek; çocukları ve gençleri pratik çalışmalara sokarak her türlü işte gerekli olan temel aletlerin kullanılmasını kazandıracaktır.

Marks'ın sınıflandırmasında politeknik eğitim üçüncü sırada yer almasına rağmen eğitim anlayışının en temel ögesi olarak eğitim düşüncesinde yerini almıştır⁵³.

⁵⁰ Kemal Aytaç Politeknik Eğitim ve Eğt.Reformları, s.7.

⁵¹ Bkz. K.Marks Kutsal Aile, Felsefenin Sefaleti, Alman İdeolojisi

⁵²K.Aytaç, Çağdaş Eğitim Akımları, s.145.

⁵³ N.Tozlu, İ.H.Baltacıoğlunun Eğitim Sistemi Üzerine, Bir Araştırma, s.204.

Marks'a göre, geleceğin toplumsal düzeninde eğitimin amacı:

1. toplumsal üretimin artırılması 2. İnsanların çokyönlü olarak yetiştirilmesi temelleri üzerine kurulmuştur⁵⁴.

Politeknik yaklaşımda eğitimin maddi üretimle birleştirilmesi ilkesinden dolayı okulla iş arasında diyalektik bir ilişki kurulmalıdır. Üretim güçleri insanın tüm yönlü gelişimini isterken üretim ilişkilerinin sınıfsal yapısı bunu engellemektedir⁵⁵. Kapitalist toplumun ekonomik sistemi içerisinde; işçi-işveren, insan-makine çelişkisi bireyi gerçek insan olmaya götüreceğine, kişilik ve bilinç bütünlüğünü zedeleyerek yabancılaştırmaktadır⁵⁶. Bu sebeple Sermaye sahibi, insanı bir meta olarak gördükçe, "kâr" nesnesi olarak algıladıkça, insanların tüm yönleriyle, hizin ve beden bütünlüğü içinde eğitimi mümkün olmayacaktır. İnsanı bu çelişkilerden kurtarmanın yegane yolu insanın-okul-fabrika bütünleşmesinin sağlanmasıdır. Aksi takdirde egemen toplumsal sınıf zihinsel eğitim görürken emekçiler kol emeği üretmeye devam edeceklerdir.

Politeknik eğitimde kişiler, üretim süreçlerinin genel bilimsel ilkelerini öğrenmeli, uygulama yapmalı, her türlü işlerde yararlanacakları araç ve gereçleri kullanmalıdırlar. Ayrıca insanlar beden eğitimi ve sanat eğitiminden geçirilerek tüm yönleriyle gelişmeleri sağlanmalıdır.

Eğitim kurumlarıyla pratiğin iç içe olmasıyla, elde edilen tecrübeler sonucu eksiklikler giderilerek işin yapıldığı her ortam birer okul olacağı savunulmaktadır. Bu yeni eğitim ve öğretim şekli, klasik tarzdaki ezberciliğe dayalı saf teorik öğretim tarzının karşıtıdır. Eğer bu ilke esas alınacak olursa, o zaman yeni okul sistemi köklü değişikliklere uğrayacaktır.

Politeknik eğitim nazariyelerinin uygulanmazıyla birlikte insanlar çok yönlü

⁵⁴ K.Aytaç, Çağdaş Eğitim Akımları, s.86.

⁵⁵ G.Topses, Eğitim Felsefesi'nin Temel Sorunları, s.171.

⁵⁶ K.Marks, F.Engels; El Yazmaları (Çev.K.Sower), s.173.

olarak gelişmek imkanına kavuşmuş olacaklardır. Sonuçta bedensel (iş ile zihinsel iş ayrımı ortadan kalkarak çalışanlar ile çalıştıranlar arasındaki ikilik bertaraf edilmiş olacaktır⁵⁷.

Eğitim Öğretimde, yetişenlere zihinsel olarak üretim ve tekniğin bilimsel temellerinin öğretilmesi maksadıyla matematik, doğa ve toplum bilimlerine yönelik zihinsel çaba gösterilmelidir. Böylece Öğretimdeki zihinsel faaliyetlerin kapsamında zihinsel Politeknik yaklaşım ile yeniden belirlenerek bir çerçeve çizilmektedir⁵⁸.

Uygulamaya yönelik Marks'ın "9 yaşından 17 yaşa kadarki çocukların üç sınıfa ayrılmasıyla zihni, bedeni ve politeknik eğitimin tedricen ilerleyen öğrenim süreleri birbirleriyle birleştirilecektir" ve "Birinci sınıf 9 ile 12 yaşlar arasındaki çocukları, ikinci sınıf 13 ile 15 yaş arasındakileri ve üçüncü sınıfta 11 ile 17 yaşlar arasındaki kız ve erkek çocuklarını içine almalıdır." ve programda işe ayrılacak süre ve yeri hakkında da "Birinci sınıflarda iş faaliyeti konuları tesbit edilecek ev ve atölyede olmak üzere 2 saat, ikinci sınıfta 4 saat üçüncü sınıfta ise 6 saatle sınırlanmalıdır"⁵⁹ şeklindeki görüşleri Politeknik eğitim yaklaşımının felsefi ve pedagojik temelini oluşturmuştur.

Marks'ın temelleri üzerine "Endüstriyel İş okulu" adıyla ilk planlama Pawel Petrowitsch Blonski tarafından yapılmıştır⁶⁰. Blonski'ye göre "geleceğin okulu geleceğin fabrikasına tekabül etmelidir". Okullar iki kademedен meydana gelmeli ve bu kademelerin öncesinde "Kindergarden" adı verilen 3-7 yaş arası çocukları kapsayan okul öncesi eğitim devresi olmalıdır. Kindergarden'lerde çocuklar oyun esasına göre eğitilmeli temel araç komün hayatına hazırlık ve yetişkinlerin hayatların

⁵⁷ S.Russell, Eğitim ve Toplum Düzeni (Çev.N.Bezel), 146.

⁵⁸ İ.Szaniawski, Okulun Toplumsal İşlevi (Çev.İ.Yücel), s.15.

⁵⁹ K.Marx, a.g.e, s.101-102.

⁶⁰ K.Aytaç, a.g.e., s.126.

taklit ve makinelerin işleyişini gözleme yoluyla eğitime esas alınmalıdır.

Blonski'ye göre bu okulda birinci basamak (8-13) yaşları arasında kapsar. "Sınıfsız toplum" düzenine göre kurulan okullarda geleneksel sınıf ve ders sistemi yoktur. 150-200 kişilik topluluklar halinde çalışır, oynar, ve kendi aralarında birlikler kurarak sınıfsız topluma hazırlanırlar. İkinci Basamak ise (14-18): Yaşlarını kapsar. Bu kademede fabrikada çalışma uygulamaları başlar. Marks'ın eğitim görüşü uygulamaya konarak teori ve pratiğin birleştirilmesi esas alınır. Fabrika ve atölyelerden artan zamanda da spor, edebiyat ve güzel sanatlarla da meşgul olurlar.⁶¹

Bir diğer politeknik eğitimci ve planlamacı" olan N.K. Krupskaya ise Politeknik eğitimin pedagojik temellerini kurarak Bolşeviklerde yeni eğitim ve öğretim sisteminin kurulmasında büyük çabalar göstermiştir⁶².

Krupskaya "Biz öyle bir okul tasavvur ediyoruz ki yaz aylarında tarımsal bir komüne taşınabilsin ve öğrenciler burada tarımı öğrenebilsinler. Kış aylarında ise, herhangi bir fabrika veya işyerinde üretim süreçlerini inceleyip öğrenebilsinler. Okulun alt kademelerinde hayata yakın bilgiler ve belkide el işçiliğine dayalı bilgiler öğretilmelidir. Üst sınıflarda ise, herşey birbirleriyle olan ilişkileri yönünden öğretilmelidir. derken derslerle ilişkili olarakda tabiat bilimleri ile sosyal bilimlerin üretici iş ile ilişkiye sokulmalararak, okuldaki sistematik işi engellemeyecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini, politeknikğin bütün derslerin içeriğinin belirlenmesinde temel etken olması gerektiği, derslerin kendi aralarındaki bağlantının ancak bu yolla kurulabileceğinin üzerinde durarak politeknik uygulamaların da etkili olmuştur.

Diğer önemli politeknik kuramcı ve uygulayıcı A.S. Makeronko'dur⁶³. "İş Kollektifleri" adıyla planladığı okulunda "iş konülerini" ve üretimi disipline etmenin

⁶¹ İ.Szaniawski, a.g.e., s.203 vd.

⁶² N.K.Krupskaya: Eğitim Üzerine, s.39, K.Aytaç a.g.e., s.27.

⁶³ A.S. Makeranko, Çocuk Eğitimi, s.210.

yanında sosyal hayatı da kontrol etmeyi öneren başarı için disiplini vazgeçilmez kabul eden bir yaklaşım getirmiştir. Makarenko "iş komünleri"⁶⁴ yoluyla kolektifliğin yanında, üretici eğitime yönelik değerler yaratılmasını savunmaktadır. "... Bugün şuna inanıyorum ki değerler yaratmayı kendine hedef edinmemiş bir çalışma hiçbir zaman eğitimin pozitif bir unsuru olamaz". şeklindeki görüşleriyle;

a. Okulların birinci planda politik bir eğitim merkezi olmasını

b. Okulların aynı zamanda birer üretici iş eğitimi yerleri olmasını öngörürken; Politik eğitimle Sovyet İdeolojisinin kazandırılmasını ve öğretimin içeriğinin düzenlenmesindeki ana esaslara işaret etmektedir⁶⁵...

Önemli Politeknik Eğitim" teorisyenleri Bolşevik dönemi Sovyet eğitim uygulamalarının temellerini oluşturmuşlardır. Bolşevik eğitim sistemi bu bakış açısı çerçevesinde şekillenmiş, ideolojik ve siyasi önceliklerinde tesiriyle SSCB'nin dağılışına kadar birlik devletleri ve diğer sosyalist devletler eğitim politikalarında uygulamaya dönüşmüştür...

b.Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde Politeknik Eğitim Uygulamaları

Sovyet Rusya, 1917 ihtilalinden sonra, okul reformları yönünden hummalı bir faaliyet dönemi içerisine girmiştir. Okulların, politeknik eğitim ilkesine göre düzenlenmesi işine, ilk defa resmi olarak Sovyet Rusya'da başlanmış bulunmaktadır. Aradan uzunca bir zaman geçmesine ve çeşitli okul reformlarının uygulanmasına rağmen, politeknik eğitim sisteminin kurulması yönünde henüz son bir çözüm şekline ulaşılmış değildir.

Politeknik okul reformları yönünden ele alındığı zaman, Sovyet Rusya eğitim

⁶⁴ K.Aytaç, Politaknik Eğitim Reformları, s.19.

⁶⁵ J.F.Caramer, G.S.Brovne, Çağdaş Eğitim (Çev. A.Ferhan Oğuzkan), s.178.

politikası, şu dört ana gelişim kademesi ile karakterize edilebilir:⁶⁶

1. "İlk politeknikleştirme devri" (1917-1923/24)
2. "İstikrar sağlama devri" (1923-1956/57)
3. "İkinci politeknikleştirme devri" (1958-1964)
4. "İkinci politeknikleştirmede" istikrar sağlama devri (1964'den bu yana).

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, bu devreler arasında bu derece keskin sınırlar çizmek tam olarak mümkün değildir. Çünkü bu devreler, birbirleri içerisine kaynaşmış hallerde karşımıza çıkmaktadır.

ba. İlk Politeknikleştirme Devresi (1917-1923/24)

Sovyetler Birliğinin Eğitim politikası tarihinin bu ilk devresi, başta W.I.Lenin olmak üzere önemli pedagoğlardan N.K.Krupskaja, P.P.Blonskij, S.T.Schazkij ve ünlü eğitim politikacısı A.V.Lunacharskij tarafından temsil edilir. Bu reform pedagojisi devrinde çok çeşitli eğitim akımları, mesela Tolstoj'un temsil ettiği "hürriyetçi eğitim", P.P.Blonskij'nin temsil ettiği "endüstriyel iş okulu" modeli, Rus iş okulu pedagojisine bağlı diğer teorilerin teklifleri, Lunacharskij'nin "kütlelerin yaratıcı spontanlığı" ve diğer reform pedagojisi görüşleri ortaya atılmıştır. Fakat bütün bunlar, sonunda, Lenin'in "Politeknik perspektif" görüşü ile arka plana itilmişlerdir.⁶⁷

baa. Politeknik Eğitim ve J.İ. Lenin (1920-1924):

W.I.Lenin, ilk defa Marx'ın politeknik eğitim konusundaki teorik şemasını pratiğe uygulamış olan kişidir.

Marx'da politeknik eğitimin muhteva yönünden amacı, tüm endüstriyel teknik

⁶⁶ K.Aytaç, a.g.e., s.5.

⁶⁷ N.K.Krupskaya, Eğitim Üzerine, s.100 vd.

üretim süreçleri üzerine genel bir bakış sağlamak, her çeşit iş süreçlerinin tabiat-bilimlerine dayalı temelleri üzerine bilgi vermek, genç insanlara en basit iş aletlerini tanıtmak ve bunların kuruluş ve çalışma tarzlarıyla ilgili zorunlu bilgileri kazandırmaktı.

Fakat Lenin, Marks'ın bu görüşlerini ileri sürüşünden 70 yıl sonra bu tarzda tespit edilmiş bir görüşü nasıl gerçekleştirecekti? Çünkü Lenin iş başına geçtiğinde Rusya, endüstriyel yönden geri kalmış bir ülke idi. Güçlü bir organizatör ve devrimci bir kişi olan Lenin, her şeyden önce sosyalizmin kurulması için gerekli acil sorunlara bir çözüm bulmak zorundaydı. Bu yönde ise ülkesinin elektrikleştirilmesi, ilk planda yer almaktaydı. Lenin bunu şöyle bir formülle dile getirir:⁶⁸

"Sosyalizm = Kollektivizm + Elektrikleşme".

Rusyanın o zamanlar içerisinde bulunduğu şartlar ve özellikle endüstriyel imkanlar yüzünden Lenin'in, Marx'ın ileri sürdüğü politeknik eğitim ilkesini uygulaması çok güçlü. Bu yüzden de Lenin, insanların "çok yönlü yetiştirilmesi" yerine, ülkenin tez elden endüstrileşmesi için gerekli olduğu ölçüde sınırlandırılmış bir politeknik eğitim formülünü tespit etmeye çalıştı. Bu suretle Lenin, Politeknik eğitimi, Marx'daki ütopyik unsurlarından kurtararak, sadece üretimin "ana dalları" üzerine sınırlandırdı.⁶⁹ Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 1919 tarihli programında bu hususta şöyle denir:

"17 yaşına kadarki bütün çocuklar için parasız, mecburi bir politeknik öğretimin -teori ve pratik olarak üretimin bütün ana dallarında-uygulanması.. vs."⁷⁰

Lenin, politeknik öğretimin sınırlandırılması işinde üretimin ana dalları üzerinde şu unsurları kapsayan bir "politeknik perspektif" kazandırılmasını ileri sürer:

⁶⁸ V.İ.Lenin, K.Mark ve Doktrini, s.79.

⁶⁹ K.Aytaç, a.g.e., s.41.

⁷⁰ B.Russell, a.g.e., s.196.

- "a. Elektriğin temel bilgileri (bunların neler olduğu tam olarak belirlenmelidir),
- b. Elektriğin mekanik endüstride uygulaması.
- c. Elektriğin kimyasal endüstride uygulaması.
- d. Rusyanın elektrikleşmesi konusunda,
- e. En azından 1-3 kere birelektrik santralı, bir fabrika ve bir Sovhoz'ziyareti yapılmalıdır.
- f. Astronominin belirli ana kavramları.. vs. üzerinde fazla ayrıntılarına girmeden bilgiler verilmelidir".⁷¹

Lenin bu teklifleri iledir ki, Marx'ın politeknik öğretim görüşünden esaslı bir şekilde ayrılmaktadır. Çünkü Lenin, ihtilal sonrası Rusya'sının "geri kalmışlık durumunda" Marx'ın fikirlerinin uygulanabilmesi için uygun şartların olmadığını görmüştür.

Marx ve onun eğitim alanındaki sadık yorumcuları ve bunlar arasında özellikle Blonskij, öğretim ile üretimin birbiriyle birleştirilmesini ve sonunda öğretimin üretim içerisinde sona ermesini talep ederlerken, politikacı Lenin temel ilkeyi, entellektüel ders vermeye ve temel bilgileri müşahhas görüşe dayanarak izah etmeye taraftar olmaktadır.

Lenin, gerçi öğretimi bütün "burjuva muhtevası kalıntıları"ndan temizlemekte ve üretici iş ile öğretimin birleştirilmesi üzerinde ısrar etmekteyse de, politeknik öğretim ancak sınırlandırılarak (yukarda izah edildiği şekilde) ele alınmaktadır.⁷² Böylece de, istenmeyerek "üretici iş"ten tekrar teorik öğrenme yoluna dönülmüş olmaktadır.

⁷¹ Ü.İ.Lenin, a.g.e., s.20.

⁷² K.Aytaç, a.g.e., s.55.

bb. İstikrar Sağlama Devresi (1923/1957)

Bu devre, politik yönden I.D.Stalin tarafından, pedagojik yönden de A.S.Makarenko ve M.I.Kalinin tarafından temsil edilir.

Stalin, Lenin'in 1923'ten itibaren açtığı yoldan 1952 yılına kadar tutarlı olarak yürüdü. Böylece Lenin devrinde başlayan Marx'dan uzaklaşma süreci, Stalin devrinde sonuna kadar tutarlı olarak uygulanmıştır.

1918 yılında kurulan "politeknik iş okulu"nun, Sovyet Rusya'da adı muhafaza edilmekle birlikte, muhtevası tamamen değiştirildi. Lenin-Stalin devrinde Sovyetler Birliğindeki "politeknik iş okulları", öğretimin üretici iş ile birleştirilmiş olduğu yolundaki yapılan bütün propağandalara rağmen, ihtilal öncesi devrinin genel eğitim okullarının özelliklerini taşımaktadır.⁷³ Gerçi bu devrede politeknik eğitim gerçekleştirilememiş ise de, daha sonraki devrelerde gerçekleştirilmesi için gerekli ön şartlar hazırlanmıştır: Mesela eğitim ve öğretim alanında alfabetizliğin kökünün kazılması, eğitimde herkese fırsat eşitliğinin sağlanarak eşit yükseliş yollarının açılması ve ülkenin endüstrileşmesi yönünde ihtiyacı olan mesleki ve teknik elemanların yetiştirilmesi.. v.b. gibi işler, büyük başarıları teşkil etmektedir.

Okul kuruluş sisteminde 1934 yılındaki Okul reformu ile 4+3+3 sistemine göre 'yatay' bir düzenin kurulması, Sovyetler Birliğinin ekonomik yöndeki yükselişinin en önemli ön şartlarından birisini teşkil etmektedir.⁷⁴

Bununla birlikte Stalin devrinde politeknik eğitim ve öğretim üzerine yapılan tartışmalar tamamen durmuş değildi. 1939-1941 yılları arasında politeknik eğitim ve öğretim üzerine yapılan tartışmalar, ancak Sovyet ekonomisinin çöksayıda ve yüksek seviyede yetişmiş teknik personele ihtiyaç duyması ile sonuç vermeye başladı. Ekim 1952'deki Sovyetler Birliği Komünist Partisinin XIX. Kongresinde, okulların ders

⁷³ A.Makarenko, a.g.e., s.79 vd.

⁷⁴ K.Aytaç, a.g.e., s.16 vd.

programlarının teknolojik görüş açısından yeniden düzenlenmesi, araştırma kabinelerinin kurulması, endüstriyel ve tarımsal işletmelere geziler yapılması... vb. gibi yenilikler talep edildi. Böylece 1952 yılında, politeknik eğitim, eğitim alanındaki tartışmaların ön planına geçmeye başladı.

1954/55 öğretim yılında, okulların öğretim programları, "işdersleri" ile takviye edildi.

1956-1958 arasındaki devre, önde gelen Sovyet pedagoglarının, geleneksel okul sistemi çerçevesi içerisinde olmak üzere, politeknik eğitimi gerçekleştirmek yönündeki yaptıkları çabalarla karakterize edilir. Birbirinden farklı yönler gösteren çok çeşitli politeknik eğitim denemelerine girişildi. Bütün bunlar, 1958 tarihli Chruschtschow okul reformu ile belirli bir senteze ulaştırıldı.⁷⁵

bc. İkinci Politeknikleştirme Devresi (1958-1964)

Bu devre, Chruschtschow ile karakterize edilir. Sovyetler Birliğinin teknik ve ekonomik yöndeki yükselmesine paralel olarak 1958 tarihli okul reformu kanunu ("Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde Okulun hayat ile Birleştirilmesinin güçlendirilmesi ve Halk eğitimi Sisteminin diğer gelişimleri üzerine Kanun")⁷⁶ ile köklü bir politeknik eğitim reformuna girişildi.

Bu reform hareketinin amacı, ilk defa Lenin devrinde girişilen ve fakat mevcut şartların yetersizliği yüzünden gerçekleştirilememiş olan politeknik eğitimi, nihayet gerçekleştirmektir. Görülüyor ki Marx, Lenin ve Chruschtschow arasında, politeknik eğitim sorunu yönünden tutarlı ve olumlu bir gelişim çizgisi bulunmaktadır. İlk defa Lenin'dir ki, politeknik eğitimi, gerçek anlamda Marx'ın ütopyizminden kurtarmış ve bunun sınırlarını, Sovyetler Birliğinin teknik ve ekonomik yönden yükselmesi gibi

---

⁷⁵ B.Russell, a.g.e., s.143.

⁷⁶ K.Aytaç, a.g.e., s.30.

belirli sonut problemler açısından çizmişti. Yine Lenin'dir. ki, politeknik eğitim teorisini belirli bir ahlaki eğitim teorisi ile birleştirmiştir: Mesela gençlerde, her şeyden önce işe ve işçilere karşı sevgi uyandırmak.. vs. gibi. Halbuki Marx'da böyle bir ahlaki tutum, kurulacak yeni toplum düzeninde kendiliğinden ortaya çıkacak bir sorun olarak görünmekteydi.⁷⁷

Chruschtschow, politeknik eğitimin gerçekleştirilmesi işini, Lenin'in bıraktığı yerden ele aldı. Tıpkı Lenin gibi, Chruschtschow'da kendi devrinin müşahhas sorunlarından hareket ederek kendine özgü bir politeknik eğitim görüşüne erişmektedir: Lenin, bir tarım ülkesi olan memleketini, endüstri ülkesi durumuna çıkarmak amacındaydı.⁷⁸ Chruschtschow ise, ülkesini en yeni endüstriyel gelişim seviyesine çıkarmak amacındaydı. Chruschtschow, bugünkü komünizmin esas amacının, Batı kapitalist ülkelerinin ve her şeyden önce de Amerika Birleşik Devletlerinin kuvvet potansiyeline yetiştirip ve onu aşmak olduğunu görmüştü. Böyle bir gelişim, ona göre ancak, Sovyet halkının tümünün bugünkü çok karmaşık teknik bilgilere sahip kılınması gibi bir eğitim seviyesine yükseltilmesi ile mümkün olacaktı.

Görülüyor ki, aralarındaki bütün farklara rağmen Lenin ile Chruschtschow arasında ortak bir çizgi bulunmaktadır: Her ikisi için de politeknik eğitim, kendi politik-sosyalist amaçlarına ulaştıracak tek emin vasıtayı teşkil etmektedir. Demek oluyor ki, her ikisi için politeknik eğitim, sosyalizmin başarı ile kurulmasının ön şartlarından birisini teşkil etmektedir. Bu noktada Lenin ile Chruschtschow, Marx'dan ayrılmaktadırlar. Çünkü Marx'da politeknik eğitim, yeni toplumsal-politik durumların kendiliğinden ortaya çıkaracağı bir sonuç olarak kabul edilmekteydi.

⁷⁷ K.Aytaç, a.g.e, s.71.

⁷⁸ K.Aytaç., a.g.e., s.33.

ba. Chruschtschow Okul Reformunun Ana Hedefleri

Daha 1952 yılından itibaren çeşitli uygulamalarla başlayan politeknikleştirme çabaları, 24.12.1958 tarihli "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde Okulun hayat ile ilişkisinin kuvvetlendirilmesi ve eğitim sistemindeki diğer gelişimler üzerine kanun" ile sonuçlandı. Bu reform, Chruschtschow'un görüşleri ile belirlendiği için, pedagoji literatüründe "Chruschtschow Okul reformu" adı ile de geçmektedir.⁷⁹

Bu kanunun adı, reformun ana hedeflerini açıkça dile getirmektedir: Okul ile hayatın, ya da diğer bir deyimle "öğretim ile üretici iş" arasında kaybolan birliği yeniden kurup güçlendirmek. Bu birlik ise, ancak politeknik eğitim yoluyla kurulmuş olacaktır.

Bu hareket noktasına uygun olmak üzere 16.11. 1958 tarihinde Merkez Komitesinde kabul edilen 111 tezli kararda şöyle denmektedir:

"Belirli bir yaştan itibaren gençler toplumsal yönden faydalı işlere iştirak etmeli ve endüstri ile tarım alanlarında ilim ile üretici işin temelleri birbirleriyle sıkı sıkıya bağlanmalıdır: Buna uygun düşmek üzere, ortaöğretim okullarında genel, politeknik ve mesleki formasyon, birbiriyle karışıklı işbirliği içerisine sokulmalıdır".⁸⁰

Chruschtschow, daha 18.4.1958 tarihli XIII.Komsomol kongresinde yaptığı konuşmasında geleneksel eğitim ve öğretim sistemini şiddetle tenkid ederek, yapılacak reform programının ana hedeflerini açıklamaktadır:

"Bizim şimdiki on yıllık okullarımız... gençleri hayata değil, fakat yalnızca yüksek öğretime hazırlamaktadır... Ortaöğretim okullarımızın ders programları, hayattan kopmuş olduğu için üretim konusunda hiç bir bilgiye yer vermemektedir. Vüutsal çalışma, çocuklarımızın korktuğu biramacı halini almıştır".

---

⁷⁹ K.Aytaç, a.g.e., s.81.

⁸⁰ K.Aytaç, a.g.e., s.43.

bc. Politeknik Okul Reformu

Reformun temel ilkeleri

24. Aralık 1958 tarihinde kabul edilen bu reform kanunu ile, Sovyet Rusya'da "ikinci politeknikleştirme devresi" başladı.⁸¹ Bu okul reformu kanunu ile Sovyet Rusya okul sistemi, okul öncesi eğitimden Üniversiteye kadar, köklü bir değişime uğradı. Bu değişiklikler, belli başlı olarak şu önemli noktalarda özetlenebilir:

Öğretimin bütün kademelerinde, öğretim ile üretici iş, birbiriyle sıkı sıkıya bağlanmıştır. Okullar ile ekonomik kesimdeki işletmeler birbirine yaklaştırılmıştır. Bu yolla da, o zamana kadar devam eden şekilde olduğu gibi, genel öğretim ile mesleki öğretim arasındaki katı sınırlar gevşetilmiştir.

- Genel mecburi öğretim, 8 yıla çıkarılmıştır.
- Yatılı okullar ağı, çok geniş bir ölçüde yaygınlaştırılmıştır.
- Yüksek okullar ve Üniversite öğretiminde mektup ve diğer yayın araçları yoluyla uzaktan öğretim sistemi geliştirilmiştir.

Görülüyor ki, 1958 tarihli bu reform kanununun temel sorunu, öğretimin üretici iş ile birleştirilmesi teşkil etmektedir.⁸² Bu sayede, "hayat"tan ve sosyal ve ekonomik gerçeklerden kopmuş olan Sovyet okulları, tekrar hayata yaklaştırılmış olacaktır. Bunun amacı ise, pedagojik yönden ele alınırsa, her yönlü gelişmiş insanları yaratmaya yönelmiş oluyordu.

Yeni okul kuruluş sistemi

1958 tarihli okul reformuna göre, yeni okul kuruluş sistemi şu şekli almıştır:

a. Sekiz yıllık genel politeknik iş okulu (7-15 yaşları): Bu 8 yıllık okul, eski 7 yıllık okullar yerine geçmiş olup, ders programları yeniden düzenlenmiştir. Mecburi

⁸¹ J.F. Gramer, G.Browne, a.g.e., s.139.

⁸² K.Aytaç, a.g.e., s.48.

öğretim süresine dahildir.

Bu okul, öğrencileri bir yandan ortaöğretime ve diğer yandan da öğretimle üretici iş bağılılığı ilkesine göre çalışma hayatının çeşitli alanlarına hazırlayarak, öğretimle hayat arasında bir bağıllık kurar.⁸³

Bu okul kendi içerisinde iki kademeye ayrılır:

- 4. yıllık ilkokullar (1-4 sınıflar)

4 yıllık eksik ortaokullar (5-8 sınıflar).

Bu 8 yıllık politeknik okullarında pratik faaliyetler, önemli bir yer tutar. Öğretim süresi şu şekilde belirlenmiştir: Öğretim süresinin % 43.2 si beşeri disiplinlere (ana dili, Edebiyat, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin tarihi ve Anayasası, Resim, Müzik.. vs.), % 35,1'i matematik-tabiat bilimleri disiplinlerine (Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Coğrafya, Resim), % 15.2'i çeşitli iş eğitime ve % 6.5'i ise Spora ayrılmıştır.⁸⁴

b. Üst okullar ya da ortaöğretim kademesi (15. yaşından sonra):

Bu üst okullar, temel kademeyi teşkil eden 8 yıllık genel politeknik okullar üzerinde, çeşitli şekillerde yer almışlardır:

bcba. Üretim Dersli Genel Politeknik İş Ortaokulları (15-18 yaşları):⁸⁵

Gündüz öğretimi yapan bu okullar, 8 yıllık genel politeknik iş okulları üzerine kurulmuş olup, öğrencileri hem yüksek öğretime (olgunluk deercesine) ve hem de mesleki bir yetiştirmeye hazırlarlar. Bu okullar, eski Fabrika ve Atölye okulları'na tekabül ederler ve fakat genel formasyon sağlama yönünden onlardan daha kuvvetlidirler.

⁸³ K.Aytaç, a.g.e., s.19.

⁸⁴ J.F.Gramer, G.Browne, a.g.e., s.139.

⁸⁵ K.Aytaç., a.g.e., s.22.

Bu okulların öğretim sürsinin % 30'u beşeri ilimler dallarına (Edebiyat, Tarih, Siyasi bilimler, esesları, Ekonomik coğrafya ve Yabancı diller), % 31,7'i Matematik-Tabiat bilimleri dallarına (Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Astronomi, Resim), %33.3'ü Teorik ve pratik esastaki üretim dersleri ve çalışmalarına, %5'i ise Spora ayrılmıştır. Bunlara ek olarak her sınıf için haftada 2 saat te, öğrencilerin ilgililerine hitap eden ve mecburi olmayan meşguliyetlere ayrılmıştır.

Görülüyor ki, bu okulların ders programlarının üçte biri, teorik ve pratik esastaki üretim derslerine ve öğrencilerin yapacakları üretim çalışmalarına ayrılmıştır.⁸⁶

8 yıllık genel politeknik iş okullarına karşıt olarak bu okullarda üretim çalışmaları, doğrudan doğruya Fabrikalarda ve Tarımsal üretim yerlerinde yapılmaktadır. Bu okulların üretim dersleri ve çalışmalarının programları bölgesel şartlar ve durumlar ile gerekli personel durumlarına göre tespit edilmektedir; ve şu alanlara göre planlanmıştır:

1. Mekanik meteryal işlenmesi;
2. Kimya, Kimyevi metalürji;
3. Elektroteknik;
4. Isı tekniği;
5. Yapı tekniği;
6. Hesap tekniği;
7. Tarım;
8. Kültür işleri;
9. Ticaret.

Bu üretim çalışmaları, işletmeler içerisinde daha alt gruplara da ayrılmaktadır.

⁸⁶ A.Makaresko, a.g.e., s.104.

bcbb. İşçi ve Köylü Gençleri Okulları (15-18 yaşları).⁸⁷

Gündüz okullarına karşılık olarak bu akşam ve mevsim okulları, her hangi bir mesleki çalışma içerisinde bulunan gençler için belirlenmiştir. Böylece bu gençler, mesleki işlerini terketmek zorunda kalmaksızın, yüksek öğretime (olgunluk sınavına) hazırlanmak imkanına kavuşturulmaktadır ve diğer taraftan yüksek bir mesleki kalifikasyon elde etmektedirler.

Öğretimin % 32.5'u beşeri bilgiler dallarına, %45.5'i Tabiat bilimleri-matematik dallarına, % 10'u teorik mesleki yetiştirmelere ve % 12'si serbest meşguliyetlere ayrılmıştır.

bcbc. Meslek Okulları ve "Teknikum"lar:⁸⁸

Meslek okulları, 8 yıllık politeknik okullar üzerine kurulmuş olup öğretim süreleri 1 ile 3 yıl arasında değişir. Öğretim, doğrudan doğruya mesleki çalışma ile bağıntılı olarak yapılır. Öğrencilerin yatma, yeme ve giyimleri devlet tarafından karşılanır.

Teknikum'lar yüksek orta meslekler, mesela tekniklerler, ormancılar, İlkokul öğretmenleri... vb. gibi meslekler için öngörülmüş olup süreleri 4 yıldır.

Teknikum'larda da öğretimin aşağı yukarı üçte biri pratik işteki yetiştirmeye ayrılmıştır. Reform kanununda bu teknikum'ların her birisi için özel üretim işletmeleri öngörülmüştür.

bcbd. Özel Okullar ve Kabiliyetlerin Desteklenmesi:

Bu okul reformu kanununun kabul edilmesinden önce, yüksek kabiliyetli öğrencilerin desteklenmesi işi, çok tartışılan bir konu olmuştur. Bu konuda ileri

⁸⁷ İ.Erdoğan, Çağdaş Eğitim Sistemleri, İstanbul 1997, s.86.

⁸⁸ K.Aytaç., a.g.e., s.43.

sürülen tekliflerin hepsi gerçekleştirilmiş değildir.

Yüksek kabiliyetlilerin desteklenmesi işinde genellikle okullarda bilim, teknik, yabancı diller, güzel sanatlar ve sporla ilgili alanlarda olmak üzere okullarda "özel çalışma grupları" teşkiline gidildi. Özellikle merkezi Leningrad'da bulunan, matematik dalındaki "Okul Olimpiyadı" özel bir yer tutmaktadır. Çünkü bu "Okul Olimpiyadı", Sovyetler Birliği sınırlarını aşarak bütün Doğu Avrupa ülkelerine de içerisine almaktadır.⁸⁹

bd.İkinci Politeknikleştirmede İstikrar Sağlama Devresi (1964 ve Sonrası Dönem)

24. Aralık 1958 tarihli okul reormundan 6 yıl geçtikten sonra, okul sistemindeki yenileştirmelerde bir çıkmaza saplanılmış olduğu tespit edildi. Bunu kaldırmak için, okul sisteminde yeni düzeltmelere girişilmesi zorunda kılındı. Böylece 1964 ten bu yana, Sovyet okul politikasında yeni bir devir açılmış oldu. İkinci politeknikleştirmede istikrar sağlama devresi olarak karakterize edilen bu devir, özellikle 1964 ve 1966 tarihli okul reformlarıyla tayin edilmiştir.⁹⁰ Bu her iki okul reformunun ana sorunlarını, politeknik öğretim sistemindeki yenileştirmeler ve düzeltmeler teşkil etmektedir.

bda. 1964 Tarihli Okul Reformu

13. Ağustos 1964 te, "Üretim dersli genel politeknik iş ortaokullarının kısaltılması" başlığını taşıyan bir genelge yayınlandı. bununla yalnızca politeknik öğretimin süresinde değil, fakat ayrıca da ders programları ve metodlarında da önemli

⁸⁹ K.Aytaç., a.g.e., s.103.

⁹⁰ İ.Erdoğan, a.g.e., s.89.

değiştirmeler getirilmiş oldu.⁹¹ Bu yenilikleri şu maddeler içerisinde toplamak mmkndr:

- a. 3 yıllık politeknik ortaokulların süresi 1 yıl kısaltılarak 2 yıla indirildi.
- b. Bu okulların "retim dersli" sıfatı kaldırıldı.
- c. Politeknik ortaokulların ders saatleri ve proğramları,
  1. Eylül 1964 ten itibaren yeni baştan düzenlendi.

bdb.1966 Tarihli Okul Reformu

10. Kasım 1966 da kabul edilen bir genelge⁹² ("Genel ortaokullarda yeni düzeltmeler" başlığını taşımaktadır) ile, politeknik öğretimde yeni ayarlamalara girişilmiş oldu. Bu 1966 tarihli politeknik okul reformunun esas kaygusunu, i okul reformu ve herşeyden önce de bunun didaktikşekline bir zm bulma teşkil etmektedir.

Okulların yeni ders proğramlarında %47'ye çıkartılan Beşeri ilim dersleri (Rus dili, Ana dili, Edebiyat, Tarih, Toplum bilimi, Ekonomik ğrafya, Yabancı diller), %36.6'lık bir oran teşkil eden Tabiat bilimleri-matematik derslerine karşı hakim bir duruma sokulmuştur.

Bu 1966 reformunun önemli noktalarından birisi de, st sınıflarda seçmeli derslerin konulmasıdır. Bu derslerin sayısı 7. sınıfta 2, 8. sınıfta 4, ve 9. ile 10. sınıflarda ise haftada 6 çar saattir.

1966 tarihli bu okul reformu ile Sovyet okullarında entellektüel beceri tekrar ön plana geçmiş bulunmaktadır. Buna karşılık uzun yıllardan beri politeknikleştirme adı altında toplanan "politeknik eğitim, iş eğitimi ve üretim dersleri" şeklinde uygulanmasına çalışılan ğretim, gerek süre ve gerekse muhteva yönünden

---

⁹¹ K.Aytaç, a.g.e., s.42.

⁹² İ.Erdoğan, a.g.e., 131.

sınırlandırılmış olmaktadır.

Bütün bu değişiklikler sonunda politeknik öğretim sistemi köklü bir şekilde revizyondan geçirilerek, normalleştirilmeye çalışılmış bulunmaktadır.

c. Bolşevik Dönemi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Eğitiminin Özellikleri

S.S.C.B Eğitimi gerek dayandığı felsefe gerekse uygulamadaki hedeflerden anlaşıldığı kadarıyla ideolojik beklentiler üzerine kurulmuştur.⁹³ Eğitimle ilgili yaygın tanım ve algılayış "Yetiştirme" kelimesiyle eş anlamlı biçimde ele alınmasıdır⁹⁴.

Sovyetler Birliğindeki Yetiştirme faaliyetlerinde amaç ve ilkelerinden hareketle ortaya çıkan temel farklılıklar S.S.C.B eğitiminin kendisine has bazı özelliklerini oluşturmaktadır.

ca. Komünist İdeolojiye Kendini Adanmış Vatandaş Yetiştirme

Politeknik yaklaşımla siyasi ve yasal beklentilerin önceliği ideolojiyi benimsetmek olarak öne çıkmaktadır.⁹⁵ 1973 tarihli 6. Kongrede kabul edilen Eğitimin İlkeleri bunu açıkça ortaya koymaktadır⁹⁶ Bu ilkelerden ilki "Milli Eğitimin görevi, komünizmi iyi eğitim göreve uyumlu bir biçimde geliştiren, Marks'çı, Lenin'ci bir anlayış içerisinde Sovyet yasalarına ve sosyalist hukukun üstünlüğüne saygı temelinde, çalışma sonucunda komünist tutum anlayışı içinde eğitilmiş, aktif kurucular yetiştirmektir..." şeklindeki maddeyle eğitimin temel amacını ortaya koymaktadır. Bu anlayış eğitimin teori ve uygulamalarındaki Komünist Partinin rolünden de açıkça

⁹³ Troçki, Sosyalizmin Güncel Meseleleri, s.125.

⁹⁴ V.TUrcenko, Bilmsel ve Teknik Devrim ve Eğitim Devrim. (Çev.A.Okan) s.13.

⁹⁵ B.N.Pastuhov, "Leninci Örgütlenme İlkeleri ve Genç Komünistler." Lenin Gençlik ve Günümüz Dünyası s, 145-159.

⁹⁶ V.İ.Lenin Seçme Eserler C.II, BII, s.487.

anlaşılmaktadır⁹⁷.

Kendini rejime adanmış gönüllüler için kurulan okullardaki "Genç Öncülerin yasaları ve yemini eğitimin ideolojik kimliğinin ne kadar önemsendiğini göstermesi bakımından da ayrı bir örnektir⁹⁸.

cb. Üretimi Merkezli Olması:

Politeknik eğitim gerek dayandığı felsefe gerekse uygulamalarıyla temelde "Üretim Okulu" nu öne çıkarmaktadır. Öğrenci işçi olarak düşünülmemekte, işçinin üretim gücünün artırılması hedeflenmektedir. Marks, Krupskaya, Blonski, Makeranko ve Lenin'in düşüncelerinde bunu açıkça görmekteyiz. V.İ.Lenin "Evrensel Üretken emeği evrensel eğitimle birleştirmek, herkesi üretken işte yer almaya zorlamak için açıkça zorunludur"⁹⁹ sözüyle özetlenebilecek bu gerçek, okul sistemlerinin üretimi okula getirmekle adeta fabrika olarak düşünülmesi ve uygulanmasıyla okullara göre düzenlenmiştir.

cc. Toplumsallaştırma:

Sovyet okulları okul ve hayatı ve çocuğun yetiştiğinde içinde yaşayacağı çevreyi, üyesi olarak yaşayacağı topluma intibakı ve ideolojik önderliği büyük önem vermektedir. SSCB eğitiminin iki temel gayesinden birisi "eğitimin topluma uyum sağlama" görevidir. Hatta ilk ve orta öğretimde öncelik çocuğun topluma intibakını sağlamaktır¹⁰⁰.

Bolşevikler "sınıfsız toplum"un gerçekleşmesindeki en önemli rolü eğitime

⁹⁷ V.Sönmez, Eğitim Felsefesi, s.125.

⁹⁸ B.Russell, Eğitim ve Toplum Düzeni, (Çev.N.Bezel) s.124 vd.

⁹⁹ V.İ.Lenin., Tüm Yapıtlar, Cilt II, S.440-441; V.Sönmez, a.g.e., 125.

¹⁰⁰ V.Turçanko, a.g.e., s.18.

vermişlerdir. Bu sebeple eğitimi örgün ve yaygın kurumlarıyla toplumun bütün sathına yaymaya çalışmışlardır.¹⁰¹

cd. Kollektif Şuur Uyandırmak:

Sovyet okulunun en önemli özelliği bireysel yarışçılığın, yatıştırılarak yerine kollektif bir bakış ve hayat tarzı kazandırmayı amaçlamasıdır. Curups, Kaya'nın "Eğitim ben duygusu yerine biz şuurunu oluşturmaya çalışmalıdır." mealindeki sözü ve diğer önderlerin düşünce ve yaklaşımlarının yansımasıdır. Okullarda, kurulun gönüllü teşekküllerde "kollektiflik" felsefe uygulamalarıyla her zaman kendini göstermektedir¹⁰². Bu yönüyle Sovyet okulların bireysel yarışçılığı yatıştırarak yerine kollektif bir bakış kazandırma sözkonusudur.¹⁰³

ce. Çok Yönlü İnsan Yetiştirme:

SSCB Eğitim sisteminin dayandığı temel felsefenin ilk öne sürdüğü eğitime dair değer, insanların uzmanlaşmayla monotonlaşmasına karşı çok yönlü olarak yetiştirilmesidir. Üretime yönelik işin ve beden eğitiminin birliği, yalnız toplumsal üretimin yükseltilmesinde değil aynı zamanda tüm yönlü gelişmiş insanın yetiştirilmesinde çok yönlülüğün şartları da politeknik eğitimde ortaya konarak öncelik vurgulanmaktadır¹⁰⁴. Ancak Sovyet eğitiminde bu konuda uygulamalarda tam bir kararlılık sözkonusu değildir. Politeknik eğitim uygulamalarında eleştirilen tek yönlülüğün giderilmediği görülmektedir¹⁰⁵.

¹⁰¹ K.Aytaç., a.g.e., s.7

¹⁰² Makaranko, a.g.e, s.121; N.K. Kruspkaya, a.g.e., s.146.

¹⁰³ J.Stalin, Leninizmin İlkeleri, s.111.

¹⁰⁴ K.Marks Kapital 1/1, s.261; İ.Szaniawski, Okulun Toplumsal Ödevi (Çev.İ.Yılmaz) s.15.

¹⁰⁵ K.Aytaç, a.g.e., s.49.

cf. Meslek Eğitim Görünümü Olması:

Politeknik eğitim için "böyle bir eğitim ne meslek eğitimidir; ne de kapitalist ülkelerde olduğu gibi salt teknik eğitimidir. Politeknik eğitim mesleğe yönlendirmede genel eğitimidir." Şeklinde tanımlansada toplumda bireyleri işçi kabul ettiğinden ve işçiye yönelik olduğundan aynı zamanda daha az akademik oluşları ve bilgiye daha az yönelmeleriyle belirli bir düzeyde bilgi ve zihinsel faaliyetleri öngörmesine rağmen ideoloji ve teknik işçilik ağırlıklı olarak gözlenmektedir¹⁰⁶.

cg. Standart Bir Toplum Yaratma:

Materyalis diyalektiğin sonucu, sınıfsız bir toplum¹⁰⁷ yaratmayı amaçladığından işçi sınıfı eksenini üzerine kurulmuştur. Bu sebeple insanlar arasındaki bireysel, milli, dini, farklılıklar, üst yapıyı meydana getiren olgular, dikkate alındığından, nitelikleri eşit olarak öngörülen kitleleri belirli bir standartta yetiştirme amaçlıdır¹⁰⁸.

Eğitimin ve genel öğretimin amacı sağlıklı, güçlü, etken, yürekli, özgür düşünen ve davranan, çok yönlü bir insan yetiştirmektir¹⁰⁹. Olarak ifade edilmesine rağmen, sınıf merkezli düşünce temelinde bütün sosyal olayları üretim faaliyetlerine bağlayan, tekdüze bir anlayışla adeta şartlandırarak düşünce sınırlanmakta, zihinsel ustalığın oluşması engellenmektedir.

Sosyalist eğitim-öğretim ortamında ve toplumda fert, kendini kontrol eden sosyalist öğretiler içerisinde yükselişini komünistlik faaliyetlerinde ve ortaya çıkardığı değerlerde aramaya güdülenmektedir. Böylece çocuklar genç yaşlarda tek yönlü düşünen, farklılıkların olmadığını zanneden etkilerin tesiri altında kalmaktadır.

¹⁰⁶ B.Russell., a.g.e., s.124 vd.

¹⁰⁷K.Marx, a.g.e., s.263; K.Aytaç., a.g.e., s.29, S.S.C.B. 1973 Tarihli Eğitim Mevzuatı İlkeleri.

¹⁰⁸ K.Aytaç, Çağdaş Eğitim Akımları, s.134.

¹⁰⁹ B.Russell, a.g.e, s.125 vd.

Öğretimde davranışçı yaklaşımın¹¹⁰ sözkonusu olması, öğrenenlerin tamamen şartlandırma¹¹¹ ilkeleriyle öğrendiklerinin düşünülmesi, standart, edilgen fertler yetiştirme eğilimleri pedagojik bir destekle pekiştirilmektedir.

ch. Ruslaştırma:

Sovyet okulları plan ve programlarıyla felsefesinde üst yapı değerlerini değiştirerek ve fonksiyonlarını bertaraf ederek sınıfsız, proletarya özgürlüğüne dayalı bir vatandaş yetiştirmeyi özgür bir dünya kurmayı yazılı öngörmektedir¹¹². Ancak Politeknik uygulamalarında ırklar, kültürler, diller gibi manevi unsurlar materyalist diyalektiğin reddetmesine rağmen, sosyalist dünya yaratmada birlik ülkelerinin özellikle Türk Cumhuriyetlerinin kültür dinamikleri gözardı edilirken, hatta bunlarla savaşılırken aynı hassasiyet Rus milli değerlerinin yok edilmesinde gösterilmemiştir. "Halkların kardeşliği" ilkesi, zaman içerisinde Rus milletinin, diğer milletlere tahakkümü şekline dönüşmüştür¹¹³. Özellikle Stalin döneminde açıkça ortaya çıkan bu gerçek, okul programlarında Rusça'nın ortak dil haline getirilmesi bunun en açık delilidir.¹¹⁴

Bolşevik ihtilaliyle terk edildiği söylenen çarlık ideallerinin sosyalist düzende de aynen takipçisi olunmuş, ideolojik düşünce tarzı içerisinde yeni bir şekil almıştır. Aynı zamanda dahada genişliyerek "Panславist"¹¹⁵ anlayışın SSCB'nin siyaset ve kültür politikalarında, ki etkisiyle eğitim bir araç olarak kullanılmıştır. Öğretim

¹¹⁰ Y.Özden, Öğrenme ve öğretme, s.21; N.Fidan, Okulda Öğrenme ve Öğretme, s.40 vd.

¹¹¹ D.Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, s.140.

¹¹² Bkz. S.S.C.B. 1973 tarihli Milli Eğitim Mevzuatı.

¹¹³ G.A Wetter, Bugünkü Sovyet İdeolojisi (Çev.Z.Senbay) C.I, s.214; O, Anweiler., Rusya'da Sovyetler, s.296 vd.

¹¹⁴ M.Eriş Amerikan ve Rus Emparyalizmi, s.501 vd.

¹¹⁵ H.Kohn., Panislawizm ve Rus Milliyetçiliği (Çev. A.O. Güner), s.6 vd.

programlarında bu anlayış açıkça görülmekte olup Rus'lar hakim ve medeni millet olarak sunulmuş, diğer "eşitler" ise, ancak kendi değerlerini terkederek yüksek hakim sınıfın dil ve kültürü içerisinde komünist savaşçılar olarak eğitim ve öğretimin imkanlarından yararlanabilmişlerdir.¹¹⁶

B. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ EĞİTİM SİSTEMİ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği eğitim sistemi genelde kolektif, özelde ideolojik öncelikleri olan bir eğitim sistemidir. Bu sebeple Marksist-Leninist ideoloji doğrultusunda ülke vatandaşları topyekün ve sürekli eğitime tabi tutulurlar.

İçinde çok çeşitli milli toplulukların ve dil gruplarının yaşadığı Rus İmparatorluğu ülkesinde birliği ve kontrolü sağlamaya çalışmak gibi insan gücünü aşan bir işle karşılaşan yeni bolşevik liderler, gayelerine varmanın bir yolu olarak eğitimi görüyorlardı. Önce çokyaygın olan okuma-yazma bilmezlik (ümmilik) problemini ele aldılar. Birçok yerlerde bu, halk için hiç bir zaman sahip olmadıkları bir alfabe ve yazı dili yaratmak anlamına gelmişti. Dilbilgisi kurallarını topladılar; birçok dil ve lehçelerde dilbilgisi kitapları, sözlükler ve ders kitapları yayınladılar.

Eğitimde yapılan bu toleranslı dönem fazla uzun sürmedi. Bolşeviklerin tek hedefi olan Marksist-Leninist ideolojiyi ülke genelinde hakim kılmak için tek dil (Rusça) ve Tek Öğretim sistemine geçildi ve bu alanda eğitime yönelik çeşitli reformlar gerçekleştirildi.

a. Eğitim Kurumları

SSCB'de eğitim ve öğretim kurumları, genel olarak bütün çağdaş ülkelerde olduğu gibi, örgün ve yaygın eğitim kurumları olmak üzere iki ana başlık altında

---

¹¹⁶ M.Eröz, a.g.e., s.326.

toplanmıştır.

Örgün eğitim kurumlarındaki okul sistemleri, anaokulundan, üniversiteye kadar olan eğitim ve öğretim faaliyetlerinin tümünü içine alır. Yaygın Eğitim Kurumları ise örgün eğitim dışında kalan her türlü eğitim ve öğretim faaliyetlerini kapsar. SSCB Eğitim-Sistemi son şekli ile Tablo:1'de gösterilmiştir.

Tablo:1

S.S.C.B. ' de Son Dönem Öğretim Kurumları

YAŞ	Öğretim Kurumları				Yüksek Eğitim	Sertifika/Diploma	
25	ARAŞTIRMA ENSTİTÜLERİ	ÜNİVERSİTE VE ENSTİTÜLER	UZMANLIK KURSLARI VE OKULLARI	TEKNİK OKULLAR	TİCARET/ MES. TEK. OKULLAR	ÇALIŞAN OKULU	DOKTORA
24							YÜKSEK EĞİTİM
23							
22							
21							
20							
19							
18		ÇALIŞMA DENEYİMİ					
17							OKUL DİPLOMASI
16	POLİTEKNİK VE GENEL OKULLAR						
15							
14	SEKİZ YILLIK OKULLAR				IX		
13					VIII		
12					VII		
11					VI		
10					V		
9					IV		
8					III		
7					II		
6							
5	ANAOKULU						
4							
3	KREŞLER						
YAŞ							

aa. Örgün Eğitim

Sovyetler Birliğinde her türlü eğitim faaliyeti resmidir, mahallen yönetilir (genellikle devlet bütçesinden finanse edilir) ve merkezden denetlenir. Hangi tipte olursa olsun özel okula izin verilmez.

Eğitimin plan, prgram ve finansmanı, Merkezi Hükümet tarafından yapılmakta, birlik cumhuriyetleri ise Merkezi Hükümete bağlı olarak eğitim-öğretimi faaliyetlerini yürütmektedirler.

1943 yılına kadar genellikle bütün ülkede karma eğitim uygulanmıştır. Bir süre deneme mahiyetinde kız ve erkek öğrencilerin ayrılmasına çalışılmışsa da, daha sonra tamamen karma eğitim sistemi değişmez bir uygulama haline gelmiştir.

SSCB'de 7-15 yaş arası çocukların eğitimi kanun gereği ve mecburidir. Buna rağmen Devlet olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle ve bilhassa kırsal kesimde bu kanun 1958 Kruşçev Reformu dönemine kadar başarılı bir şekilde işletilememiştir. UNESCO verilerine göre 1951 yılında 12 ile 15 yaşları arasında ki çocuklardan, yaklaşık olarak üçte birinin mecburi öğrenim kapsamında olmalarına rağmen, okula devam etmedikleri bildirilmiştir¹¹⁷.

SSCB'de okul sistemleri 1958 Kruşçev Reformu öncesi ve sonrası diye ikiye ayrılır:

1958 Reform Öncesi Sovyet Okulları:

Reform öncesi okul sistemleri Tablo: 1'de görüldüğü gibi, beş basamaktan meydana gelmiştir. Reform öncesi okul sistemleri Tablo:2'de gösterilmiştir.

¹¹⁷ Gramer J.F. Brome S.G, Çağdaş Eğitim, (Çev: A.Ferhan Oguzhan) s.397.

Tablo:2

S.S.C.B. de 1958 Reform Öncesi Öğretim Kurumları

1958 den Önce S.S.C.B. Okul Sistemleri					
Okul Yılları				Yaş	
17	Araştırma enstitüleri ve Mezuniyet sonrası programlar			23	
16				22	
15	Üniversiteler ve yüksek enstitüler			21	
14				20	
13				19	
12				18	
11				17	
10				İkinci Devre ortaöğretim	Öğretmen enstitüleri
9	Fabrika okulları	15			
8		14			
7	Birinci devre orta öğretim			13	
6				12	
5				11	
4	Dört - yıllık ilkökul			10	
3				9	
2				8	
1				7	
	Anaokulları			6	
				5	
	Yuvalar			4	
				3	

I. Basamak (okul öncesi eğitim): Örgün eğitimin ilk basamağı, okul öncesi eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlara bağlı olan okullar, yuvalar ve ana okullarıdır. 3 ile 6 yaş arası çocukların eğitimini kapsar. Bu okullara devam mecburiyeti yoktur. Velilerin isteğine bağlıdır.

II. Basamak (Dört Yıllık İlkokul): 7 ile 11 yaşlarındaki öğrencilere mahsus dört yıllık eğitim veren okulları kapsamaktadır. Bu okullardaki eğitim isteğe bağlı olmayıp herkese mecburidir.

III. Basamak (Birinci Devre Orta Öğretim): 11 ile 13 yaşları arasındaki çocukların eğitimi için hizmet veren okulları kapsar. Beş ile yedinci sınıfları ihtiva eden okullar bu gruba girer. Genellikle kırsal bölgelerin uygun yörelerde, ilk yedinci sınıfın aynı binada eğitim gördüğü okullar bu türdendir. Bu tip okullara "Eksik orta okul" veya daha sık raslanan deyimini ile "yedi yıllık okul" da deniliyordu. Bu tür okulların bulunduğu kırsal bölgelerdeki çocuklar en yakın merkezdeki orta okullara devam etmek mecburiyetindeydiler.

IV. Basamak (İkinci Devre Orta Öğretim): Sovyetler Birliği okul sistemleri içerisinde 13-17 yaş arasındaki çocukların (Genç öncülerin) devam ettikleri okullar bu gruba girer. Sekizinci sınıftan, onuncu sınıfa kadarki eğitim-öğretimde içine almak kaydı ile 17 yaşına kadar öğrencilerin topluca okuyabileceği bu tür okullara "üst orta okul", "tam ortaokul" veya "Onyıllık okul" adı veriliyordu. Bu tür okullar daha çok büyük sanayi merkezlerinde, şehirlerde ve büyük kırsal bölgelerde bulunuyordu.

Dördüncü basamağın ikinci devresindeki öğrenciler, mecburi öğrenim sonunda, kız-erkek ayrımı yapılmaksızın mesleki kabiliyetlerine ve akademik başarılarına göre "Öğretmen Enstitüleri"ne, "Teknikum"lara, part-time "Fabrika Okulları"na, "Üniversite" veya "Yüksek Okullar"a gidebiliyorlardı.

V. Basamak (Yüksek Öğretim): Sovyetler Birliği Okul Sistemleri'nin beşinci basamağını oluşturan Üniversite, Elastiki ve Yüksek Okullar uzman yetiştirmeyi amaçlar. Komünist Eğitim politikasının temel ilkesi "işçiler için bilim" parolasına

göre; İlköğretim seviyesinin üstünde fizik, kimya, edebiyat veya siyasi bilimler, hangi alanda olursa olsun, ileri derecede eğitim görmüş herkese "bilim adamı" ünvanının verilmesini öngörür.

1958 Reform Sonrası Sovyet Okulları:

Bu döneme ait okul sistemlerinde yapılan değişiklikler Tablo:2'de görülmektedir. Krusçev; 18.4.1958'de XVIII Komsomal Kongresi'nde yaptığı: "Bizim şimdiki on yıllık okullarımız, gençleri hayata değil, fakat yalnızca yüksek öğretime hazırlamaktadır. Ortaöğretim okullarımızın ders programları, hayattan kopmuş olduğu için üretim konusunda hiç bir bilgiye yer vermemektedir. Vücutca (Bedenen) çalışmak, çocuklarımız için korkulu rüya haline gelmiştir". konuşması ile reformun kaçınılmaz olduğunu ortaya koymuştur.

24 Aralık 1958'de kabul edilen Reform Kanunu ile Sovyetler Birliğinde, ilk defa Lenin ile başlayan, ancak mevcut şartların yetersizliği nedeni ile gerçekleştirilemeyen "'Politeknik Eğitim" reformuna geçilmiştir.¹¹⁸ Bu döneme mesleki eğitim reformları döneminde dabileceğimiz şekilde pekçok alanda değişiklikler yapılmıştır.

Okul sistemlerinde yapılan değişikliklerin asıl amacı, daha önceki sistemde; "hayattan ve sosyal-ekonomik gerçeklerden kopmuş olan Sovyet Okulları'nı, eğitim ile iş hayatını ilişkilendirmek sureti ile tekrar hayata yaklaştırmaktır. Reform sonrası okul sistemleri Tablo:3'de gösterilmiştir:

---

¹¹⁸ K.Aytaç; Politeknik Eğitim Reformları, s.40.

Tablo:3

S.S.C.B. de 1958 Reform Sonrası Öğretim Kurumları

1958 Reformundan Sonra S.S.C.B. Okul			
Okul Yılları			Yaş
18	Araştırma enstitüleri ve Mezuniyet sonrası programlar		24
17			23
16	Üniversiteler ve yüksek enstitüler		22
15			21
14			20
13			19
12			18
11			İkinci Devre ortaöğretim
10	16		
9	15		
8	Dört- yıllık birinci devre orta öğretim		14
7			13
6			12
5			11
4			Dört – yıllık ilkokul
3	9		
2	8		
1	7		
	Anaokulları		6
			5
			4
			3

I. Basamak (Okul Öncesi Eğitim): Reform sonrası okul sistemlerinin birinci basamağını oluşturan bu bölümde; kreşler ve anaokulları vardır. 0-3 yaş grubu kreşlere, 3-6 yaş grubu anaokullarına devam etmektedirler. Bu okullara devam mecburi değildir. Ancak eskisinden farklı olarak 500'den fazla bayan, çalıştıran iş yerlerine, Devlet okul öncesi eğitim kurumları açılması mecburiyeti getirmiştir.

II. Basamak (Ortaöğretim I. Kademe): Bu bölümde; reform öncesinden farklı olarak, ana okulu üzerine 7 ile 15 yaş arasındaki çocuklara Sekiz yıllık mecburi öğretim şartı getirilmiştir. Reform öncesi döneme ait dört yıllık ilköğretim dönemi, üç yıla indirilmiş, imkansızlıklar nedeni ile halen öğretimlerine "Eksik Orta Okullar" olarak devam eden kırsal bölgelerdeki yedi yıllık eksik orta okullar, sekiz yıla tamamlanarak mecburi öğretim çağı içine alınmıştır.

III. Basamak (Orta Öğretim II. Kademe): Bu kademe; mecburi öğretim çağını (8 yıllık okulları) bitiren ve 15 yaşını tamamlayan çocuklar ilgi, istidat ve kabiliyetlerine göre uzmanlık eğitim veren okullar gösterilmektedir. Buna göre;

Genel okullar: 8. sınıftan sonra bu okullara devam eden öğrenciler, 9. ve 10. sınıfları da okuduktan sonra lise diploması almaya hak kazanıyorlardı. Diledikleri takdirde kabiliyetleri doğrultusunda üniversite eğitimine devam ediyorlar, diledikleri takdirde ilgi ve istidatları doğrultusunda, belli bir süre (II yıl) daha mesleki eğitim alarak sonunda meslek sertifikası alıp, iş hayatına atılabiliyorlardı.

Part-Time Okullar: 8. sınıfı tamamladıktan sonra çalışanların gittikleri meslek (Fabrika) bu gruba girerler. Okulları, bu okullara devam eden öğrenciler, yarım gün çalışıp, yarım gün okula gidiyorlardı.

Ticaret; Mesleki ve Teknik Okullar: 8. Sınıftan sonra ilgi istidat ve kabiliyetlerine göre, bir meslek edinmek için gidilen okullardır.

Teknik okullar: 8. Sınıfın üstüne devam edilen diğer bir okul türüdür. Bu okulları bitirenler, branşları ile ilgili olarak, uzmanlık kursları ve yüksek okullara gidebilmekteydiler.

Politeknik Okullar: 8. Sınıfların üzerine bina edilen bu okullar, aynı zamanda, reform hareketlerinin temelini oluşturmuşlardır. İş hayatına üretim yapan, işle gerçek hayatı birleştiren politeknik okullardır. Öğrenim süresi, ikiyıl okul, iki yılda çalışma deneyimi olmak üzere toplam dört yıldır. Reformun simgesi haline gelen politeknik okullarını bitiren öğrenciler, ayrıca dilediğinde kabiliyetine göre bir üst sınıfta okul olarak üniversite, Enstitü, Araştırma Enstitüleri, Yüksek Okul ve Uzmanlık kurslarına gidebilmekteydi.

IV. Kademe (Yüksek Öğretim): Bu kademedeki köklü değişiklikler yapılmıştır. Ancak SSCB'de yüksek öğretim kurumları çok öncelerden beri uluslararası düzeyde iyi bir prestije sahip olmuştur. Daha 1920'lerde bile Sovyet okullarında öğrenim görmek üzere Moğolistan, Türkiye, İran ve Afganistan'dan çok sayıda öğrenci bulunmaktaydı. 1940'lara doğru SSCB üniversiteleri Avrupa, Asya, Afrika ve daha sonraları Latin Amerika'dan çok sayıda öğrenci çekti. 1955'lerde SSCB üniversitelerinde mühendislik bölümünde yılda 60 bin mezun verilirken ABD'de 22 bin mezun verilmekteydi (King, 1979). 1990'larda 120.000'den fazla yabancı öğrencinin Sovyet yüksek öğretim kurumlarına kayıtlı olduğu saptanmıştır.¹¹⁹ Ayrıca yüksek okullar ve üniversite eğitiminde mektupla öğretim ve diğer yayın araçları yoluyla, uzaktan öğretim sistemi geliştirilmiştir.¹²⁰

ab. Yaygın Eğitim

Yaygın eğitim: Örgün eğitim dışında kalan her türlü eğitim-öğretim faaliyetlerini kapsar. Kişilere okul dışı eğitimle bir meslek edindirmeyi ve edinilen bu mesleğe, sosyalist toplumun tekamülü yönünde kullandırtmayı amaçlar. bu yönde yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetlerinin tümünü içini alır.

¹¹⁹ İ.Erdoğan, a.g.e., s.97.

¹²⁰ K.Aytaç; a.g.e., s.41.

S.S.C.B Eğitim sistemi genelde kollektif özelde ideolojik öncelikleri olan bir eğitim sistemidir. bu sebeple ülke vatandaşları topyekün ve sürekli eğitime tabi tutulurlar. Bu tür eğitim faaliyetlerinde yaygın eğitimin çok önemli bir yeri vardır. İhtilalin ilk yıllarında Halkın büyük çoğunluğu okuma-yazma bilmiyorlardı. Bunların yaygın eğitim yolu ile eğitilmeleri gerekiyordu. Ancak bu okuma yazma bilmezlik konusu üzerine eğilmenin maksadı tamamıyla insancıl (hümanist) bir davranış değildi. Eğer halka Marks'ın ve Lenin'in fikirleri üretilecekse, onların siyasi broşürleri okumaları şarttı. Eğer halkın ülke kalkınmasının gerektirdiği ündüstriyel ve tarımsal maharetleri kazanması isteniyorsa, onların el kitapları ile öğretici yayınları okumaları gerekli idi.

Halkın % 75'inin okuma-yazma bilmediği bir ülkede, halkların eğitimi için part-time okullardan tutunuzda, orta dereceli okullar ile üniversiteler tarafından açılan akşam okulları ve mektupla öğretim kurslarına varıncaya kadar, gezici kitaplıklar da dahil olmak üzere, müzelerin tiyatroların, balenin, konserlerin ve konferansların da, sadece üst sınıf ve aydınların ilgisini çekeceğini düşünmek yerine, yaygın eğitim faaliyetlerinde görevlendirilmeleri ihtilal anlayışının bir gereği olarak görülmüştür.

b. Eğitim Sisteminin İşleyişinde Rolü Olan Birimler

SSCB Eğitim sisteminin planlanmasında ve işleyişinde etkili olan kurumlar aşağıda belirtilmiştir.

ba. Kominist Partisi

Sovyetler Birliği Hükümetinin ve birliğe bağlı alt yönetim birimlerindeki bütün hükümetlerin arkasındaki belirleyici ve kontrol edici tek orotire kominist partisidir.

Parti diğer konularda olduğu gibi eğitimde de Marksist Leninist kominist ideolojinin ve bu ideolojinin belirlediği eğitim politikalarının da güvencesidir. Parti eğitimle ilgili politikaların başlatıcısı, yürütücüsü olduğu gibi aynı zamanda da

denetleyicisidir. S.S.C.B Eğitiminin değişik kademelerinde rol alan kişilerin büyük çoğunluğu aynı zamanda partinin de üyesidir. 1956 da Birlik Cumhuriyetlerinin eğitim bakanlarının 10'u aynı zamanda parti komiserinin de üyesidir. Ayrıca eğitim yöneticilerinin ve öğretmenlerin de büyük bir kısmı parti üyesidir¹²¹.

Sovyetlerde en imtiyazlı sınıf parti mensuplarıdır. Dolayısıyla bu imtiyazlardan faydalanabilmek ve üst zümrede yer alabilmek her komünist partisi üyesinin sahip olmak istediği bir hedeftir.¹²²

Komünist ideolojinin resmi organı parti gençlik örgütlerini ve bunların eğitim faaliyetlerini "Sosyalist İnsanı" yaratmak için bir sosyalleşme ve sosyalist ideolojiye yöneltme yeri kabul ediyordu.

S.S.C.B. Okulları bütün aşamalarında ilerideki sosyalist yetişkin için kendi içinde ideolojinin gereklerini yerine getirdiği gibi dışarıdaki parti organlarının örgütleriyle ne gönüllü teşekküllerle de işbirliği içerisinde çalışmak zorundaydı.

Komünist Partisi eğitim politikalarını belirttiği gibi ders kitaplarının da hazırlanmasında da rol alıyor aynı zamanda öğretimi her kademedede denetliyordu¹²³.

Komünist Partisinin diğer bir çalışmasıda eğitim çağındaki 10-16 yaşları arasındaki gençleri kapsayan "Genç Öncüler"¹²⁴ adı altındaki organizasyon yoluyla komünist partisinin üst kademeleri için sosyalist öncülerini yetişmesine aracılık etmekte. Bu organizasyonların komünist partisi öncesi yarıştıkları diğer eğitim organizasyonu da genç öncülerin üstü olan "Komünist Gençlik Birliğidir"¹²⁵. Bu teşkilatta diğer grup gibi komünist partisinin gençlik gruplarındaki taraftarlarından oluşmaktadır.

¹²¹ İ.Erdoğan, a.g.e., s.88.

¹²² Ü.F.Gramer, G.S. Browne, Çağdaş Eğitim, S.178, s.442.

¹²³ Ü.F.Gramer, G.S.Browne, a.g.e., s.179 İ. Erdügan A.G.E. s.88, vd.

¹²⁴ N.K.Krupkaya., Eğitim Üzerine, s.149.

¹²⁵ B.Russell., Eğitim ve Toplum Düzeni (Çev.N.Bezel), s.125 vd.

Partinin okul sistemine paralel olarak gençlik kuruluşları hiyerarşisi oluşturması cumhuriyetlerin her bölgedeki eğitim kurumlarını gönüllüleriyle denetim kurumuna da yardımcı olmaktadır.

bb. Merkezi Hükümet

SSCB bünyesindeki cumhuriyetlerdeki eğitim politikası Federal Eğitim Bakanlığı tarafından yönlendirilmektedir. Ayrıca her birlik cumhuriyetinin eğitim faaliyetlerinden sorumlu eğitim bakanlıkları vardır¹²⁶. Teorik ve yasal olarak her cumhuriyet istediği eğitim sistemine sahip olabilir ve uygulayabilir gözüküyordu. Yasal olarak böyle bir hükmün olmasına rağmen bu hiçbir zaman uygulamaya geçememiştir. Eğitim uygulamaları eğitim bakanlıklarının yanısıra komünist partisinin yönlendirmesi altında ikili bir denetimle yürütülmekteydi. Eğitim-öğretim sistemleri Adem-i merkezîyetçi gibi görünse de SSCB'nin merkezi kontrolü altındaydı. Eğitim konusunda izlenecek politika merkezi birimlerin ve SSCB bakanlar kurulunun onayından sonra 15 cumhuriyetin eğitim bakanları tarafından uygulanmakta idi. Burada cumhuriyetlerin, bakanlıklarının işlevi ise politikalar üretmekten ziyade merkezde oluşturulan politikaları uygulamaktı.¹²⁷

Okulların finansmanından eğitim ihtiyaçlarının planlanmasına, programların yapılmasından, ders kitaplarının yazılmasına ve personelin istihdamına kadar birlik cumhuriyetlerinin yetkisi olmasına rağmen, bu yetki merkezi hükümetin denetimi altındaydı. Özellikle bu denetim ders kitapları konusunda birlik cumhuriyetlerine hiçbir yetki tanımıyordu. Ancak belli dönemlerde merkezi ders kitaplarının yanında birlik cumhuriyetlerinin kendi ülkeleriyle ilgili merkezi derslerin okutulmasından arta kalan zamanlarda Sovyet Eğitim Bakanlığı'nın yardımı ile hazırlanan ders kitaplarını

---

¹²⁶ J.F.Gramer, G.S.Braune,a.g.e., s.162 vd.

¹²⁷ P.Urban, "Sovyet Tarih İlminin Bugünkü Durumu", Dergi XVIII/63, s.22.

okutabiliyorlardı¹²⁸.

Eğitimin denetimi de diğer alanlarda olduğu gibi merkezi hükümet tarafından doğrudan bakanlığın ilgilileri ve SSCB idare yapısının diğer alanlarında olduğu gibi SSCB Komünist Partisi'nin dolaylı etkisi altındaydı. Kongrelerinde eğitim hedeflerini belirleyen, uygulamalardaki aksaklıkları gündeme getirerek birlik cumhuriyetleri yetkililerini uyarılarda bulunan, hatta daha ağır düzeyde yaptırımlar uygulama nüfuzu bulunan parti, eğitim sistemini tamamiyle kontrol altında tutmaktadır.

Merkezi hükümet SSCB eğitiminin finansmanında ise diğer alanlardakinin tersine önemli bir paya sahip değildir. Sadece birlik cumhuriyetlerinin bütçelerinin federal cumhuriyetin bütçesi içerisinde yer aldığından ve bütçe kalemlerinin merkezin onay ve denetiminden geçmesi gerektiğinden dolayı bütçe konusunda da belirleyici yetkiye sahiptir¹²⁹.

bc. Birlik Cumhuriyetleri

Cumhuriyetlerin eğitim teşkilatlarındaki yeri merkezi hükümet tarafından belirlenen hedefleri gerçekleştirme üzerine kurulmuştu. Merkezi planlar doğrultusunda açılan kurumların bütün safhalarıyla belirlenen hedefleri en üst düzeyde gerçekleştirme çabası içerisindeydiler. Kendi ülkelerine ait ihtiyaçları belirlemek merkezi hükümetin onayına sunmak ve eğitim uygulamalarıyla ilgili raporları eğitim bakanlığına ve komünist partisine bildirmek gibi ortak ideolojinin gerçekleştirilmesi uğruna çaba içerisinde bulunmaktadırlar.

Yasal olarak kendilerine verilen yetkilerden Komünist Partisi Merkez Komitesinin politikasına ve merkezi planlara ters düşmeyecek şekilde bölgesel düzeyde değişiklik yapabilme yetkilerini sınırlı da olsa zaman zaman

¹²⁸ P.Urban, a.g.m., s.20.

¹²⁹ İ.Erdoğan, a.g.e., s.87.

kullanabilmektedirler. Hazırlanan merkezi programlar ve ders kitapları birlik bakanlıkları tarafından kendi dillerine çevrilerek merkezi programdan artakalan zamanlarda, merkezi hükümetin onayından geçen mahalli programları uygulamaktadırlar.¹³⁰

Eğitimin finansmanında ise cumhuriyetlerin payı oldukça yüksek düzeydedir. Kontrol ve onaydan geçen harcama kalemlerini cumhuriyet sınırları içerisinde kullanabilmektedirler.

bd. Mahalli İdareler

Birlik Cumhuriyetlerinin her biri eyaletlere veya bölgelere ayrılır.¹³¹ Bunların sayısı 160'ı bulur; her birinde sınırları içinde bulunan genel okul ve okul dışı programlar ile imkan ve araçlar konusunda bakanlığa karşı sorumluluk taşıyan bir Eğitim İdaresi vardır. Bölgeler de şehir ve kırsal yerlerden meydana gelen birer yönetim birimleri olan daha küçük bölgelere ayrılır. Bunlar da kendi içlerinde şehirlere ve büyük kasabalara, küçük kasabalara ve köylere ayrılırlar. Kasabalar ve köyler genellikle kollektif çiftliklerin veya devlet çiftliklerinin birer parçasıdır) Küçük kasabalar ve köylerde eğitim işlerine Bölge Eğitim Dairesi bakar ki bu daire cumhuriyet Eğitim Bakanlığına karşı sorumludur.

Nazari yönden mahalli bir hükümet biriminin kurulu kendi bölgesinde yasama ve yürütme gücüne sahiptir; ancak uygulamada gerçek yetki, Komünist Partisinin rehberliği altında kurul tarafından seçilen bir yürütme komitesinde toplanır.¹³²

Bütün ülke sathında sovyet yürütme komitesi, eğitim tecrübesi bulunan şahıslara öncelik tanıyarak üyeleri arasından bir eğitim komitesi kurar. Yürütme

---

¹³⁰ S.Tekiner, "Sovyet Azarbaycanı Marifine Toplu Bir Bakış ve Kominist Terbiye Sisteminin Hedefi", Dergi, I/2, s.101.

¹³¹ J.F.Gramer, G.Browne, a.g.e., s.181.

¹³² İ.Erdoğan, a.g.e., s.93.

komitesi, ayrıca, bölge için bir eğitim müdürü tayin eder. Mahalli eğitim komitesi bir yandan kendisini kuran kurulun yürütme komitesine ve öte yandan bir üst kademedeki daha büyük coğrafi birimin eğitim Dairesine ve zincirleme bir şekilde Eğitim Bakanına karşı sorumludur. Böylece mahalli dairelerin sorumluluklarına giren hususlarda karmaşık bir yetki girişikliği vardır ki bu, Sovyet sisteminin özelliğidir. Seçilmiş olan temsilcileri vasıtasıyla seçmenler ve yüksek eğitim yetkilileri nazari olarak eğitim sisteminin gelişmesini etkileyecek bir durumdadırlar. Fakat bu, gerçek olmaktan çok görünüşte böyledir. Carter bu hususu şöyle açıklar:

"Bununla birlikte gerçek etki söz konusu olduğu zaman demokrasi unsuru yavaş yavaş gözden kaybolur. Halk denetimi görünüşü ile mahalli işlerin yönetiminde tutulan yol arasında dikkate değer bir fark vardır. Anayasa bakımından merkezi hükümete yetki verilmiştir, ancak uygulamada onlar bu yetkiyi kullanmazlar."¹³³

Bir okulun müdürünü o okulun bağlı bulunduğu mahalli bölgenin Eğitim Dairesi tayin eder; müdür de eğitim komitesinin onayına sunulmak üzere öğretmenleri belirler. Eğitim idaresi, okul binaları ve araçlarına ilişkin meselelerle uğraşır; okul bütçesini onaylaması gerekir; yüksek öğretim ve öğretmenlerin yetiştirilmesi dışında bölgedeki bütün genel eğitimden sorumludur. Okul müdürü tarafından alınan herhangi bir önemli karar üzerinde eğitim komitesine danışılması şarttır. Eğitim komitesi, öğretmenler için uygun yaşama şartları sağlamak, bölge içinde okul-dışı eğitim ve boş zamanları değerlendirme faaliyetleri için gerek program gerekse imkan ve vasıtalar bakımından sorumluluk yüklenmek mecburiyetindedir. Sovyet eğitiminin ilan edilen gayesi, şehirlerden ne kadar uzakta olurlarsa olsunlar bütün okulları sıradan halk için eşit standartlara ve imkanlara kavuşturmaktadır. Sovyetler henüz gayelerine erişememişlerdir, fakat mahalli makamlara sorumluluklar yükleyerek

¹³³ J.F.Gramer, G.Browne, a.g.e., s.191.

gayelerine erişmeye çalışmaktadırlar.¹³⁴

Her okul içinde öğretmenlerin, müdürün, okul doktorunun ve okul memurlarının, hademelerinin, Komünist Parti Teşkilatının, işçi sendikalarının ve Komsomol'ların (Genç Komünist gençlik kuruluşları) temsilcileri bulunan birmahalli okul kurulu vardır. Okulun iç işleyişini, çocukların sağlığını ve rahatını etkileyen meseleler ile öğretmenlerin refah ve yaşayışını etkileyen meseleler üzerinde bu kurul düşünür.¹³⁵

Eğitim dairelerince verilen resmi ödeneklere ek olarak daima yerli vatandaşların ve kuruluşların yaptıkları yardımlar vardır. Birçok okulların yıkıldığı veya hasara uğradığı II.Dünya Savaşının zor günleri boyunca veliler okul binalarının onarımına ve geliştirilmeisen yardımı alışkanlık haline getirmişlerdi.¹³⁶ Velilerin bu gibi çalışmalara katılma konusundaki tutumları teşvik edilmiş ve bu durum savaştan bu yana daha yaygın bir şekil almıştır.¹³⁷ Veliler, mahalli bir işçi sendikasına, bir kolektif çiftlik idaresine veya yakın bir fabrikaya bağlı okul binasının genişletilmesi, iyileştirilmesi yahut özel cihaz veya araçların sağlanması maksadiyle yardımda bulunabilir. Bugün yeni bir ders dönemine başlamadan önce sınıfların temizlenmesi veya süslenmesine velilerin yardım etmesi adetinin genelleştiği söylenmektedir. Anababalar okul yemekhanelerinde verilen yemek çeşitlerini artırmak için para veya yiyecek yardımı da yaparlar.

Her Sovyet yönetim biriminin kendi bütçesi vardır ve eğitim bütçesi, toplam bütçenin bir kısmını teşkil eder. Bölge yürütme komitesince eğitime tahsis edilen ödenek okullara dağıtılır; mahalli bir okul müdürü ihtiyaç duyulan okul malzemesi ve

---

¹³⁴ J.E. Gramer, G.Broune a.g.e., s.171

¹³⁵ A.Makarenko., a.g.e., s.101

¹³⁶ Troski, a.g.e., s.205.

¹³⁷ J.F. Gramer, G.Browne, a.g.e., s.311

ders kitapları gibi şeyleri doğrudan doğruya satın alır. Bunların hepsi Devlet Yayınevi veya Devlet Okul malzemesi kurumundan satın alınır. Öğretmenlerin ve diğer görevlilerin aylıkları resmi kararnamelerle tespit edilir ve bu giderleri karşılamak üzere bütçeye ödenekler konur. Bütün harcamalar denetime tabidir. Bir okul müdürü satın alınmasına müsaade edilen şeylerden birini almak üzere bütçe dahilinde para harcamaya yetkili ise de bir yanlış karar yüzünden veya müsaade edilmeyen bir harcamada bulunmaktan dolayı sorumlu tutulabilir.

Merkezi idareye bağlı, Eğitim Bakanını temsil eden müfettişlerden başka mahalli eğitim idareleri tarafından tayin edilen mahalli müfettişler vardır.¹³⁸ Bunlar en az üç yıllık tecrübesi olan öğretmenler arasından seçilir. Bu müfettişlerin mümkün olan her vasıttan faydalanarak öğretmenlere yardım etmeleri beklenir. Mahalli müfettişler, merkez teşkilatına bağlı müfettişlerden daha az yetkiye sahiptir. Her okulda bir okul-aile birliği vardır; bu birlik, her sınıf için bir veli komitesi ve bütün okul için müdürün de üye olarak katıldığı bir okul velileri komitesi seçer. Bu komitelerden mecburi devamın uygulanmasında ve ana-babalar arasında eğitim fikirlerinin yaygınlaşmasında yardımcı olmaları istenmiştir. Yine bu komitelerden muhtaç öğrenciler, yetimler ve silahlı kuvvetlerde hizmet görenlerin çocukları için sorumluluk almaları istenir.¹³⁹ Bu komiteler, ders araç ve gereçleri için para toplanmasında, çocukların boş zaman faaliyetlerinde yardımcı olurlar; okul gezintilerinde ve inceleme gezilerinde öğretmenlere yardım ederler; özel hallerde okullardaki yardıma hizmetleri yaparlar¹⁴⁰.

¹³⁸ İ.Erdoğan, a.g.e., s.89.

¹³⁹ İ.Szaniawski, a.g.e., s.99 vd.

¹⁴⁰ K.Aytaç, Çağdaş Eğitim Akımları, s.86.

III.BÖLÜM

(SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE TARİH EĞİTİMİ)

A. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE TARİH EĞİTİMİNİN ÖZELLİKLERİ

S.S.C.B'de Tarih Eğitimi, Marks ve Engels'in "Biz tek bir bilim tanırız, o da Tarih'dir" ifadeleri ile tarihi bir bilim değil, tek bilim olarak görüp, bu tür sosyal bilimleri kuşatan manada ele alarak Tarih Eğitimi ile ilgili özellikleri buna göre düzenlemişlerdir. Tarih eğitiminin temel özellikleri olarak, dayandığı tarih felsefesi, tarih yazım usulü ve tarih öğretiminin geçirdiği safhalar aşağıda açıklanmıştır.

a. Felsefi Yaklaşım

S.S.C.B. Tarih öğretiminin dayandığı felsefe "tarihsel maddecilik" olarak adlandırılan materyalizmdir. Materyalist felsefenin en önemli temsilcilerinden Marks ve Engels "biz tek bir bilim tanırız, o da tarihtir"¹⁴¹ ifadeleriyle Tarih'i bir bilim değil, tek bilim olarak görüp bütün sosyal bilimleri kuşatan kapsamda ele almaktadırlar. Diğer taraftan Tarih'i Materyalist bir toplumsal zemin üzerine oturtarak tarihi tüm toplum tarihinin anlaşılması için bir araç olarak görmektedirler.¹⁴² Bu yaklaşım, "tarihi emeğin gelişimi olarak" insan faaliyetlerini ele almakta aynı zamanda bu faaliyetleri de üretim çabaları olarak görmektedir, Bu yüzden ilk tarihsel iş üretimidir. Üretim aynı zamanda tarihin olabilirliğini yapan ana koşuldur. Bu temel koşuldan üretim güçlerine ve iş bölümüne dayalı üretim ilişkileri doğar. Üretim ilişkileri tarihi olayları ve tarihsel zemini olmuştur. Yani varlığı ve tarihi belirleyen şey tinsel bir

¹⁴¹ K.Marks, K.Engels., Tüm Eserler, C.21, s.300.

¹⁴² D.Özlem., Tarih Felsefesi, s.116.

töz değil maddi ilişkiler ağı olarak toplumun sosyo-Ekonomik yapısıdır¹⁴³. Tarihsel maddi ilişkiler de birbirlerine bağlı iki öğeye dayanılarak anlaşılabilir: Bunlar 1. Üretim araçlarının oluşturduğu üretim güçleri, 2. Üretim ilişkileri. Bu iki öğe arasındaki ilişki de "Sınıflaşmayı" doğurmaktadır. Bu yüzden insanlık tarihi üretim araçlarına sahip egemen sınıf ile bu ilişkilere sahip olamayan sınıfın mücadelesinin ilişkileriyle şekillenmiştir. bu konuda Engels "şu hale göre, hiç olmazsa modern tarihte bütün siyasi mücadelelerin sınıf mücadelesi olduğu ve bütün sınıfsal kurtuluş hareketlerinin zorunlu olarak büründükleri siyasi şekle rağmen, son tahlilde iktisadi kurtuluş mücadelesi meselesi etrafında döndüğü ispat edilmiş olmaktadır"¹⁴⁴ diyerek Materyalizmin temel akış açısını özetlemektedir.

Görülüyor ki insanlık tarihinin moturu, tarihi açıklayan harekete geçiren güç sınıflara ve bunların arasındaki mücadeledir. Tarihi olayın açıklaması ise fikirler, fikirlerin kökenindeki sınıflar ve sınıfların karakterini belirleyen ekonomik düzenin ortaya çıkarılmasıyla ortaya çıkacaktır¹⁴⁵. Maddeci tarih felsefesi trih ve cemiyet karşısında iktisadi müesseseyi ehemmiyet veren bir felsefe bir doktrin olarak tarihin oluşumunda şu ilkelere söz etmektedir¹⁴⁶. a. İnsan tarihi toplumların eseridir. b. Tarihi yapan insanların aksiyonu insan iradesi tarafından belirlenir. c. Bu irade insanların fikirlerini dile getirir. d. Bu fikirler insanların içinde yaşadıkları sosyal şartların yansımasıdır. e. Bu şartlar sınıfları ve sınıflararası mücadeleleri belirler. f. Sınıfların kendilerini ortaya çıkaran ekonomik şartlardır.¹⁴⁷

Marksist teoristyenlere göre dört tip toplumsal biçimlenme mevcuttur. 1. Asya

¹⁴³ Z.F. Fındıkoğlu, Sosyalizm, s.471.

¹⁴⁴ F.Engels, Ludwing Fcuerbsch ve Klasik Alman FelsefesininSonu, s.78.

¹⁴⁵ G.Politzer, Felsefenin Başlangıç İlkeleri, s.220.

¹⁴⁶ D.Özlem., a.g.e., s.147.

¹⁴⁷ F.Barut, Marksist Yöntem ve Tarih Anlayışı, s.93.

tipi, 2. Antik, 3. Feodal 4. Burjuva. İnsanlığın geçirdiği bu evrelerin hiçbirinde tam bir özgürlük yoktur. Özgürlük sınıfsız sosyalist toplumla gelecektir¹⁴⁸ Bir başka ifadeyle Materyalis tarih felsefesine göre tarihi araştırma, ve yazma usulünde eskiden yeniye doğru tasnif beş aşamadan geçerek son ve en gelişmiş aşama olan sosyalist topluma ulaşmıştır¹⁴⁹. Bu seyir ise diyalektik bir ve tire takip ederek basitten olgunluga doğru olmuş, itici gücünü iktisadi alt yapı oluşturmuş ve dünyanın her yanında aynı özellikte gelişerek güzüümüze ulaşmıştır. Bu aşamalar;

1. İkel toplum: İkel toplum aynı zamanda kabile komünizmi dönemi olarakta yorumlanmaktadır. İkel toplumda sınıf yoktur. Herşey kolektiftir. Mülkiyet ve aile sözkonusu değildir.

2. Kölelik devri: Emeğin ortaya çıkarak insanların emeğinden faydalanılmaya başlanıldığı dönem. Bu dönemde aile ortaya çıkarak özel mülkiyette oluşmaya başlamıştır. Üretimde kölelerin işgücünden faydalanılmasıyla birlikte işbölümü ortaya çıkmıştır. İstihsal alanı tarımdır. Cemiyet köle sahipleriyle kölelerden oluşan iki sınıftan meydana gelmektedir.¹⁵⁰

3. Feodal Toplum: Üretim münasebetlerinin ve üretim araçlarının toprak ve arazinin özel mülkiyete ait olduğu dönem Bu dönemde hakim sınıf feodal beylerdir. Bunların karşısındaki sınıf köylülerdir. Mücadeleler bu iki sınıf arasında cereyan etmektedir.¹⁵¹

4. Kapitalizm: Burjuva ihtilalinin bir sonucu olarak ortaya çıkan cemiyet şeklidir. Üretim vasıtalarının özel mülkiyete ait olduğu dönemdir. Makineli büyük endüstri gelişmiş işbölümü milletarası genişliğe ulaşmış, ticaret ülkelerarası genişliğe

¹⁴⁸ D.Özlem., Tarih Felsefesi s.117.

¹⁴⁹ K.Marks, Kapital C.I, (Çev: M.Selik)s. 287 vd., s.181.

¹⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. M.Block Feodal Toplum(Çev: M.A.Kılıçbay)

¹⁵¹ F.Barut, a.g.e., s.94.

ulaşmıştır.

Bu devirdeki üretim mücadelesi kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasında geçmektedir. Aynı zamanda burjuva sınıfı ülke yönetimlerini de etkileyerek üretim vasıtalarına sahip olmanın gücünü de kullanmaktadır.

5. Sosyalizm: Üretim ilişkilerinin temelini, üretim vasıtalarını elinde bulunduran toplumda görür. Burjuva sınıfı ortadan kalkar ve üretim vasıtaları işçi sınıfının elinde olursa geçmiş evrelerdeki çatışmalar ortadan kalkacaktır. Zıtlaşmanın kalkmasıyla üretim münasebetlerinde ahenk ve barış ortaya çıkacaktır. Bu durum aynı zamanda üretim artışını sağlayacaktır. Artan refahtan yeteneğine uygun çalıştığı nisbette herkes faydalanacaktır¹⁵².

Sosyalizmin ileri, aşaması komünizmdir. Komünist toplum gerçekleştiğinde yüksek seviyede kullanılan modern tekniğin gücüyle, istismardan kurtulabilecek, işçi karşılanan ihtiyacı ve çalışma heyecanı biraraya geldiği zaman verimliliğinde en üst noktaya ulaşacaktır. Üretim vasıtalarının paylaşım ve dağıtımı yeni bir şekil alacak; kabiliyetlerine uygun istediği işte çalışan herkes ihtiyacı olanı alabilecektir.¹⁵³ Bu aşama aynı zamanda proletaryanın gücü sayesinde devrimle insanlığın bizzat kendisinin yazmaya başladığı insanlık tarihinin başlangıcı olacaktır.¹⁵⁴

Materyalist tarih felsefesinde üretim ilişkilerine dayalı, sınıflar arası mücadelelerle dünden bugüne ulaşan insanlığın gelişimini aynı zamanda determinist bir bakış mevcuttur. Maddeci tarih felsefesinde kesin olarak determinizmi bir ilke olarak ifade edilmese bile, tarihi olaylar ele alırken, açıklarken ve üretim tarzlarına ilişkin zorunlu gizli genel yasaların olduğu da yurgulanmaktadır¹⁵⁵.

¹⁵² K.Marks, Kapital C.I, s.387.

¹⁵³ G.A. Wetter., Bugünkü Sovyet İdeolojisi, (Çev. C.2.) C/I, s.285

¹⁵⁴ Z.F. Fındıkoğlu, K.Marks ve Sistemi, s.202.

¹⁵⁵ H. Kıvalcım, Tarih Tezi, s.77.

Maddeci Tarih anlayışında yer alan nitelikler:¹⁵⁶

Materyalizm: Maddeci tarih teorisinin düşünce temasını oluşturan felsefi bir maddeciliğin ışığı altında yorumlama **Determinizmi:** Marks'ın "tabiat kanunu" dediği tarihte, tarihi olayların tabiatla sıkı bir kanun disiplini içinde yürüdüğü kabul edildiğinden tarihi olaylara determinist birbakış sözkonusudur¹⁵⁷

İyimserlik: Tarih yalnız bir kanun disiplini içinde yürümez, aynı zamanda tarihin özel bir manası vardır. Bu manaya göre tarih, daima ilerleyen daha yüksek ve mükemmel bir cemiyet şekline doğru gelişme halindedir. Bu gelişmenin bir tabiat zarurietiyi olduğu kabul edilmektedir.

İktisadilik: İktisadi hayatı yaratan birçok toplumsal etkenler arasında tümünü kendine bağlayan, tarihi yapan fert değil cemiyetin bütünüdür şeklindeki etkendir.

Dialektik: Tarihte toplum hayatının ileriye doğru gelişmesinin nasıl olduğunu, yani çelişmeler ve birbirine zıt unsurların mücedelesinin sonucunda ortaya çıkan çözüm yolunu veya daha yüksek bir toplum düzeyine geçişi sağlayan kaide.

b. Tarih Yazımı ve Öğretiminde Uygulamalar

S.S.C.B Eğitiminde tarih çok önemli bir yer tutmaktadır. Yeni bir toplum yaratmada sovyet yöneticileri bilimler içerisinde tarihi, tarih yazımını ve öğretimini özel bir önem vermişlerdir. Bu önem tarihin yazımında, içeriğin belirlenmesinde rejimin önceliklerine göre devrin öncülerinin etkisi ve yönlendirmeleriyle kendisini göstermektedir.

Bolşevik dönemi S.S.C.B tarih öğretimi materyalist tarih felsefesi temeline dayalı zemin üzerinde rejimin önceliklerine uygun Sovyet vatandaşı yetiştirmeyi amaçlamıştır.

¹⁵⁶ G.A. Wetter, a.g.e, C.I, s. 287.

¹⁵⁷ H.Ziya Ülgen., Tarihi Maddeciliğe Reddiye s.20.

Sovyet tarihçiliği yazım şekli itibariyle bilimsel bir yaklaşımla ele alınacağı ifade edilmesine ve materyalist tarihte kendi ölçülerinde bilimsellik¹⁵⁸.öngörmesine rağmen, daha çok pragmatist-öğretici bir anlayışla içerik tesbitinin yapıldığı görülmektedir¹⁵⁹.

Tarih programları felsefi yaklaşıma dayalı olarak beş gelişme dönemi içerisinde planlanmıştır. Programlarda toplumsal gelişmenin son aşaması olan gerçek tarihin başladığı dönem kabul edilen "Bolşevik tarihi" bütün cumhuriyetler için bütünlük içerisinde içeriğin çoğunluğunu oluşturmuştur.

Tarih ders kitaplarında olaylardan S.S.C.B'nin geleceği ve toplumsal kardeşlik için proletarya-burjuva mücadelelerinden marksist yaklaşımla bir ders çıkarma sözkonusudur. Okuyanlara terbiye edici dayanışmacı kolektif ruhu ve kendisine rejime adanmış kişiliği, gerçekleştirmek amacıyla her konudan sonra verilecek pekiştirme parçalarıyla bu yaklaşım yerine getirilmeye çalışılmıştır¹⁶⁰. Tarih yazımında ana gaye yeni bir toplum yaratmaktır. Komünist bir ahlak sözkonusudur. Komünist toplumun fikri ve siyasi önderlerinin hayatlarına büyük önem verilmesinden dolayı Marks'ın, Leninin ve Engels'in, Birlik Cumhuriyetlerinin proletarya öncülerinin hayatlarında sık ve kapsamlı örnekler, önemli bir yer tutmaktadır¹⁶¹.

S.S.C.B Tarih araştırmaları ve yazımında, eğitimi yönlendirmede, federal bakanlığı etkileyen, tarihin çeşitli dönemlerine ait araştırmalar yapan, Sovyetler Birliği İlimler Akademisi şubeleriyle, Tarih çalışmalarının en önemli yönlendiricisi durumundaydı. Akademinin tarih şubelerinin yanında S.B.K.P ve Çeşitli bakanlıklara bağlı tarih enstitüleri de tarih araştırmalarında önemli rol almaktadırlar.

---

¹⁵⁸ Marx, Engels; Seçme Eserler, C.III, s.231 vd.

¹⁵⁹ S.S.C.B Orta Mektepler Tarih Programı (1983).

¹⁶⁰ S.S.C.B Orta Mektepler: Gadim Dünya Tarihi 5, s.14-310, Aşkabat-1990

¹⁶¹ S.S.C.B. Ort. Mektepler Tarih Programı.

Temelde ülkenin hedeflerini belirleyen, uygulamaları kontrol eden, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Kongre Kararları, diğer alanlarda olduğu gibi, Tarih alanında da uyulması gereken rehber ilkeler durumundadır. XXIII. Kongrede ortaya konan "Sosyal Bilimler sahasında görev yapan bilginlerin ve öğretmenlerin, komünist kuruluşların tatbikatlarına hazırlayarak, burjuva ideolojisine, revizyonizm, doğmatizm ve reformizme karşı kesin mücadele yapmakta ve çalışmakta mecbur oldukları yolundaki kararı geçmiş dönemlerdeki benzer yönlendirmenin bir benzeridir.

S.S.C.B'de Tarih öğretimi uygulamaları eğitim ve kültür politikalarına, devrin liderlerinin birlik ve muhtar Cumhuriyetlerle ilgili diğer alanlardaki siyasetine paralel olarak gelişme göstermiştir. Ülkenin yeni kurulduğu yıllardan XX. yüzyılın II. yarısına kadar geçen dönemde "halkların eşitliği" prensibi resmi politika ve uygulamalarla desteklenmiş, birlik cumhuriyetleri ve diğer bölgelerin mahalli dil ve tarihleriyle ilgili çalışmalara ideolojik ölçüler içerisinde de olsa sınırlı düzeyde mücadele edilmiştir¹⁶². Aynı zamanda diğer milletlerin tarihi kahramanları ve çarlık idaresine karşı mücadelelerden övgüyle sözedilerek burjuvaya karşı başkaldırı olarak ele alınmıştır. Bu dönemde tarih ve kültür politikalarında Panislavit görüntüden ve Rusya'nın birlik içerisinde hakim unsur olarak öğretilmesinden genel itibarıyla kaçınılarak marksist bir tutum sergilenmiştir¹⁶³.

Tarih öğretimini etkileyen politikalar daha çok rejimin yerleşmesi çizgisinde ve geçmişe karşı ortak bir bakış kazandırma çabalarına bağlı geliştiğinden, federasyonu oluşturan milletler önderlerin işaret ettiği hedefleri¹⁶⁴ öğretimin ortak çabasını olarak gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir.¹⁶⁵

¹⁶² O.Akayev., "Geçmişte ve Şimdi Türkmenistan'da tarih ve Tarih Dersi Verilişi" Tarih Eğitimi ve Tarihle Öteki durum sempozyumu.

¹⁶³ S.Tekiner, a.g.m., s.106.

¹⁶⁴ S.Tekiner, a.g.m., s.108.

¹⁶⁵ S.Ağaoğlu, Sovyet Rusya İmparatorluğu, s.45 vd.

Lenin Eğitim-öğretim sahasında materyalizmin kökleşmesi için tarih eğitiminde rol alan görevlilerden şu hususlara önem vermelerini istemiştir: 1. İdealizmle mücadele 2. Atizmin teşviki 3. Materyalizme meyleden naturalist fikir akımlarıyla işbirliği 4. Marksizmin yalnız toplumsal sistem olmayıp bütün sahalarda uygulanabileceğini tarihsel metot çerçevesinde bütün vasıtalar kullanılarak popülerize edilmesi.

Rejimin yerleşme dönemi olarak adlandırılabilir Lenin döneminde Türkmenlerin çarlık Rusyasına karşı yaptığı mücadelenin çarlığa karşı Rus milletiyle ortak bir mukavemet olduğu,¹⁶⁶ S.S.C.B idaresine ise gönüllü olarak girildiği çevredeki geri medeniyetlerden ve emperyalist güçlerden medeni Ruslarla birleşmeyle kurtulduğu genel olarak bütün Birlik Cumhuriyetleri için bu görüşler dikkati çekmektedir.

Bu dönemde yazılan eserlerde ve okul müfredatlarında Birlik Cumhuriyetlerinin Çarlık Rusyasıyla olan istiklal mücadelelerinden Andican isyanı için kitaplar da "İsyan hattızatında Rus emperyalizminin canavarca tatbik ettiği siyasete karşı Türkistan'ın yaptığı pretesto idi". Şeklinde bilgiler veriliyordu. Aynı dönemde basılan S.S.S.R tarihi kitabında; İmam Şamil'in faaliyetlerinden nezaketle bahsonulmakta, Çar Hükümeti aleyhine ayaklanan Kazakların isyanını idare eden Kenasar Kasım dan Kazak halkının bir önderi olarak sözedilmektedir¹⁶⁷.

1940 lı yıllara doğru gelindiğinde ise, ilk dönemlerde arka plana düşmüş olan milli duyguların yeniden ortaya çıktığı, "Rus" milletinin geçmişi de ele alınarak diğer milletlerin açıkça geri plana itildiği görülmektedir.

Tarihin, materyalist felsefe gerçeği Ekim ihtilaliyle başlaması ve o dönemin

¹⁶⁶ Aynı görüş 1980'li yıllarda hâla geçerlidir. Bkz. Türkmenistan S.S.C.B Tarihi, (7 ve 10. sınıf). 1985 Aşkabat

¹⁶⁷ Bu konularda bkz.: N.N. Pappé, "Harpten Sonraki Devirler Sovyetlerin Türkistan'daki İdeolojik Siyaseti", Dergi, V/17, s.3-25.

önderlerinin tek örnek kişiler olarak görülmesi olması gerekirken; Çarlık döneminden geriye doğru ihtilal öncesi Rus tarihi de öne çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁶⁸ II.Dünya savaşı arefesin de politika değişikliği kendini göstermeye başlamış, yeni tarih sadece halkların değil, aynı zamanda Rusları dış baskılara karşı koruyan Hükümdarlarına tarihi haline gelmiştir. Bu değişiklik 1936 anayasası ve Parti kongreleriyle yasal hale dönüşmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrasında, daha açık bir şekilde ortaya çıkan bu anlayış felsefesin öte den de ciddi sapmalara varması, 1969 tarihli Metodoloji ve Tarih Konferansın'da S.S.C.B Eğitim Bakanının eleştiri ve uyarısı aynı zamanda yönetimin endişelerini de açığa vurmaktadır¹⁶⁹. A.İ. Danilov'a göre Sovyet tarihçileri tarihi maddecilikten ayrılmış, Max Weber'in düşüncelerine sarılarak "neokant" ve "neopozitivizm" cephesinde yer almışlardır. S.B.K.P yönetimi tek ilmi görüş olarak "Marksist-Leninist" görüşü kabul etmektedir. Tarihin Materyalist anlayıştan hiçte iki manaya gelmeyen uzaklaşmalarını onların Marksist -Leninist metodolojiyi yeteri kadar kavrayamamalarından kaynaklandığı şeklindeki ifadeleri bu dönemdeki görüş farklılıklarının alanının ne kadar genişlediğini gözler önüne sermektedir.

1950 lere kadar milli tarihleri ve kahramanları sınırlı düzeyde de olsa verebilen "eşit" cumhuriyetler bu imkanlardan da mahrum edilmeye başlanmış,, ortak ders kitaplarında yer alan diğer halkların tarihinde önemli yeri olan şahsiyetler, kötülenmeye ve Ruslardan övgüyle söz edilmeye, üstün medeniyet sahibi oldukları vurgulanmaya başlanmıştır¹⁷⁰.

1948 tarihli Sovyet Halkları Tarihinde İmam Şamil cesur bir komutan iken aynı kitabın 1950 baskıyla İngiliz-Türk ajanı, irtica hareketinin komutan haline;

¹⁶⁸ M.Saray, Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gasprali İsmail Bey, s.141.

¹⁶⁹ P.Urban, a.g.m., s.46-57.

¹⁷⁰ O.Akayev, a.g.m.

Türkistan halklarının diğer önderleri ise Çarlarla mücadelelerinde isyancı, ajan olarak suçlanmaya başlanmıştır. S.B.K.P'nin XXI.Kongresinde Türkistan devletleri'nin bu konuda uyarılması yeni anlayışının ne kadar yaygınlaşmaya başladığını ve Moskova tarafından yakından takip edildiğini göstermekte; ¹⁷¹

"Orta Asyanın Rusya'ya ilhakı orta Asya halkları için mevcut durumdan kurtulmanın tek çıkar yolu idi. Bu büyük ve tarihi bir olaydır. Türkistandaki gerek çarlık gerek şimdiki Sovyet idareleri için eleştiriden çekinilmelidir" kararı 1921 lerdeki "Biz enternasyonal bir iktidara sahibiz. Biz Rusya'nın milli menfaatlerini değil emekçilerin enternasyonal menfaatlerini savunuyoruz" düşüncesinden ne kadar uzaklaşıldığını göstermektedir. ¹⁷²

Rus dili, kültürü, tarihi ve güzel sanatlarının öğretilmesi ve geniş şekilde propoğanda yapılması, diğer "eşit" halkların tarihi, dili ve kültürüyle ilgili çalışmalarla ise amansızca mücadele edilmesi dönemin politikalarını oluşturmaktadır. ¹⁷³

1970 sonrasında ise "Rusçuluk" politikası devam etmekle birlikte milli tarih kitaplarının Moskova da belirlenen içeriğe uygun olarak okutulmasını öngörmektedir ¹⁷⁴.

Tarih öğretimi uygulamaları S.S.C.B'nin öncelikleri ve siyasi hedefleri doğrultusunda zaman zaman ortaya çıkan liberalleşme eğilimlerinde ülke genelinde etkilerinin görülmesine rağmen ders programlarında ve uygulamalarında birlik Cumhuriyetlerinin milli talepleri köklü değişiklikliğe yer verilmeden merkezi bir anlayış içerisinde eğitimin genel hedeflerine uygun olarak uygulama seyri gösterdiği gözlenmektedir. Bu seyir Bolşevik döneminin genel özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁷¹ M.Saray., a.g.e., s.143.

¹⁷² P.Urban, a.g.m., s.46-57.

¹⁷³ S.Ağaoğlu, a.g.e., s.121 vd.

¹⁷⁴ S.S.C.B. Türkmenistan Orta Mektepleri Tarih Ders Kitabı (7 ve 10. sınıflar)

B. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE ORTA DERECELİ OKULLAR İÇİN TARİH PROGRAMI(1989)

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Orta dereceli öğretim kurumlarında okutulan Tarih Öğretim Programları; Tarih derslerinin konularını, hedeflerini öğretim metodlarını, araç ve gereçlerini, usul ve esaslarını belirleyen ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin diğer Cumhuriyetlerinde de okutulacak olan Tarih Programları"nın "Mihver Programı" veya bir başka deyişle "Anayasal Program" niteliğini taşıyan bir program türüdür.

Doktora çalışmamızın konusunu oluşturan bu "Tarih Programı"; "CCCP Halk Marifi Devlet Komitesi" tarafından Moskova'da hazırlanarak, Moskova Marifi tarafından, Moskova'da basılmış ve "CCCP Halk Marifi Devlet Komitesi, Ortadereceli Öğretim Metodları Baş Yönetimi" tarafından diğer cumhuriyetlere de tavsiye edilmiştir. Tavsiye edilen bu program, aynı zamanda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği orta dereceli öğretim kurumlarında standart ve tek tip Tarih Öğretim programı olarak okutulmuştur.

612 saatlik çalışmayı gerektiren bu "Tarih Programı'nın Kapsamı" (Konuları), ; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Orta dereceli öğretim kurumlarında, bir çerçeve program niteliğinde, aşağıda açıklanan usul ve esaslar dahilinde hazırlanmıştır.

a. Kapsamı :

IV (V). Sınıflarda okutulacak "Tarih Dersi" konuları; haftada 2 saat olmak üzere, yıl sonuna kadar (18 saati pekiştirme, 50 saati ders konularının işlenmesine ayrılmak kaydı ile) toplam 68 saatlik bir uygulamayı gerektirmektedir.

Ders konuları ve pekiştirme konuları; "Tarih Programı" çerçevesinde

hazırlanan "CCCP Tarihi" kitabından seçilmiştir¹⁷⁵.

"CCCP Tarihi" başlığı altında; "Ekim Sosyalist İhtilali'ne Kadar Ülkemizin (Rusya'nın) Durumu", hakkında temel bilgiler veren ders konularının işlenmesi için 28 saatlik (22 +6), "Büyük Ekim Sosyalist İhtilali ve CCCP'de Sosyalizmin Kuruluşu" hakkında temel bilgiler veren konuların işlenmesi için 35 saatlik (28 +7) zaman dilimi ayrılmıştır.

V (VI). Sınıflarda okutulacak "Tarih Dersi" konuları; haftada 2 saat olmak üzere yıl sonuna kadar (9 saati pekiştirme, 59 saati ders konularının işlenmesine ayrılmak kaydı ile) toplam 68 saatlik uygulamayı gerektirmektedir.

Ders konuları ve pekiştirme konuları; "Tarih Programı" çerçevesinde hazırlanan; "Dünyanın En Eski Tarihi" (Genel Tarih Bölüm I) kitabından seçilmiştir¹⁷⁶.

"Dünyanın En Eski Tarihi" (Genel Tarih Bölüm I) kitabından seçilen, "Eski Çağ İnsanlarının Yaşayış Şekli ve Düzeni" hakkında temel bilgiler veren ders konularının işlenmesi için 8 saatlik (7 +1) ve "Kölelik Düzeninin Başlangıcı, Gelişmesi ve Düşmesi" hakkında temel bilgiler veren ders konularının işlenmesi için 58 saatlik (51 +7), zaman diliminin ayrılması planlanmıştır. Ayrılan bu zaman zarfı içerisinde işlenmesi gereken temel bilgiler aşağıda sıralandığı üzere, 15 ana konu başlığı altında incelenmiştir.

Konu: 1. "İlk Toplum ve Avcılar" hakkında temel bilgiler veren 3 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:2. "İlk Hayvan Bakıcıları ve Toprak Sahipleri" hakkında temel bilgiler veren (2 +1), 3 saatlik ders programını kapsamaktadır.

¹⁷⁵ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz; "Orta Dereceli Öğretim Kurumları İçin Tarih Programı", s.9-13, SSCB. Halk Eğitimi Devlet Komitesi, Moskova, 1989.

¹⁷⁶ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz; Adı Geçen Program, s.13-16.

Konu:3. "Eski Mısır" hakkında temel bilgiler veren, 9 saatlik (8+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:4. "Eski Çağda Ön Asya" hakkında temel bilgiler veren, 4 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu: 5. "Eski Çağlarda Hindistan" hakkında temel bilgiler veren, 2 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:6. "Eski Çin" hakkında temel bilgiler veren, 3 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu: 7. "Eski Yunanistan'da Sınıfların Durumu" hakkında temel bilgiler veren, 5 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu.8. "Kölelik sınıfının Doğması, şehirlerin ve Şehir Devletçiklerinin Oluşumu (Yeni Çağ Öncesi) " hakkında temel bilgiler veren, 4 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:9. "Yeni Çağ Öncesi V. Asırda, Afin (Atina), Şehir Devleti'nin Yükselişi ve Eski Yunanistan'da (Grekya) Köleliğin Gelişmesi" hakkında temel bilgiler veren, 3 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu: 10. Elenika (Helinizm), Yeni Çağ Öncesi V-IV Asır'da Helenizim Kültürünün Gelimesi" hakkında temel bilgiler veren, 4 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:11. "Doğu Ege'de Grek-Makedon Devletleri'nin Oluşumu" Hakkında temel bilgiler veren 3, saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu: 12. "Roma Cumhuriyeti'nin Oluşumu ve Roma Askerleri'nin İtalya'yı İşgali" Hakkında temel bilgiler veren, 2 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu: 13. "Kölelik Sınıfının Tekamülü ve Ege'deki Devletlerin Oluşumu" Hakkında temel bilgiler veren, 6 saatlik (5+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu: 14. "Roma'da Cumhuriyetlerin Düşüşü (yıkılışı), İmparatorluk Olarak Yükselişi" hakkında temel bilgiler veren, 5 saatlik (4+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:15 " Roma İmparatorluğu'nun Düşüşü ve Yokoluşu" hakkında temel bilgi veren 6 saatlik (5+1) ders programını kapsamaktadır.

VI (VII). Sınıflarda okutulan ders konuları, haftada iki saat olmak üzere, yıl sonuna kadar toplam 68 saatlik bir uygulamayı gerektirmektedir. Ders konuları "Tarih Programı" çerçevesinde Genel Tarih Bölüm II- (Orta Asırlar Tarihi) konularından seçilmiştir.

Orta Asırlar Tarihi, Genel Tarih'in bir alt bölümünü oluşturmakla beraber, öğrencilere okutulacak ders konuları, Orta Asırlar Tarihi'nin başlangıcı hakkında temel bilgileri kapsamaktadır. Buna göre program konuları, aşağıda açıklandığı üzere, üç ana bölümden meydana gelmektedir¹⁷⁷.

I. Bölüm de: "Feodal sistemin Oluşumu" anlatılmaya çakılmış ve ders konularının işlenmesi için, 16 saatlik bir zaman dilimi ayrılmıştır. Bunun iki satı pekiştirme konuları için, öğretmenin yetkisine bırakılmıştır. Birinci bölümde okutulacak ders konuları, aşağıda sıralandığı gibi üç ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu: 1. "5-11. Asırlar Arasında Merkez ve Batı Avrupa" hakkında bilgi veren, 10 saatlik (1 saati öğretmenin isteğine bırakılmak kaydı ile) ders programını kapsamaktadır.

Konu:2. "6-11. Asırlarda Bizans İmparatorluğu" hakkında bilgi veren, 2 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu: 3. "5-11 Asırlarda Araplar" hakkında bilgi veren, 3 saatlik ders

---

¹⁷⁷ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz; Adı geçen program, s.17-23.

programını kapsamaktadır.

II: Bölüm'de: "Feodal Düzenin Gelişmesi" anlatılmaya çalışılmış ve ders konularının işlenmesi için 4 saati öğretmenin isteğine bırakılmak kaydı ile, 28 saatlik zaman dilimi ayrılmıştır. Ders konularının işlenmesi aşağıda sıralandığı gibi, dokuz ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu: 1. "Batı Avrupa'daki Şehirlerin Büyümesi, Zanaat ve Ticaretin Gelişmesi" ile ilgili temel bilgiler veren, 4 saatlik (3+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:2. "11-13. Asırlar Arasında Hristiyanlık Kilsesi ve Haçlı Seferleri" hakkında bilgiler veren, üç saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:3. "Batı Avrupa'da Merkezi Devletler ve Feodal Sistemin Teşekkülü" hakkında bilgiler veren, yedi (6+1) saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:4. "Çekoslavakya'da Husit Hareketleri" hakkında bilgiler veren, iki saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:5. "Osmanlı İmparatorluğu ve Halkların Osmanlı İşgaline Karşı Savaşları" hakkında bilgi veren iki (1+1) saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:6. "Batı ve Merkez Avrupa'nın 11-15. Asırlar arasındaki Kültürü" hakkında bilgiler veren, üç saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu: 7. "Orta Asırlarda Çin" hakkında bilgi veren, iki saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu. 8. "Orta Asırlarda Hindistan" hakkında bilgi veren, iki saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:9. "15. Asrın Son Çeyreğine, Doğru, Orta Asırlar İçinde Amerika ve Afrika'nın Oluşumu" hakkında bilgi veren, bir saatlik ders programını kapsamaktadır.

III. Bölüm'de: "Feodalizmin Çöküşü Kapitalist Hareketlerin Doğuşu"

anlatılmaya çalışmış ve ders konularının işlenmesi için, Altı saati öğretmenin isteğine bırakılmak kaydı ile, 22 saatlik bir zaman dilimi ayrılmıştır. Ders konuları ise aşağıda sıralandığı gibi, altı ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu:1. "15. Asrın Sonu ile 16. Asrın Başlangıcında Yapılan Çoğrafi Keşifler ve Koloniler" hakkında bilgi veren, üç (2+1) saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:2. "İngiltere'de Kapitalizmin Doğuşu" ile ilgili bilgi veren üç (2+1) saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:3. "Almanya'da Reformlar ve Köylü Savaşı ile Batı Avrupa'da Diğer Ülkelerdeki Reformlar" hakkında bilgi veren, beş (3+2) saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:4. "Niderland'da (Hollanda) Burjuva ihtilali" hakkında bilgi veren, iki saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:5. "Fransa'da Monarşizm" hakkında bilgi veren, üç saatlik ders programının kapsamaktadır.

Konu: 6. "12.ci ve 17.ci Asrın İlk Yarısında Batı ve Merkez Avrupa'nın Kültürü" hakkında bilgi veren, yedi (5+2) saatlik ders programını kapsamaktadır.

VII (VIII). Sınıflarda okutulan Tarih dersi konuları; haftada iki saat olmak üzere, öğretim yılı sonuna kadar toplam 68 saatlik (51+17) bir uygulamayı gerektirecek şekilde planlanmıştır. Ders konuları "Tarih Programları Çerçevesinde "SSCB Tarihi" konularından seçilmiştir.

SSCB Tarihi'nden seçilen ve öğrencilere otulacak olan ders konuları genelde, ülke (Rusya) topraklarında ilkel toplum ve kölelik düzenine ilişkin temel bilgileri kapsamaktadır. Buna göre programdaki konular, aşağıda açıklandığı üzere iki ana bölümden meydana gelmiştir¹⁷⁸.

---

¹⁷⁸ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz; Adı Geçen Programı, s.24-31.

I. Bölümde: "Feodalizmin Doğuşu ve Gelişimi" hakkında bilgi veren ders konularının işlenmesi için, (10 saati öğretmenin isteğine bırakılmak kaydı ile) toplam 48 saatlik bir zaman dilimi ayrılmıştır. Ders konuları ise aşağıda sıralandığı gibi, yedi ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu:1. "IV-X. Asırlar Arasında, Ülkemiz (Rusya), Topraklarında İlk Feodal Devletleri", hakkında temel bilgiler veren, bir saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:2. "Kiev Rusya'sı" hakkında bilgi veren, beş (4+1) saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu: 3. "Ülkemiz (Rusya) Topraklarında Feodal Düzenin Parçalanması" konu başlığı altında temel bilgiler veren, 9 saatlik (7+2) ders programını kapsamaktadır.

Konu: 4. "Rusya Merkezi Devleti'nin Teşekkülü ve Güçlenmesi" başlığı altında temel bilgiler veren, 10 saatlik (8+2) ders programını kapsamaktadır.

Konu: 5. "17. Asrın Başında Rusya Devleti" hakkında temel bilgiler veren, üç saatlik ders programı konularına kapsamaktadır.

Konu: 6. "18. Asırda Ülkemizin (Rusya) Ekonomik, Politik ve Kültürel Gelişmesi" hakkında temel bilgiler veren, sekiz saatlik (6+2) ders programını kapsamaktadır.

Konu: 7. "18. Asrın ilk Yarısında Rusya'nın Durumu ve I. Petro (Petr) Dönemi" hakkında bilgi veren, onbir saatlik (9+2) ders programını kapsamaktadır.

II: Bölümde: "Rusya'da Feodalizmin Parçalanmasının Başlangıcı ve Kapitalizmin Gelişmesi" hakkında bilgi veren ders konularının işlenmesi için, (iki saati öğretmenin isteğine bırakılmak kaydı ile) toplam 12 saatlik (10+2), zaman dilimi ayrılmıştır. Ders konuları ise, ayrılan bu zaman dilimi içerisinde aşağıda sıralandığı gibi, iki ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu:1. "18. Asrın 2.ci Yarısında Rusya Devleti" hakkında bilgi veren, yedi saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu: 2. "18. Asrın Ortasında ve 2. nci Yarısında, Rus Halklarının Kültürü" hakkında bilgi veren, dört saatlik (3+1) ders programını kapsamaktadır.

VIII (IX). Sınıflarda öğretim Yılı sonuna kadar işlenecek tarih dersi konularının okutulması için, haftada üç saat olmak üzere, (15 saatinin pekiştirme, 87 saatinin ders konularının işlenmesine ayrılmak kaydı ile) toplam 102 saatlik (87+15) zaman dilimi ayrılmıştır.

"Tarih Pogramı" çerçevesinde hazırlanan ders konuları, "Yeni Tarih 1640-1870" ve "SSCB Tarihi" konularından seçilmiştir. Bir başka deyişle, 8. sınıflarda iki ders kitabı okutulmuştur. Birincisinde "Yeni Tarih" adı altında 1640-1870 yılları arasındaki dönem anlatılmakta, ikincisinde, "SSCB Tarihi" nin Bölüm III ve Bölüm IV'deki ders konuları anlatılmaktadır¹⁷⁹.

"Yeni Tarih" den seçilen ve öğrencilere okutulacak olan ders konuları, 1640-1870 yıllarındaki döneme ait kapitalist düzen ve toplumsal gelişmedeki yeni düzen"e ilişkin temel bilgileri kapsamaktadır. Buna göre programdaki konular aşağıda açıklandığı üzere iki bölümden meydana gelmiştir.

I. Bölüm de: "Kapitalizmin Oluşumu ve Yeni Zamanın Balangıcı" na ilişkin temel bilgiler veren, ders konularının işlenmesi için, altı saatlik (5+1) zaman dilimi ayrılmıştır. Ayrılan bu zaman zarfı içerisinde işlenecek olan ders konuları ise, aşağıda sıralandığı gibi iki ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu: 1. "İngiltere'de Kapitalizmin Zaferi ve Güçlenmesi" hakkında temel bilgiler veren, dört saatlik (3+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu: 2. "İngiltere'nin Amerika Kıtası'ndaki Kolonilerinde Bağımsızlık

---

¹⁷⁹ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz;Adı geçen program, s.32-44.

Savaşları, Kuzey Amerika'da ilk Burjuva ihtilali, Amerika'nın Kuruluşu" hakkında temel bilgiler veren, iki saatlik ders programını kapsamaktadır.

II. Bölüm'de, "Kaptalizmin Gelişmesi ve Yerleşmesi, İşçi Hareketlerinin Gelişmesi ve Bilimsel Kominizmin Yayılışı" hakkında temel bilgiler veren, ders konularının işlenmesi için, 45 saatlik (38+7) zaman dilimi ayrılmıştır. Ders Yılı boyunca ayırdan bu zaman dilimi içerisinde işlenecek olan ders konuları ise, aşağıda sıralandığı gibi oniki ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu:1. "18. Asırda Büyük Fransız Burjuva İhtilali", hakkında temel bilgiler veren, 8 saatlik (7+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu: 2. "Fransız İhtilalinden Sonraki Avrupa" hakkında temel bilgiler veren, 3 saatlik (2+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:3. "Latin Amerika'da Halk Kurtuluş İhtilalleri" hakkında temel bilgiler veren, üç saatlik (2+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:4. "Avrupa'da Kapitalizmin Gelişmesi İşçilerin Başlı Başına Siyasi Güç Olarak Ortaya Çıkmaları ve İlk Kıvılcım Hareketleri" hakkında temel bilgiler veren, dört saatlik (3+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:5. "Bilimsel Kominizmin Doğuşu, Karl Marks ve F.Engels" hakkında temel bilgiler veren, sekiz saatlik (7+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu: 6. "Avrupa'da 1848-1849 Yıllarında Meydana Gelen İhtilaller" hakkında temel bilgiler veren, dört saatlik (3+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:7. "İtalya ve Almanya'da Milli Devletlerin Oluşumu" hakkında temel bilgiler veren, iki saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:8. "50-60 lı yıllarda İngiltere'de Devlet Düzeni" hakkında temel bilgiler veren bir saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:9. "19. Asrın İlk Yarısında ABD'de İç Savaş ve ABD'de İkinci Burjuva

"İhtilali" hakkında temel bilgiler veren, iki saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:10. "Asya ve Afrika'da Kolonizme ve Feodalizme Karşı Hareketler" hakkında temel bilgiler veren, dört saatlik (3+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:11. "1870 Yılına Kadar İlk Enternasyonel", hakkında temel bilgiler veren, iki saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:12. "XVIII-XIX. Asrın İlk Yarısında Kültür" hakkında temel bilgiler veren, dört saatlik ders programını kapsamaktadır.

Sekizinci sınıflarda okutulan ve "SSCB Tarihi"nden seçilerek öğrencilere okutulacak olan ders konuları; "18. Asırda Ülkenin (Rusya'nın) Durumu, Rusya'da Feodalizmin Çöküşü ve Çarlık Rusya'sına Karşı Devrimci Savaşların Başlangıcı, Rusya'da Kapitalizmin Yerleşmesi ve Yayılması, Rusya'da Devrimci Hareketlerin ve Proletarya'nın Başlangıcı" na ilişkin temel bilgileri kapsamaktadır. Buna göre programdaki konular ("Yeni Tarih"den seçilen konular ilave olarak) aşağıda Bölüm III ve Bölüm IV olarak açıklandığı üzere, iki ana bölüm başlığı altında okutulacak ders programını kapsamaktadır.

III. Bölüm'de: "Rusya'da Feodalizmin Çöküşü ve Çarlık Rusya'sına Karşı Devrimci Savaşların Başlaması" hakkında temel bilgiler veren ders konularının işlenmesi için, 22 saatlik (20+2) zaman dilimi ayrılmıştır. Ders Yılı boyunca ayrılan bu zaman dilimi içerisinde, işlenecek olan ders konuları ise, aşağıda sıralandığı gibi dört ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu:1. "19. Asrın Başlangıcında, Rusya'nın Durumu, 1812'deki Kurtuluş Savaşı ve Tarihteki Önemi" hakkında temel bilgiler veren, dört saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:2. "Saray Düzeninin Başlangıcı ve Rus Devrimi İhtilalcileri'nin İsyanları (Dekabristlerin İsyanı)" hakkında temel bilgiler veren üç saatlik ders programını

kapsamaktadır.

Konu:3. "Feodalizm ve Kölelik Düzeninde Kriz (Bunalım), Rusya'da İhtilalci Demokratik İdeolojilerin Ortaya Çıkması" hakkında temel bilgiler veren, 10 saatlik (9+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:4. "19. Asrın İlk Yarısında, Rusya'da Kültür" hakkında temel bilgiler veren, dört saatlik ders programını kapsamaktadır.

IV. Bölüm'de: "Kapitalist Dönemde Rusya Tarihi, Rusya'da Kapitalizmin Yerleşmesi ve Yayılması, Rusya'da Devrimci Hareketlerin ve Proletarya'nın Başlangıcı" hakkında temel bilgiler veren, ders konularının işlenmesi için, 21 Saatlik (20+1) zaman dilimi ayrılmıştır. Ders yılı boyunca bu zaman dilimi içerisinde, işlenecek olan ders konuları ise, aşağıda sıralandığı gibi üç ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu:1 "Kölelik Düzeninin Düşmesi ve 19. Asrın 60-70 ci Yılları Arasında Burjuva Reformları" hakkında temel bilgiler veren, altı saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:2. "19. Asrın 60-90.cı Yılları Arasında, Rusya'da Sanayi Kapitalizmi ve Proletarya'nın Gelişmesi" hakkında temel bilgiler veren, 8 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:3. "Rusya'da ihtilalci Proletarya Devrimini Başlangıcı (Proletarya Devri)" hakkında temel bilgiler veren, 3. saatlik ders programını kapsamaktadır.

IX (X). Sınıflarda okutulan "Tarih Dersi" konuları; haftada 4 saat okutulmak kaydı ile, yıl sonuna kadar toplam (19 saati pekiştirme, 117 saati ders konularının işlenmesine ayrılmak kaydı ile) 136 saatlik bir uygulamayı gerektirmektedir.

Ders konuları ve pekiştirme konuları; "Tarih Programı" çerçevesinde hazırlanan "Ortak Genel Tarih Bölüm III-Yeni Tarih 1871-1917" ve "CCCP Tarihi"

kitaplarından seçilmiştir. Bir başka deyişle 9. Sınıflarda da, 8. sınıflarda olduğu gibi, iki ders kitabı okutulmuştur¹⁸⁰.

Ortak Genel Tarih Bölüm III'de, Yeni Tarih'den seçilen "Paris Komününden, Büyük Ekim İhtilaline Kadarki (1871-1917), dönemi kapsayan ders konuları için 44 saatlik,

Ortak Genel Tarih Bölüm IV'de; Yeni Tarih'den seçilen "Büyük Ekim Sosyalist İhtilali'nin Başlangıcı ve İki Dünya Savaşı Arasındaki Kapitalist Dünyası" hakkında temel bilgiler veren, ders konuları için 19 saatlik,

CCCP Tarihi'nden seçilen "Bölüm VI ve Bölüm VII'yi kapsayan ders konuları için, 73 saatlik zaman dilimi ayrılmıştır.

Buna göre hazırlanan ders programları aşağıda açıklandığı üzere okutulmuştur.

Ortak Genel Tarih Bölüm III'de; "Yeni Tarih" den seçilen ve öğrencilere okutulacak olan "Paris Komününden, Büyük Ekim İhtilali" ne kadarki (1871-1917) dönemi kapsayan ders konuları V. Bölüm adı altında 8 ana konu halinde 42 saatlik (39+3) ders programından meydana gelmiştir. " İki Dünya Savaşı Arasında Kapitalist Dünyası" na ait dönemi kapsayan konular, Bir Bölüm altında, iki ana konu başlığından oluşan ders programından meydana gelmiştir. Her iki bölüme ait ders konuları, aşağıdaki açıklandığı şekilde okutulmuştur.

V. Bölüm'de "Paris Komününden, Büyük Ekim İhtilali" ne kadar (1871-1917) döneme ait, temel bilgiler veren ders konularının işlenmesi için, 42 saatlik (31+3) zaman dilimi ayrılmıştır. Öğretim yılı boyunca ayrılan bu zaman dilimi içerisinde işlenecek olan ders konuları ise, aşağıda sıralandığı gibi, 8 ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu:1. "Paris Komünü" hakkında temel bilgiler veren, dört saatlik ders

---

¹⁸⁰ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz; Adı Geçen Program, s.45-68.

prgramını kapsamaktadır.

Konu:2. "19. Asrın Sonu ile 20. Asrın Başlangıcında Kapitalist Ülkeler" hakkında temel bilgiler veren, 15 saatlik (14+1) ders programları ile, "19. Asrın Sonu ile 20 Asrın Başlangıcında Kapitalizmin Gelişmesinin Ana Hatları", hakkında temel bilgiler veren, 3 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:3. "Uluslararası İşçi Hareketleri ve II. Enternasyonalizm" hakkında temel bilgiler veren, 3 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:4. "19. Asrın Sonu ile, 20 Asrın Başlangıcında Güney Doğu ve Merkez Avrupa'da, Halkların Kurtuluş Savaşı" hakkında temel bilgiler veren, 2 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:5. "Asya, Afrika ve Latin Amerika Halklarının Milli Kurtuluş Savaşları" hakkında temel bilgiler veren 5 saatlik (4+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:6 "19. Asrın Sonu ile 20. Asrın Başlangıcında Rusya'da ve Yabancı Ülkelerde Kültür", hakkında temel bilgiler veren, dört saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:7. "Emperyalizm Hakkında Lenin Teorisi", hakkında temel bilgiler veren, 3 saatlik ders prgramını kapsamaktadır.

Konu:8. "1914-1918 Yılları Arasındaki I. Dünya Savaşına Çarlık Rusya'sının İştiraki", hakkında temel bilgiler veren, 6 saatlik (5+1) ders programını kapsamaktadır.

Ortak Genel Tarih Bölüm IV de; "Yeni Tarih'den seçilen ve öğrencilere okutulacak olan Bölüm I'de; ele alınan "Büyük Ekim Sosyalist İhtilanin Başlangıcı" ve "İki Dünya Savaşı Arasında Kalan Kapitalist Dünyası" ile ilgili, temel bilgiler ise, aşağıda sıralandığı gibi, 19 saatlik (18+1) ders programı çerçevesinde, iki ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu:1. "Büyük Ekim Sosyalist İhtilalinden Sonra, Bağımsız Ülkelerde, Kolonilerde ve Kapitalist ülkelerde Milli Kurtuluş İçin, (ihtilalci) Savaşların Büyümesi" hakkında, temel bilgiler veren, 6 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:2. "1924-1939 Yılları Arasında, Yabancı Ülkeler" hakkında temel bilgiler veren, 11 saatlik (10+1) ders programını kapsamaktadır.

"CCCP Tarihi" nden seçilen ve öğrencilere okutulacak olan "Emperyalizm Döneminde Rusya'nın Durumu, Proleter İhtilalci Haketlerin Gelişmesi ve Çarlık Düzeninin Ortadan Kaldırılması" na İlişkin Olayları kapsayan ders konularının işlenmesi için, VI. Bölüm başlığı altında 24 saatlik (21+3), VII. BÖlüm başlığı altında "Büyük Ekim Sosyalist ihtilali, Kapitalist Düzendeki Sosyalist Düzene Geçiş Evresi"ne İlişkin ders konularının işlenmesi için, 49 satlik (43+6) olmak üzere toplam 73 saatlik (63+10) zaman dilimi ayrılmıştır.

Ders Yılı boşunca, ayrılan bu zaman dilimi içerisinde işlenecek olan ders konuları ise, aşağıda sıralandığı gibi ana konu başlıkları, altında okutulmuştur.

VI. Bölümde: "Emperyalist Düzendeki Rusya'nın Durumu, Proleter İhtilalci hareketlerin Gelişmesi ve Çarlık Düzeninin Ortadan Kaldırılması" hakkında temel bilgiler veren, ders konularının işlenmesi için, 24 saatlik (21+3) zaman dilimi ayrılmıştır. Ayrılan bu zaman dilimi, içerisinde işlenecek olan ders konuları ise, aşağıda sıralandığı gibi, 4 ana konu başlığı altında okutulmuştur. K o n u : 1 .

"Rusya'da Emperyalist Düzendeki İhtilalci Hareketler ve Leninizm Ülkesi Olarak Rusya", hakkında temel bilgiler veren, 7. Saatlik (6+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu: 2. "1905-1907 Yıllarında, Rusya'daki İhtilaller" hakkında temel bilgiler veren, 9 saatlik (8+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:3. " 1907-Şubat 1917 Yılları Arasında Rusya'da Burjuva Düzeni ile, Demokratik İhtilaller Arasındaki Savaşlar" hakkında, temel bilgiler veren, 5 saatlik (4+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:4 "1917 Yılında Şubat Burjuva Demokratik İhtilali" başlığı altında Çarlık Düzeninin düşürülmesi ya da, Şubat İhtilali'nin sebepleri ve Karakteristik özelliği hakkında temel bilgiler veren, 3 saatlik ders programını kapsamaktadır.

VII. Bölümde: "Büyük Ekim Sosyalist İhtilalinin Kapitalist Düzendeki Sosyalist Düzene Geçiş Evresi" hakkında temel bilgiler veren, ders konularının işlenmesi için, 49 saatlik (43+6) zaman dilimi ayrılmıştır. Ayrılan bu zaman dilimi içerisinde, işlenecek olan ders konuları ise aşağıda sıralandığı gibi, 5. ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu:1 "Rusya'da Burjuva Demokratik İhtilalinin Güçlenmesi ve İhtilalin Sosyalist İhtilale Dönüşmesi", hakkında temel bilgiler veren, 6 saatlik (5+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:2 "Sosyalist ihtilalin zaferi ve Rusya'da Proletarya Diktatoryası'nın Hakim Olması, Kapitalist Düzendeki Sosyalist Düzene Geçiş Evresinin Başlangıcı", hakkında temel bilgiler veren, ders konularının işlenmesi için, 12 saatlik (10+2) ders programını kapsamaktadır.

Konu:3. "Emperyalist Düzendeki, Rus Ülkesinin Durumu, 1918-1920 Yıllarındaki İç Savaşlar", hakkında temel bilgiler veren, ders konularının işlenmesi için, 8 saatlik (7+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:4."1920-21. Yılların Son Devresinde Sovyet Ülkesi", hakkında temel bilgiler veren, ders konularının işlenmesi için, 7 saatlik (6+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:5. "Ülkede Yenileşme Siyasetinde 20 yıl, Sosyal, Ekonomik Tadbirler,

Merkezi İdarenin Teşekkülü, (1941 Yıllarında)" Konuları hakkında temel bilgiler veren, ders konularını işlenmesi için, 16 saatlik (15+1) ders programını kapsamaktadır.

X(XI). Sınıflarda Okutulan "Tarih Dersi" konuları, haftada 3 saat olmak üzere, yıl sonuna kadar toplam (9 saati pekiştirme, 93 saati ders konularının işlenmesine ayrılmak üzere = 102 saatlik uygulamayı gerektirmektedir.

Ders konuları ve pekiştirme konuları; "Tarih Programı" çerçevesinde hazırlanan "CCCP Tarihi" ve "Ortak Genel Tarih Bölüm IV'de, Yeni Tarih" kitaplarından seçilmiştir.

CCCP Tarihi'nden seçilen "Bölüm VII ve Bölüm VIII'i kapsayan ders konuları için 52 saatlik,

Ortak Genel Tarih Bölüm IV'de; Yeni Tarih'den seçilen ders konuları için, 50 saatlik zaman dilimi ayrılmıştır.

Buna göre hazırlanan ders programları, aşağıda açıklandığı üzere okutulmuştur¹⁸¹.

"CCCP Tarihi"nden seçilen ve öğrencilere okutulacak olan "İkinci Dünya Savaşının Arefesinde uluslararası ilişkiler, Savaş önces yıllarında SSCB'nin durumu, İkinci Dünya Savaşı (Sovyetler Birliğinin Kurtuluş Savaşı), 1941-1945 Yılları arasında Sovyet Toplumu'nun gelişmesi"ne ilişkin olayları kapsayan ders konularının işlenmesi için, (Bölüm VII) 43 saatlik, Yenileşme Devresinde SSCB"ne ilişkin ders konularının işlenmesi için, (Bölüm VIII) 9 saatlik zaman dilimi ayrılmıştır. Her iki bölüme ait ders konuları ise, aşağıda açıklandığı üzere okutulmuştur.

VII. Bölüm de; " 1941-1945 Yılları Arasında Sovyet Toplumu'nun Gelişmesi" hakkında temel bilgiler veren ders konularının işlenmesi için, 32 saatlik (28+4)

---

¹⁸¹ Daha Geniş Bilgi İçin: Bkz; Adı Geçen Program, s.69-87.

zaman dilimi ayrılmıştır. Öğretim yılı boyunca ayrılan bu zaman dilimi içerisinde işlenecek olan ders konuları ise, 4 ana konu başlığı altında okutulmuştur.

Konu:1. "İkinci Dünya Savaşı" Sovyetler Birliği'nin Kurtuluş Savaşı, bir başka deyişle "Vatan Savaşı" hakkında temel bilgiler veren, 17 saatlik (15+2) ders programını kapsamaktadır.

Konu:2. " 40. Yılların Ortası ile, 50. yılların Başlarında SSCB'nin Durumu" hakkında temel bilgiler veren, 3 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:3. "50. Yılların Ortası ile, 60. Yılların ortasında, Sovyet Toplumunun Gelişmesi" hakkında temel bilgiler veren, 5 saatlik (4+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:4. "60. Yılların Ortası ile, 80. Yılların Başlarında, SSCB'nin Durumu" hakkında temel bilgiler veren, 7 saatlik (6+1) ders programını kapsamaktadır.

VIII. Bölüm'de: "Yenilenme Devresinde SSCB" hakkında temel bilgiler veren ders konularının işlenmesi için, 9 saatlik (8+1) zaman dilimi ayrılmıştır. Ders konuları, buna göre hazırlanan program çerçevesinde işlenmiştir.

Ortak Genel Tarih Bölüm IV'de; Yeni Tarih" den seçilen ve öğrencilere (Bölüm II ve Bölüm III başlığı altında) okutulacak olan ders konularının işlenmesi için, 50 saatlik (56+4) zaman dilimi ayrılmış ve ders konuları aşağıda sıralandığı şekilde okutulmuştur.

II. Bölüm de; "İkinci Dünya Savaşı" hakkında temel bilgiler veren ders konularının işlenmesi için, 5 saatlik ders programı hazırlanmış ve ders konuları buna göre okutulmuştur.

III. Bölüm'de; "Dünya Sosyalist Sisteminin Oluşması ve Gelişmesi, 20. Asrın 2. Yarısında Kapitalist Ülkelerin Durumu, Emperyalist Sistemde Koloni Düzeninin Yok edilişi, Halkların; Emperyalizme Karşı ve Barışın oluşması için Bağımsızlık,

Sosyal Devrim, Demokrasi ve Sosyalizm İçin Milli Savaşı" hakkında, temel bilgiler veren ders konularının okutulması için, 45 saatlik zaman dilimi ayrılmıştır. Ayrılan bu zaman dilimi içerisinde işlenecek olan ders konuları ise, 7 ana konu başlığı altında okutulmuştur. Bu konu başlıkları aşağıda sıralandığı gibi işlenmiştir.

Konu:1. "Dünya Sosyalist Sisteminin teşekkülü ve Gelişmesi, Avrupa'daki Sosyalist Ülkeler" hakkında temel bilgiler veren, 15 saatlik (13+2) ders programını kapsamaktadır.

Konu:2 "1945-1980 Yılları Arasındaki Kapitalist ülkeler" hakkında temel bilgiler veren, 10 saatlik (9+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:3. "Asya ve Afrika Halklarının Milli Kurtuluş Savaşları, Emperyalist Sistemde Kolonyal Sistemin Çöküşü (Yok edilişi), Bağımsızlığını Kazanan Ülkelerin Gelişmesi", konuları hakkında temel bilgiler veren, 8 saatlik (7+1) ders programını kapsamaktadır.

Konu:4. "Latin Amerika Halkları'nın Anti Emperyalist Savaşları", Hakkında temel bilgiler veren, 2 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:5. "1945-1980 Yılları arasında Uluslararası Komünist ve İşçi Hareketleri" Hakkında temel bilgiler veren, 2 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:6 "II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası ilişkiler, Barış İçin Halkların Savaşı" Konuları hakkında temel bilgiler veren, 3 saatlik ders programını kapsamaktadır.

Konu:7. Yeni Düzendeki (2. Dünya Savaşı Sonrası) Kültürün Gelişmesi" hakkında temel bilgiler veren, 4 saatlik ders programını kapsamaktadır.

b. Hedefleri

S.S.C.B Ortadereceli öğretim kurumlarında uygulanan tarih programının hedefleri; dördüncü sınıftan, onuncu sınıfa kadar, her sınıf için ayrı ayrı belirlenmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Maarifi Devlet Komitesi tarafından, bütün birlik cumhuriyetleri için standart olarak Moskova'da hazırlanan, tarih programının hedefleri, sınıfların seviyesine göre aşağıda açıklandığı şekilde tesbit edilmiştir.

ba. Dördüncü Sınıf Tarih Programı Hedefleri:

1. Tarihi olayları takip edebilme ve olayların tarihlerini ezberleme becerisi kazandırmak.
2. Tarihi olayların hangi yılda, hangi çağda ve sürede meydana geldiğini öğretmek.
3. Olaylar hakkında detaylı bilgiler vermek sureti ile malumat sahibi olmalarını sağlamak.
4. Harita üzerinde devletlerin sınırlarını, isyan bölgelerini ve savaş alanlarını doğru olarak gösterme bilgi ve yeteneğine sahip olmalarını sağlamak.
5. Yabancılar tarafından işgal edilen bölgelerin, ne amaçla işgal edildiklerini, bu işgalcilerin yerli halk üzerindeki hakimiyetlerinin ve emellerinin neler olduğunu, örnekler verilerek belli bir plan çerçevesinde öğrencilere anlatıldıktan sonra, onların doğru neticeler çıkarmaları yönünde bilgi sahibi olmalarını sağlamak.
6. Tarihi haritalar kullanmak sureti ile, tarih desleri içinde konu olarak geçen savaş, fetih ve bozgunların sebep ve sonuçları öğrencilere öğretilerek doğru bilgilere sahip olmaları sağlanır.
7. Tarih dersi planı yapılırken, basit tarihi olaylardan başlamak sureti ile,

öğretmen tarafından daha detaylı ve derin bilgiler verilerek, tarihi olayları ve tarihi terminolojileri açıklayarak, öğrencilerin sorduğu sorulara daha kesin ve doğru cevaplar verilerek anlatılan tarih dersleri; metodolojik açıdan öğrenciler üzerinde çok daha olumlu neticeler bıraktığı ve onların, tarihi olayları daha iyi ve doğru anlamalarına yardımcı olunduğu gerçeğinden hareketle, öğretmenlerin konuları anlatımı sırasında bu hususa çok dikkat etmelerini sağlamak.

bb. Beşinci Sınıf Tarih Programı Hedefleri:

1. Beşinci sınıf talabelerinin bilgi düzeyinde tarihteki olayların zamanını ve asrını bilmelerini sağlamak, tarihi olayları oluş sırasına göre, sıraya koyma becerisinin yanısıra, senkronik olarak olayları birbirine bağlama ve yorumlama becerisi kazanmalarını sağlamak.

2. Tarihi olayları, harita üzerinde subjektif olarak gösterebilme ve basit fakat doğru bir şekilde harita kullanma becerisi kazanmalarını sağlamak.

3. Talabelerin tarihi olayları analiz edebilme, harita üzerinde işaretlerle gösterilen fetihler, işgaller... vb. işaretleri okuyabilme ve tarihi olaylar içerisinde kendi kendilerine sonuç çıkarabilme, becerisi kazanmalarını sağlamak.

4. Tarih dersini ders kitabından okurken, en önemli olayları tesbit edebilme, plan yaparak ek kaynaklardan da yararlanmak sureti ile tarihi olayları ve olaylar hakkındaki bilgileri daha üst sınıflarda kullanabilmeleri için iyi bir şekilde algılamalarını ve öğrenmelerini sağlamak.

5. Ders konularını dökümanlarla birlikte kendi kendine hiç kimseden yardım almadan hikaye haline getirip, anlama ve anlatma becerisi kazanmalarını sağlamak.

6. Ders konularında adı geçen ülkeleri iyi bir şekilde anlamak, tanımak, ezberlemek, bilmek ve bu ülkelerle ilgili sınırları, kültürümüz, abidelerini ve emegini

karşılaştırabilme ve kavrayabilme becerisine ulaşmalarını sağlamak.

7. Tarih dersini anlatırken; okuduğu döküman ve kaynaklar neticesinde, ülkenin hakim unsurları ve sınıflandırılmasının ayrı ayrı oluşumunda, verilen tarih dersi içinde geçen konuları başlangıcından, sonuna kadar sıraya koyabilme becerisi kazanmalarını sağlamak.

8. Tarih terminolojisini açıklayabilme ve doğru olarak kullanabilme becerisi kazanmalarını sağlamak.

9. Öğretmenin ve diğer öğrencilerin sorduğu sorulara, yukarıda belirtilen esaslara göre, doğru cevap verme beceri ve alışkanlığı kazanmalarını sağlamak.

bc. Altıncı Sınıf Tarih Program Hedefleri:

1. Tarihi olayların algılanmasını sağlamak
2. Genel Tarihin kriminolojik sırasını öğrenmek ve haritada gösterebilme becerisi kazandırmak,
3. Ülkelerin kalkınma ve gerilemesindeki sebeplerin analizini yapabileme, yenilikleri kavrayabilme, ülkelerin yerlerini öğrenme bilgisine ulaşmayı sağlamak;
4. Ülke bütünlüğüne yönelik değişiklikleri öğrenmek ve ülkenin ekonomik durumunu bilmek;
5. Konulara göre verilen tarihi olayların analizini yapabilmek;
6. Ülke içinde yaşanan isyanlar, savaşlar, sınıf ve düzen değişikliklerini öğrenebilmek;
7. Tarihi olayları karşılaştırmayı ve bu değişikliklerin sebeplerini, önemini öğrenebilmek, Ayrıca ek kaynakları okuyarak bu konudaki kendi öz fikirlerini beyan edebilme özgüvenine ulaşabilmelerini sağlamak,

8. Kaynakları kullanabilmeyi öğrenmek, plan yaparak tarihi olayları kronolojik sıraya koyabilme bilgi ve becerisi kazanmalarını sağlamak,

9. Diğer talebelerin ve soru soran kişilerin sorularına hatasız olarak cevap verebilme bilgi ve özgüvenine ulaşmalarını sağlamak,

bd. Yedinci Sınıf Tarih Programı Hedefleri:

1. Tarihi olayların esasını bilmek,

2. S.S.C.B Tarihindeki, belirli tarihlerde meydana gelen olayları bilmek,

3. Olayların kronolojik tablosunu ve senkronik sırasını bilmek,

4. Genel Tarih dersinde, ülke içindeki savaşları anlatırken, haritadan faydalanmayı, konuları anlatırken, tarihi olayların çıkış sebebi ile neticelerinin analizini yapabilmek,

5. Genel Tarih ile Dünya Tarihi olaylarını karşılaştırırken, sebeplerini izah etmek ve sonuçlarını bilmek,

6. Öğretmen tarafından verilen soruları, kaynaklardan ve dökümanlardan kendi başına, kimseden yardım almadan faydalanarak cevaplandırmasını bilmek,

7. Öğretmen tarafından izah edilen tarihi olayları (konuları) derleyerek, bu olayların planını yapmak (sebepleri, gidişatı, hangi tarihte vuku bulduğu... gibi kendi başına plan haline getirebilmek).

8. Kendi başına plan yaparken, Mesela; köylülerin köleleştirilmesi, Rusya'nın Merkezi Devlet haline getirilmesi ve diğer konuları, kendiliğinden okumuş olduğu kaynaklardan da faydalanmak sureti ile, elde ettiği bilgileri de katarak, bu olayların karakteristik özelliğini çıkarabilme becerisine sahip olmak.

be. Sekizinci Sınıf Tarih Programı Hedefleri:

1. Kapitalizme karşı Lenin'in düşüncelerini bilmek,

2. Emperyalist düzeni ve onun temel yapısını öğrenmek,
3. Koloniyal (sömürgecilik) sistemini ve düzeni bilmek,
4. Anti Emperyalizme karşı, sömürülen halkların milli kurtuluş savaşlarının önemini öğrenmek,
5. Toplum hayatında, proleteryanın rolünü ve yükselişini öğrenmek,
6. İhtilalci Marksist Partisinin doğuşu ve yeni bir parti olarak sosyalist ihtilalinin yapılmasındaki gerekli şartları hazırlayan, kominist partisinin rolünü öğrenmek,
7. Sosyalist ihtilalinde, içi sınıfının ihtilalci hareketlerinin rolünü ve önemini öğrenmek,
8. Emperyalist düzende, kapitalizmi siyasi ve ekonomik olarak gelişmesini ve istikrarsızlığını öğrenmek,
9. Lenin'in sosyalist ihtilalin etkinliği hakkındaki görüşlerini öğrenmek ve benimsemek,
10. Emperyalist Düzende, uluslararası ilişkilerdeki istikrarsızlığın, inceliklerini öğrenmek,
11. Militarizm, sövenizim ve proleterya'nın savaşa karşı hareketleri ve pasiyizim kavramlarını öğrenmek,
12. Emperyalist ülkelerin, sömürgecilik hayalleri neticesinde oluşan, I. Dünya Savaşının çıkış sebeplerini öğrenmek,
13. I.Dünya Savaşının, Emperyalist Karakterini öğrenmek,
14. Rusya'da; I.Dünya Savaşında Bolşevik Partisinin, iç savaşa dönüştürme emelleri ve rolünü bilmek,
15. Rusya'da; Büyük Ekim Sosyalist ihtilal zaferini öğrenmek, bilmek ve benimsemek,
16. Lenin Teorisi'nin sosyalist ihtilalle, hayata geçirilmesini ve uygulamaya

konulmasını öğrenmek, bilmek ve benimsemek,

bf. Dokuzuncu Sınıf Tarih Programı Hedefleri:

1. Rusya'nın orta gelişmiş bir ülke olarak, tam olarak gelişebilmesinin neye dayandığı, geri kalmasının ise, kapitalizmin şartlarından dolayı olduğu bilgi ve becerisini kazandırmak,

2. Rusya'daki proleter ihtilalci hareketlerin dönemi ile, ilgili tam bilgi sahibi olmalarını sağlamak,

3. Rusyanın Leninizm'in vatani olduğu şuurunu, öğrencilere kazandırmak,

4. Bolşevik partisinin, yeni bir düzenin partisi olduğunu öğretmek,

5. Parti programlarının; bolşevizmin Rusya ve uluslararası işçi hareketleri olduğunu, menşenizmin ise; Rusyadaki Oportünist akımın temsilcisi olduğunu öğrenmek,

b. Rusya'da burjuva demokratik ihtilalinin, tarihi kaçınılmaz bir gerçek olduğunu izah yolu ile kavratmak. olduğu izah edilerek kavratmak.

7. Burjuva-demokratik ihtilalinde; proleterya'nın hegemonyası, izah edilerek bilinçlendirilecek.

8. Proleter, köylü ve işçi işbirliği benimsetilerek öğretilecek,

9. Bolşeviklerin 1905-1907 ihtilalindeki zaferleri ve bu zaferin emperyalizm döneminde, ilk halk ihtilali olduğu, açık açık öğrencilere anlatılacak ve öğrencilerin bilgilendirilmeleri sağlanacak,

10. Rusya'daki Proleterya'nın bolşeviklerin partisi olduğu ve bu partinin işçi hareketlerinin temelini teşkil ettiği, izah edilerek öğretilecek,

11. Parti savaşının; bolşeviklerle, Oportünüsler arası da olduğu öğretilecek,

12. Leninizm öğretilecek, haklı ve haksız savaşlar öğretilecek,

13. 20'nici Asrın başında Rusya'nın gelişmesindeki tarihi alternatifler öğretilerek, Rusya ihtilalinde üç önemli dönem açıklanarak öğretilecek,

(a. Çarizmin düşünülmesi, b. Kapitalizmin yok edilmesi, c. Sosyalizmin kurulması)

14. Sosyalist ihtilalde, Lenin Teorisi'nin öğretilmesi ve Rusya'da sosyalist ihtilalin objektif ve subjektif öneminin açıklanarak öğretilmesi sağlanacak.

15. Sosyalist ihtilalde; proteteryanın hegemonyası ve proleteryanın köylülerle birleşmesi (anlaşması), kitlesel olarak bolşevikleşme bolşevizmin ön plana çıkması öğretilecek,

16. Silahlı isyanlar öğretilecek.

17. Bolşevik partisinin, sosyalist ihtilalde organizatör olarak zaferlerinin öğretilmesi ve benimsetilmesi sağlanacak.

18. Büyük Ekim Sosyalist ihtilali'nin tarihi önemi kavratılacak,

19. Diktatörlük olarak, proleterya ve görevlerinin öğretilmesi sağlanacak.

20. Sosyalist devletin öğretilmesi ve benimsetilmesi sağlanacak.

21. Sovyet Hakimiyeti'nin proleterya diktasının esasını teşkil ettiğinin bilinmesine ve kavratılmasına çalışılacak,

22. Özel mülkiyetin ve sömürgeciliğin ortadan kaldırılmasının gerekliliğine inanılacak.

23. Dış politikada Lenin'in prensipleri öğretilecek,

24. Proleterya enternasyonalizmi öğretilecek ve benimsetilecek.

25. Askeri düzen, iç savaşlar, sosyalist vatanın savunulması ve sovyet partiyatizmi benimsetilecek,

26. Askeri ve siyasi birliğin, işçi sınıfının, emekçi-köylülerle birleşmesinin önemini kavratılacak.

27. Milli sorunlarda Lenin programının uygulanması, halkların hakları (halkların kendi idarelerini kurma hakkı), çok ulusluluk, sosyalist devletlerin kurulmasındaki prensipler, S.S.C.B'de sosyalizmin kurulmasındaki Lenin konsepti kavramlarını bilmek, öğrenmek ve benimsetmek,

28. Yeni ekonomi politikasının kurulması ile sosyalizme geçişin bilinmesi, işçi sınıfının birliği ve emekçi köylülerin yeni ekonomi politikası olarak sosyalizme geçişteki rolleri, öğretilecek.

29. Lenin'in kooperatifleşme hakkındaki fikirleri ve köy ağalığı ile toprak sahiplerinin yok edilmesi fikirlerinin benimsetilmesi sağlanacak,

30. Kültür ihtilalı, parti içi savaşların keskinleşmesi (büyümesi), sosyalizmin kurulabilmesi için yeni oluşan şartların bilinmesi, sovyet devletinin çok ulusluluk olma özelliği (Devletin İdari Yapısı) Öğretilecek

bf. Onuncu Sınıf Tarih Programı Hedefleri:

1. Büyük kurtuluş savaşı ve bu savaşın sosyalist ülke için, halkın büyük kahramanlık destanı olduğunun kavratılmasını sağlamak.

2. Kurtuluş savaşının kazanılmasında, sovyet halklarının kazanma nedenlerinin, kaynaklarının araştırılarak bilinmesini sağlamak,

3. Cephede halkın ve askerlerin birlik ve beraberlik içinde omuz omuza savaşmalarının, mutlak zafer için ne kadar gerekli olduğunu kavratmak,

4. Kurtuluş savaşında, sovyet kahramanlığı ve sosyalist enternasyonalizmin organizatörü olarak komünist partisinin, halkın kazanmasındaki rolünü bilmek ve benimsemek,

5. İkinci Dünya Savaşında, faşizme karşı elde edilen zafer ve tarihi önemini kavramak.

6. Savaş sonrası ekonomide yenilenme ve halkın kahramanlığını öğrenmek,

7. Stalin'in sovyet toplumu üzerindeki etkisi ve bozulan idari sistemin kaldırılması ile, getirilen yenilikleri bilmek ve öğrenmek,
8. S.S.C.B.'de Kominist Partisinin 20. Kongrede aldığı kararların, tarihi önemini bilmek ve kavramak,
9. Ekonomik ve sosyal hayattaki gelişmede, yavaşlamanın ortadan kaldırılması, toplumun gelişmesindeki durgunluğu ve zayıflamanın giderilmesi ve sosyal adaletin deformasyonunun önlenmesi için, gerekli olan bilgi ve becerileri kazandırmak,
10. Toplumsal gelişmenin yenilenmesi ile ilgili, köklü tedbirlerin alınmasının gerekliliğine inanmak,
11. S.S.C.B.'de Kominist Partisinin, 27. Kongresinde Sosyalizmde yenilenme (Prostreika) ile, ilgili aldığı kararları öğrenmek, prostreikanın amaç ve önemini kavramak,
12. Sosyal ve ekonomik gelişmede yeni stratejilerin oluşması, radikal ekonomik reformların yapılması ve sovyet toplumunda demokratikleşme ve yeniliklerinin, getirilmesinin gerekliliğine inanmak,
13. Siyasi sistemdeki reformlara inanmak,
14. Uluslararası ilişkilerde, zorlukların aşılabilmesi için, S.S.C.B'nin dış politikada yenilenme ve yeni siyasi düşüncelerin hayata geçirilmesinin zorunlu hale geldiğine inanmak.
15. Toplumsal hayatta, partinin yenilenmedeki rolünün önemini kavramak.

c. Önerilen Öğretim Yöntemleri

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği orta öğretim kurumlarında, 1989 Tarihli Programı'na göre hazırlanan Tarih dersi kitaplarının okutulmasında ve ders konularının işlenmesinde, genelde "Soru-çevap" ve "Grubla Çalışma" (Küme Çalışması) yönteminden yararlanılmıştır.

S.S.C.B. Öğretim kurumlarında; gerek Politeknik eğitimi uygulamalarında, gerekçe diğer öğretim kurumlarındaki eğitim ve öğretim faaliyetlerinde toplu (kollektif) eğitim anlayışı hakim olduğundan, bu anlayışa en uygun öğretim yöntemi olarak "soru-cevap" ve Grumbla çalışma yöntemleri önerilmiştir. Bu yöntemleri tercih etmelerinin diğer bir sebebi ise, öğretim programlarının ideolojik (Marksist-Leninist) anlayışa dayalı olduğundan, bu tür programlara uygun düşen öğretim yönteminin, pragmatist (Faydacı-çıkarıcı) anlayışa dayalı öğretim yöntemleri yerine, Pavlov'un şartlı refleks (şartlandırma) anlayışına dayalı öğretim yöntemlerinin en uygun yöntem olduğu görülmüştür. Zaman zaman "Düz Anlatım" ve "Dromatizasyon" öğretim yöntemlerinden de yararlanılmıştır.

Komünist Partisi'nin "Öncü Genelik" ve "Genç Komünistler" in ideolojik eğitimlerine yönelik konferanslarında bu tür yöntemler etkili bir şekilde kullanılmıştır.

d. Önerilen Araç ve Gereçler

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği orta dereceli öğretim kurumlarında uygulanan ve S.S.C.B Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından hazırlanarak, 1989 Yılında Moskova'da basılan "Tarih Programı"na göre, önerilen araç ve gereçler, sınıflarda okutulan Tarih tersi kitaplarının öğretimi sırasında, sınıf seviyelerine göre iki gruba ayrılmıştır.

Birinci grubda; IV. sınıftan VIII. sınıfa kadar okutulan Tarih Dersi Kitaplarının işlenişi sırasında yararlanılmak üzere hazırlanan araç ve gereçle belirlenmiştir.

İkinci grubda; IX ve X.sınıflarda okutulan Tarih dersi kitaplarının öğretimi sırasında yararlanılmak üzere hazırlanan araç ve gereçler tesbit edilmiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Eğitim Kurumlarında, genellikle

"Politeknik Eğitim Anlayışı" hakim olduğundan dolayı, eğitim-öğretim uygulamalarında beş duyuya hitap edecek şekilde planlanmıştır. bu anlayıştan hareketle, Tarih öğretimi için önerilen eğitim araç ve gereçleri, programa göre aşağıda açıklandığı şekilde tesbit edilmiştir¹⁸².

IV-VIII.Sınıflar İçin Önerilen Araç ve Gereçler:

Bunlar Sırası ile;

Dinamik Araç ve Gereçler: Daha çok "CCCP Tarihi" nin öğretimi sırasında VII ve VIII. Sınıflar İçin hazırlanan savaş sahneleri ile ilgili araçlar ve "Gadim Dünya Tarihi" ders konularının öğretimi sırasında kullanılacak her diğer araç ve gereçleri kapsar.

Dayapozitifler: "Orta Asırlar Tarihi" nin öğretimi sırasında kullanılmak üzere, daha önceden hazırlanan, "Orta Asırlarda Katolik Kilisesi", ve XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Emperyalizmi", "XV-XVI.Asırlarda Fransız Mutlak Monarşisi" ve "CCCP Tarihi" nin öğretimi sırasında kullanılmak üzere "1877-1878-nci Yıllarda Rusya-Türkiye Savaşı" ile ilgili olarak hazırlanan diyapozitifleri kapsar.

Pankartlar: "CCCP Tarihi" nin öğretimi sırasında "1812.nci Yılda Vatandaşlık Savaşı" konusuna ile ilgili yararlanılacak pankart, slogan harita vb. dökümanları kapsar.

Diyafilmeler: "Gadim Dünya Tarihi" nin öğretimi sırasında; "Batı Roma Emperyalizmi'nin Yıkılışı", "Orta Asırlar Tarihi" nin öğretimi sırasında; "Yeniden Türeyiş Çağı'nın şekillendiriş Sanatı" nın resim ve karikatörleri, "CCCP Tarihi" nin öğretimi sırasında; başlangıçtan, XIII. Yüzyıla kadar olan ders konularının işleniş ve XIV-XVII.Asırlarla ilgili genel tekrar konularının işlenişine yönelik diyafilmleri kapsar.

¹⁸² Daha Geniş Bilgi İçin Bkz. Tarih Pogramı, s.88-93, 1189 Moskova.

Ayrıca; "XIX. Yüzyılın 60-70'li yıllarında Burjiva Reformları", "Stepan Razin'in Başkanlığı Altında Köylüler Savaşı", "XIX. Yüzyılın I. Yarisında Rusya Kültürü" ve "XIX. Yüzyılın II. Yarisında Rusya Kültürü" ile ilgili diyafilmli kapsar.

Plaklar: "Gadim Dünya Tarihi" nin öğretimi sırasında, ders konuları ile ilgili olarak "Tarihin Canlı Sesleri" adı altında hazırlanan dört adet plak takımını kapsar.

IX-X. Sınıflar İçin Önerilen Araç ve Gereçler:

Bunlar sırası ile;

Diyapozitifler: "En Yeni Tarih" konularının öğretilmesi sırasında; "Devletlerin Tekelci Kapitalizmi", "Dünya Halklarının, Akılsız Emperyalist Atom (Nükleer) savaşçılara Karşı, Savaşı", "Kanla Kurulan Kardeşlik (Büyük Vatancılık Savaşı'na anti-fusitlerin kurtuluşu hakkında)", konuları ile ilgili olarak hazırlanan diyapozitifleri kapsar.

Pankartlar: "En Yeni Tarih" in öğretimi sırasında; "Afrika Halklarının Kurtuluş Savaşının Aşamaları", ve "CCCP Tarihi" nin öğretilmesi sırasında; "Petrağrad'da Silahlı Ekim İsyanı" ve "CCCP 'nin Endüstrileşmesi" konularının işlenişi sırasında yararlanılacak pankartlarla ilgili araçları kapsar.

Diyafilmli: "En Yeni Tarih"nin öğretimi sırasında; "Bulgaristan Halk Cumhuriyeti", "Çekoslavakya Sosyalist Cumhuriyeti", "Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Gelişmesi" ile "Sosyalist İktisadi Entegrasyon" konularının işlenişi sırasında yararlanılabilecek diyafilmli ile ilgili araçları kapsar.

Ayrıca; "CCCP Tarihi" nin öğretimi sırasında; "Reaksiyon ve Yeni Devrimin Gelişme Yıllarında Bolşevikler Partisi", "Büyük Ekim Sosyalist Devrimi", "Kozmos (Uzay) Ekonomisi", "Büyük Vatancılık Savaşının Kahraman Şehirleri", "Savaşın Muhkemeye Verilmesi (Nurunberg Süreci Hakkında)", "Sovyetler Birliği Komünist

Partisi'nin XXVII.Kurultayı ve Partinin Sosyal Politikaya İlişkin Görüşleri", "SSKP'nin XXVII.Kurultayı ve Partinin Dış Siyasi Stratejisi" konularının işlenişi sırasında yararlanılacak diyaformlerle ilgili ders araç ve gereçleri kapsar.

Sinema Filmleri (Kinofilmler): "CCCP Tarihi" nin öğretimi sırasında; "Birinci Dünya Savaşı", "En Yeni Tarih" in öğretimi sırasında; "Georgiy Dmitrov", "CCCP Tarihi" nin öğretimi sırasında, "Şubat Burjuvazi-Demokratik Devrimi", "Sovyet İliminin Görkemli Temsilcileri (S.P. Korolyov, A.N.Tpolev, şeri)", "İç Harbin Büyük Önderleri (V.K.Blyaher, M.N.Tuhaçevskiy şeri)" konularının işlenişi sırasında, yararlanılacak sinema filmleri ile ilgili eğitim araç ve gereçlerini kapsar.

e. Ölçme ve Değerlendirme Usulleri

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Orta dereceli öğretim kurumlarında uygulanan "1989 Tarih Programı"na göre; Tarih dersinin öğretimi ile ilgili olarak öğrencilerin bilgi seviyeleri, becerileri, derse olan ilgileri ve öğrenim süresince göstermiş oldukları başarı durumları, beşlik not sistemine göre değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme usulü yazılı ve sözlü olarak üzere iki ayrı sınav şeklinde yapılmaktadır.

Sınavlarda değerlendirme usulü; öğrencilerin bilgi derinliğinin ölçülebilmesi için, ders kitaplarında öğretilen bilgilerin yanı sıra, ders kitaplarının dışında kalan, (Sovyet tarihi, bilim, sanat, kültür, Marksist-Leninist edebi eserlerden kaynaklardan edinilen bilgilerinde tam olup olmadığı, konuları algılayıp, algılayamadıklarının ölçülebilmesi için yapılan sınavlarda her doğru cevap için not verilir. Not verme usulü aşağıda değerlendirme sistemine göre yapılır¹⁸³,

"Beşlik Not": Sınav sonunda öğrencinin "Beşlik not" alabilmesi için; Tarih

¹⁸³ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz; CCCP Tarih Programı, s.89-90, Moskova 1989.

sınavında sorulan sorulara verilen cevaplardaki bilgilerin kesin, doğru ve mantıki bakımdan da düzgün ifade edilmiş olması gerekir. Önemli yanlışların olmaması, karışık ve ekleme cevaplarla şişirilmemesine dikkat edilir. Programa dayalı kısa, öz ve ispatı mümkün olan cevap verenler tam not alırlar. Bir başka deyişle "Beşlik Not" la değerlendirilirler.

"Dörtlük Not": Sorulara verilen cevaplarda önemsiz hatalar, sistematik olarak olayların anlatımı ve ispatları yine doğru, ancak ifade ediş bakımından küçük hatalar olabilir. Teorik olarak konuya gereken cevap verilmiştir. Ancak, doyuruculuk bakımından küçük eksiklikler ve yanlışlıklar olabilir. Bu tür cevaplar "Dörtlük not" la değerlendirilir.

"Üçlük Not": Verilen cevapta bilgi bakımından derin eksikliklerin oluşu, ders kitabına göre konu, yeterli düzeyde cevaplandırılmamış, anlatım dili zayıf ve verilen cevabi bilgiler, belli bir sistematığe oturtulmadan karışık olarak anlatılmışsa, böyle cevaplar ikilik not'la değerlendirilir.

"İkilik Not": Verilen cevapta, istenen bilginin esas konusu anlatılmamış, ekleme ve doyurucu olmayan zayıf cevaplarla yetinilmiştir. Böyle cevaplar ikilik not sistemi ile değerlendirilir.

"Birlik Not": Konuya hiç vakıf olunmamış, sorulan soruya ilgisiz cevaplar verilmiş ise; sonuçta dersin öğretimi sırasında öğrenciye konu hakkında gerekli bilgi verilememiş ve konu yeterince benimsetilememiş demektir. Bu tür öğrencilere konular pekiştirme yöntemi ile yeniden kavratılmaya çalışılır. Bu durumda beklenen cevabın çok altında ve yetersiz cevap alındığından, bu tür cevaplar "Birlik not" sistemi ile değerlendirilir.¹⁸⁴

---

¹⁸⁴ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz: CCCP Tarih Programı, s.87-91.

IV.BÖLÜM

(TÜRKMENİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ ORTADERECELİ OKULLAR 1990 TARİH PROGRAMI VE OKUTULAN TARİH DERSİ KİTAPLARI)

A. TÜRKMENİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ

ORTADERECELİ OKULLAR TARİH PROGRAMI (1990)

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ortadereceli öğretim kurumlarında okutulan "Tarih Programı" Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından, 1989 yılında Moskova'da hazırlanan ve diğer Cumhuriyetlere tavsiye edilen "Orta dereceli Okullar İçin, Tarih Programı"'nın aslına sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Marifet Bakanlığı tarafından, 1990 yılında Türkmen Dili'ne çevrilerek, Aşgabat Marifi tarafından basılmıştır. Bu programda, diğeri gibi 612 saatlik bir uygulamayı öngörmektedir.

a. Kapsamı:

Yapılan inceleme sonucunda; 1989 yılında Moskova'da basılan program ile 1990 Yılında Aşgabat'da basılan her iki programında, içerigini oluşturan konular ve kapsam bakımından birbirinin aynı olduğu görülmüştür. Bu itibarla programdaki konuların mükerrer olmaması için, bu bölümde ikinci kez yazılmamıştır. Ancak; Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortadereceli öğretim kurumlarında uygulanan programın, SSCB'de uygulanan programdan farklı yönü ise, Türkmenistan'da yetişkinlere yönelik Akşam okulları için yazılan ve 540 saatlik bir uygulamayı gerektiren ilave, ek programın olmasıdır. Bu ek programın kapsamı (konuları) ise; VI.Sınıftan, XII. sınıfa kadar, akşam okullarına devam edenlere (Akşam Öğretimi) ve devam etmeyenlere (Açık Öğretim), yönelik olmak üzere iki aşamalı olarak hazırlanmıştır.

"Ek Tarih Programı": Bu program, akşam okulları ve okul dışı (Açık) öğretim kurumları için hazırlanmıştır. Programdaki konuların planlanan sürede öğretilmesi için, okulun 36 haftalık süre ile eğitim ve öğretime açık tutulmasının gerektiği belirtilmiştir.

Bu programda; yapılan eğitim ve öğretimin etkili ve kalıcı olabilmesi için, öğrencilerin hangi konuları ve ne kadar sürede (ders saati), okumalarının gerektiği, ayrıca, okutulan konuların pekiştirilmesi, genel tekrarı ve değerlendirme (ölçme) sınavları için ne kadar sürenin (ders saati) gerekeceği, sınıf seviyelerine göre aşağıda planlandığı şekilde hazırlanmıştır.

"EK TARİH PROGRAMI"

("Ortadereceli Akşam Okulları Tarih Programı" na Göre; Ders Kitaplarındaki Konular, Ders Saati ve Sınav Süreleri, Aşağıda Belirtilen Çizelgeye göre düzenlenmiştir.)

Bölümler ve Konular	Okul Türü (Ders Saati)	
	Akşam Okulu	Okul Dışı (Açık Öğrt.)
Okulun öğretime Açık Tutulacağı Süre: 36 Hafta		
VI.SINIF BÜTÜN UMUMİ TARİH, I. BÖLÜM		
Gadim Dünya Tarihi	72	53
Önsöz	1	1
İlkel Toplum Zamanında İnsanların Hayatı		
1. İlkel Toplum ve Avcılar	2	2
2. İlkel Tarım ve Hayvancılık	3	2
Pekiştirme	1	-
Tarihte Yıl Hesabının Yapılışı	1	1
I.Bölüm: Eski Doğu		
1. Eski Mısır	8	6
Pekiştirme	1	-
2. Eski Zamanlarda Ön Asya	4	3
3. Eski Hindistan	2	1
4. Eski Çin	3	2
Pekiştirme	1	-
II.Bölüm: Eski Yunanistan		
1. En Eski Yunanistan ve Yunanlılarda Sınıfların Oluşması	5	4
2. Milattan Önce VIII-VI.Yüzyıllarda Yunan Şehir-Devletlerinin Oluşması	4	3
3. Milattan Önce V.Yüzyılda Köleliğin Yayılması ve Atina'nın Yükselme Devri	4	3
Pekiştirme	1	1
4. Milattan Önceki V-IV.Yüzyıllarda Elen (Hellenizm) Kültürünün Gelişmesi	5	4
5. Ege Denizi'nin Doğu Kıyılarında Yunan-Mekadon Devletinin Oluşması	3	2
Pekiştirme	1	1

Bölümler ve Konular	Okul Türü (Ders Saati)	
	Akşam Okulu	Okul Dışı (Açık Öğrt.)
III. Bölüm: Eski Roma		
1. Roma Cumhuriyeti'nin Oluşması ve Roma'nın İtalya'yı İşgal Etmesi	2	2
2. Roma Cumhuriyeti'nin Ege Denizi'nde En Büyük ve Güçlü Köle Devletini Oluşturması	6	4
3. Roma Emperyalizminin En Kuvvetli Devri ve Roma Cumhuriyeti'nin Yıkılışı	3	3
Pekiştirme	1	1
4. Cumhuriyetin Son Yıllarında ve Emperyalizmin Başlangıcında Roma Kültürü ve Hayat	2	2
5. Roma Emperyalizminin Zayıflaması ve Yıkılışı	6	4
Genel Tekrar	2	2
Sınavlar	18	-
VII. SINIF: BÜZÜN UMUMİ TARİH, II: BÖLÜM		
Orta Asırlar Tarihi:	72	36
Önsöz	2	2
I. Bölüm: Feodal (Derebeylik Toplumunun Kurulması)	1	1
1. Batı ve Merkezi Avrupa (V-VI. Yüzyıllarda)	9	8
2. Bizans (Vizantiye) Emperyalizmi (VI-X. Yüzyıllarda)	2	1
3. Arablar (VI-XI. Yüzyıllarda)	3	1
Pekiştirme	1	1
II. Bölüm: Feodal (Derebeylik) Düzenini Gelişmesi		
1. Zanaatçılık, Sanatçılık ve Ticaretin Gelişmesi, Batı Avrupa'da Şehirlerin gelişmesi	4	2
2. Hıristiyan Kilisesi ve XI. XIII. Yüzyıllarda Haçlı Yürüyüşleri	4	2
3. Batı Avrupa'da Merkezi Devletler'in Oluşumu	8	3
Pekiştirme	1	-
4. Batı Avrupa'da Halk Hareketleri	3	1
5. Osmanlı Emperyalizmi ve Osmanlı İşgalcilerine Karşı Halkların Savaşı	2	6
6. XI. XV. Yüzyıllarda, Batı ve Merkezi Avrupa'nın Kültürü	2	1
7. Orta Asır'da Çin	2	1
8. Orta Asır'da Hindistan	2	1
9. Orta Asır'da (XV. Asrın Son Çeyreğinde) Amerika)	1	1
10. Orta Asır'da Afrika (XV. Asrın Son Çeyreğinde)	1	1
Pekiştirme	1	1

III.Bölüm Derebeyliğin (Feodalizm) Yıkılması ve Kapitalist İlişkilerin Oluşumu		
1. XV.Yüzyılın Sonlarında ve XVI.Yüzyılın Başlarında Büyük Coğrafi Keşifler ve Kolonyal (Sömürgeci) İstilaların Başlaması	4	2
2. İngiltere'de Kapitalist Oluşumların Başlaması	3	2
3. Almanya'da Reform Hareketleri ve Köylüler Savaşı, Batı Avrupa'nın Diğer Ülkelerinde Reform Hareketleri	4	2
4. Niderland (Hollanda) Burjuva Devrimi	2	1
5. Fransa'da Mutlakiyet Monarşisi	2	1
6. XV.Yüzyılın Sonları ile XVII. Yüzyılın İlk Yarısında, Batı ve Merkez Avrupa Medeniyeti Genel Tekrar	6	3
Sınavlar	3	2
	18	-
VIII.SINIF		
CCCP Tarihi:	72	36
Önsöz	2	2
Bizim Ülkemizin (Rusya) Toprağında İkel Toplum ve Kölelik Düzeninin Kuruluşu	7	3
Bizim Ülkemizin (Rusya'nın Derebeylik Devrindeki Tarihi		
1. Bölüm: Derebeyliğin Kuruluşu ve Gelişmesi		
Önsöz	1	1
1. Bizim Ülkemizin (Rusya'nın) Toprağında Kurulan İlk Derebey Devletler	1	1
2. Kiev Rusya'sı	4	2
3. Bizim Ülkemizde (Rusya'da) Derebeyliğin Yayılması	9	4
Pekiştirme	1	1
4. Merkezileştirilmiş Rusya Devletinin Kurulması ve Geliştirilmesi	10	5
Pekiştirme	1	-
5. XVIII.Yüzyılın Başlarında Rusya	4	2
6. XVII.Yüzyılda Ülkenin İktisadi, Siyasi ve Kültürel Gelişimi	8	4
Pekiştirme	1	1
7. XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Rusya'da Pyotri (I.Petro) Dönemi	8	4

Pekiştirme	1	-
II.Bölüm: Derebeylik Düzeninin Dağılmaya Başlaması ve Rusya'da Kapitalist Düzenin Güçlenmesi	11	5
1. XVIII.Yüzyılın II.Yarisında Rusya	7	4
2. XVIII.Yüzyılın Ortalarında ve İkinci Yarisında, Rusya Halklarının Kültür ve Medeniyeti	3	1
Pekiştirme	1	-
Genel Tekrar	2	1
Sınavlar	18	-
IX.SINIF:		
Genel Tarih III.Bölüm		
Yeni Tarih:	34	17
Önsöz	1	1
I.Bölüm: Kapitalist Sistemin Yerleşmesi ve Yeni Devrin Başlaması:		
1. İngiltere'de Kapitalizmin Yerleşmesi ve Yayılması		
2. İngiltere'nin Amerika'daki Kolonyal (Sömürge) Topraklarındaki Halkların Bağımsızlık Savaşları ve Kuzey Amerika'da İlk Burjiva Devrimi İle Abd'nin ³ Türetilmesi	2	1
II.Bölüm: Kapitalizmin Yerleşmesi ve Gelişmesi, İşçi Hareketlerinin Gelişmesi ve İلمي Komünizmin Ortaya Çıkışı:		
1. XVIII.Yüzyılda Büyük Fransız Devrimi	5	2
2. Fransız Devriminden Sonra Avrupa	1	1
3. Latin Amerika'da Kurtuluş Hareketleri	1	1
Pekiştirme	1	-
4. Avrupa'nın İlerici Ülkelerinde Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçilerin Kendi Başlarına, Siyasi Bir Güç Olarak İlk Hareketleri	2	1
5. İلمي Komünizmin Ortaya Çıkışı, K.Marks ve F. Engels	2	1
6. 1848-1849 Yıllarında Avrupa'da Meydana Gelen Devrim Hareketleri	2	1
7. İtalya ve Almanya'da Milli (Faşist) Devletlerin Ortaya Çıkışı	2	1
8. 50-60 Yıllarda İngiltere	1	-
9. XIX. Yüzyılın İlk Yarisında ABD'de İç Savaş ve ABD'de İkinci Burjiva Devrimi	2	1

10. Asya ve Afrika Ülkelerinde, Anti Kolonyal ve Antifeodal Hareketlerin Başlaması	1	
1.. I.Enternasyonal (1870 yılında)	2	1
12. XVIII.Yüzyıl ve XIX Yüzyılın İlk Yarısında Kültür ve Medeniyet	1	1
Genel Tekrar	1	1
Sınavlar	8.5	1
CCCP Tarihi:	38	-
Önsöz	1	19
III.Bölüm:Rusya'da Derebeyliğin Yıkılması, Çarizm ve Toprak Ağalarına (Kölelik DÜzeni) Karşı Devrimci Savaşların Başlaması:		
1. XIX.Yüzyılın başlarında Rusya ve 1812 Yılı Vatancılık Savaşı Ve Savaşın Tarihi Önemi	3	2
2. Rusya'da Devrimci Hareketlerde Asılzadeliğin Başlaması ve Dekabristlerin İsyanı	2	
3. XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Rusya Medeniyeti	3	1
Pekiştirme	1	2
4.XIX Yüzyılın İlk Yarısında Rusya Medeniyeti	3	1
Pekiştirme	1	2
Bizim Ülkemizin (Rusya) Kapitalist Dönemdeki Tarihi		1
IV.Bölüm: Rusya'da Kapitalizmin Yerleşmesi ve Yayılması, İhtilalci Hareketlerin Devrimci-Demokratik Aşaması, Rusya'da Proleter Devrimci Hakeketlerin Başlangıç Aşaması:		
1. Toprak Ağalığı (Kölelik) Hukukunun Yıkılması ve XIX.Yüzyılın 60-70-ci Yıllarında Burjiva Reformları:	4	2
2. XIX.Yüzyılın 60-90.ncı Yıllarında Rusya Kapitalismi'nin Gelişmesi ve Sanayi Proleterya'sının Ortaya Çıkması	5	2
3. Rusya'da Proleter Devrimci Hareketlerin Başlangıç Aşaması	5	
Pekiştirme	1	2
4. 60-90.ncı Yıllarda Rusya Medeniyeti (Kültürü) ve Dünya Üzerindeki Tesirleri	4	
Genel Tekrar	2	2
Sınavlar	10.5	1
X.Sınıf:	36	-
Genel Tarih III.Bölüm:		21

Önsöz	2	1
III.Bölüm: Kapitalizmin Emperyalizm Dönemine Girmesi ve Sosyalist Devrim Şartlarının Oluşması		
Önsöz	1	1
1. Paris Kommunası (Marifestosu)	3	2
2. XIX.Yüzyılın Sonları ile XX.Yüzyılın Başlarında Kapitalist Ülkeler	12	12
Pekiştirme	1	-
3. XIX.Yüzyılın Sonları ile XX.Yüzyılın Başlarında Halklar Arasındaki İşçi Hareketleri ve II. Enternasyonalizm	2	1
4. Güney-Doğu ve Merkezi Avrupa Halklarının Kurtuluş Savaşları	2	1
Sonra; CCCP Tarihi'nin XX.Yüzyılın İlk Çeyreğindeki Döneme Ait Konular Öğreniliyor (1900-1914)	2	1
5. Asya, Afrika ve Latin Amerika Halklarının Milli Kurtuluş Savaşları		
6. XIX.Yüzyılın Sonu ile XX.Yüzyılın Başlarında Yabancı Ülkelerin ve Rusya'nın Medeniyeti	2	1
7. Kapitalist Emperyalizminin Yükselme ve Son Devirleri	3	2
8. 1914-1918 Birinci dünya Savaşı ve Çarlık Rusya'sının Savaşa Katılması	2	1
Genel Tekrar	4	3
Sınavlar	2	1
CCCP Tarihi:	6.5	-
Önsöz	56	40
V.Bölüm: Emperyalist Rusya Devrinde, Proleter Devrimci Hareketlerin Başlaması ve Çarizmin Yıkılması	1	1
1. Rusya'nın Emperyalist Çağının İlk Yıllarında, Leninizmin Rusya'da Gelişmesi		
Pekiştirme	5	3
2. Rusya'da 1905-1907 Yıllarının Devrimi, Emperyalizm Çağının İlk Devrimidir	1	-
Pekiştirme	7	4
3. Burjiva-Demokratik Devrimlerin Arasında Rusya (19/7-1918)	1	-
4. 1917 Şubat Burjiva-Demokratik Devrimi	3	2
Pekiştirme	2	2
	1	1

SOVYET CEMİYETİNİN TARİHİ		
VI. Bölüm: Büyük Ekim Sosyalist Devrimi ve CCCP'de Sosyalizmin Zafer Kazanması		
1. Rusya'da Burjuvazi Demokratik Devriminin, Kademe Kademe Sosyalist Devrime Dönüşmesi	4	4
Pekiştirme	1	-
2. Rusya'da Sosyalist Devrimin Zafer Kazanması ve Proletarya Diktatörlüğü'nün Kurulması, Kapitalizmden Sosyalizme Geçişin Başlaması	9	7
Pekiştirme	1	-
3. Sovyet Ülkesinde İç Savaş ve Emperyalist Ülkelerin Askeri Müdahalesi (1918-1920.nci Yıllar)	4	4
Pekiştirme	1	-
4. Sovyet Ülkesi Halk Ekonomisini Kalkındırma Yıllarında (1921-1925.nci Yıllar)	3	3
Pekiştirme	1	-
5. Sosyalizmin Kurulmasında, Lenin Planın Gerçekleştirmek İçin Verilen Savaşlar (1925-1937)	10	8
Genel Tekrar	1	1
Sınavlar	9	-
GENEL TARİH IV:BÖLÜM		
En Yeni Tarih:	16	11
Önsöz	1	1
I.Bölüm: İki Cihan Savaşının Arasındaki Devirde Kapitalist Dünyası		
1. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nden Sonra, Kapitalist Ülkelerde Devrimci Hareketlerin Yükselmesi, Koloniyal (Sömürge) ve Tabi Ülkelerde Milli Kurtuluş Hareketlerinin Başlaması	4	3
2. 1924-1939 .ncu Yıllarda Yabancı Ülkelerde		
Durum	10	6
Genel Tekrar	1	1
Sınavlar	1.5	-
XI.SINIF		
CCCP Tarihi:	37	28
Önsöz	3	2
VIII. Bölüm CCCP'de Sosyalist Cemiyetin Kurulması ve Yayılması		
1.Savaş Öncesi Yıllarda CCCP (1938-1941)	6	3

2. İkinci Dünya Savaşı Sovyetler BirliğininBüyük Vatancılık Savaşı (1939-1945)	19	16
Pekiştirme	1	-
3. CCCP'de Savaş Sonrası Halk Ekonomisinin Kalkındırılması Sosyalist Cemiyetin Bundan Sonraki Gelişmesi (1945-1961.nci Yıllar)	6	6
Pekiştirme	2	2
Sınavlar	9	-
GENEL TARİH IV:BÖLÜM		
En Yeni Tarih (Devamı):	35	27
II.Bölüm:İkinci Dünya Savaşı CCCP Tarihi Dersi'nin VII.Bölümü'nün 2. Konusu ile Birlikte Öğretilecektir.		
Önsöz	2	2
III.Bölüm: Dünya Sosyalist Sisteminin Kurulması ve Yayılması. Kapitalizm'de Genel Trizin Büyümesi Emperyalizmin Koloni (Sömürge) Sisteminin Yıkılması Halkların Emperyalizme Karşı, Barış, Özgürlük, Sosyal İlerleme, Milli Kurtuluş, Demokrasi ve Sosyalizm İçin Savaşı		
1. Dünya Sosyalist Sistemin Kurulması ve Gelişmesi	15	12
Pekiştirme	1	-
2. Kapitalist Ülkeler (1945-1980'li Yılların Ortalarında)	14	11
Pekiştirme	1	-
Genel Tekrar	2	2
Sınavlar	9	-
XII.SINIF		
CCCP Tarihi:	45	32
Önsöz	2	2
VIII.Bölüm: CCCP'de Sosyalizmin Gelişmesi ve Kademe Kademe Kominizme Geçiş Dönemi		
1. CCCP'nin İktisadi Gelişmesi	4	3
2. CCCP'nin Sosyal Yönden Kalkındırılması	2	1
3. Ülkenin Toplumsal ve Siyasi Hayatı	4	3
4. İlim ve Medeniyet (Bilim-Kültürür)	4	3
5. CCCP'nin Dış Siyaseti	3	3
En Taze Tarih Dersinin, III:Bölümü'nün, 6. Konusu ile Beraber Öğretilecektir.		
6. CCKP'nin XXVII.Kurultayı ve Tarihi Önemi	4	3

Genel Tekrar	4	3
Sınavlar	4	-
Sınav Öncesi Umumi Genel Tekrar	17	14
Genel Tarih IV.Bölüm (Devamı)		
En Taze Tarih:	27	21
Önsöz	3	2
1-3. Asya ve Afrika Halkları'ndan Milli Kurtuluş Savaşları, Emperyalizmin Koloni (Sömürge) Düzeni'nin Yıkılması, Hürriyetini Kazanan Ülkelerin Gelişmesi	8	7
4. Latin Amerika Halkları'nın Anti-Emperyalist Savaşı	5	4
5. Uluslararası Kominist ve İşçi Hürekleri	3	3
6. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Uluslararası İlişkiler ve Halkların Barış Yolundaki Çabaları CCCP Tarihi Dersinin VIII.Bölümü'nün, 5. Konusu ile Birlikte Öğretilecektir.		
7. En Yeni Devirde Medeniyetin (Kültürün) Gelişmesi	4	3
Pekiştirme	1	-
Genel Tekrar	2	2
Sınavlar	7	-

Tez konumuzun ana kaynağını oluşturan ve SSCB Orta Dereceli Okullarında da uygulanmak üzere, 1989 yılında Moskova'da basılan Tarih Programı ile, TSCC Marifî tarafından, Ortadereceli okullarda okutulmak üzere, 1990 yılında Aşgabat Marifî tarafından basılan Tarih Programlarının kapsamı, hedefleri, önerilen öğretim yöntemleri, kullanılan araç ve gereçler ile ölçme ve değerlendirme usulleri yönünden birbirleri ile mukayeseleri yapıldığında; Türkmenistan'da uygulanan 1990 Aşgabat Programı ile, 1989 Moskova Programı'nın içerik yönü ile, aynı konuları kapsadıkları görülmüştür. Türkmenistan'da uygulanan programın sadece Moskova programının tercümesi olduğu tesbit edilmiştir. Ancak farklı olarak Türkmenistanda'ki akşam okulları ve açıköğretim okulları için hazırlanan "Ek Tarih Programı"nın içeriği, ayrıca incelenmiştir. Diğer yönleri bakımından her iki program da birbirinin aynı

olduğundan kapsamı, hedefleri, öğretim yöntemleri, araç ve gereçleri ile ölçme ve değerlendirme usulleri, daha önce III. Bölüm'ün B şikkında incelendiğinden, bu bölümde mükerrer olmaması bakımından ikinci kez yazılmasına gerek görülmemiştir.

**B. TÜRKMENİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ
ORTADERECELİ OKULLARDA OKUTULAN TARİH DERS
KİTAPLARI VE KİTAPLARIN İÇİNDEKİ KONULAR**

Doktora çalışmamızın Türkmenistan örneğini oluşturan bu bölümünde; "Tarih Dersi" olarak Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti orta öğretim okullarında, Sovyetler Birliği dağılmadan önce, 5. Sınıftan başlayarak, 10. Sınıfa kadar tarih dersi ile ilgili olarak, onbir ayrı ders kitabı okutulmuştur. Bu kitaplar SSCB Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından "Tarih Programı" çerçevesinde Moskova'da hazırlanarak basılmıştır. Daha sonra diğer cumhuriyetlerde uygulandığı gibi, Türkmenistan'da da, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Marif Bakanlığı tarafından, aslına sadık kalınmak kaydı ile, Türkmen diline çevrilerek orta öğretim okullarında, aşağıda açıklanan sıraya göre ders kitabı olarak okutulmuştur.

- V. Sınıflarda: "Gadim Dünya Tarihi 5",
- VI. Sınıflarda: "Orta Asırlar Tarihi 6",
- VII-X. Sınıflarda: "Türkmenistan CCP'nin Tarihi",
- VIII. Sınıflarda: "CCCP Tarihi 8" (?..... 1800),
- VIII. Sınıflarda : "CCCP Tarihi 8" (1801-1900 Dönemi),
- VIII. Sınıflarda : "Yeni Tarih 8" (XVIII-XIX. Asır),
- IX. Sınıflarda: "CCCP Tarihi" (1901-1938 Dönemi),
- IX. Sınıflarda: "Taze Tarih" (1871-1917) Dönemi),
- IX. Sınıflarda : "En Taze Tarih" (1917-1938 Dönemi),
- X.Sınıflarda: " CCCP Tarihi" (1938-1987 Dönemi),

X. Sınıflarda : "En Taze Tarih" (1939-1986 Dönemi),

Bu kitapların içeriği ise; sırası ile aşağıda açıklanan konu başlıklarından seçilmiştir.

a. "GADİM DÜNYA TARİHİ 5":

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortaöğretim okullarının 5. Sınıflarında, "Eski Dünya Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılan bir Tarih kitabıdır. İlkel dünyada yaşayan insanların hayatı, kölelik dönemin ortaya çıkması, gelişmesi ve yok olması hakkında 293 sayfalık bilgiyi ihtiva eder. 1985 yılı baskısına ilave olarak 1993 yılında Aşgabat Marifi tarafından yeniden basılmıştır¹⁸⁵.

Kitabın mazmunu, (içindekiler) kısmı, aşağıda açıklanan konu başlıklarından meydana gelmiştir.

Beşinci Sınıf Öğrencilerine Geçmiş Dünya Tarihi Hakkında Ön Bilgiler . 6

BÖLÜM I: İLKEL DÜNYADA İNSANLARIN HAYATI: 9

I.Konu: Üretimde Bulunmadan Doğadan Yiyecek Toplayan İlk İnsan-

lar ve Avcılar 10

1. En ilkel İnsanlar Nasıldılar ve Nasıl Yaşamışlardır? . . . . .

2. En İlkel İnsanların Çalışma Aletleri ve Yaşayışları Nasıldır ve Ne-

den Değişmiştir 13

3. Akıllı İnsanların Nesli, Soyları ve Grubları 19

II.Konu: İlkel Çiftçiler ve Hayvancılıkla Uğraşanlar: 25

4. Hayvancılık ve Çiftçiliğin Gelişmesi . . . . .

5. Soy Grublarının Sona Ermesi 29

6. İlkel İnsanlarda Dinin Oluşması 33

¹⁸⁵ Daha geniş bilgi için bakınız: Gadim Dünya Tarihi 5, Aşgabat Marifi 1993, s.9-290

Tarihte Yıl Hesaplama	37
BÖLÜM II: KÖLELİK SİSTEMİNİN ORTAYA ÇIKMASI, GELİŞ-	
MESİ VE YOK OLMASI	43
A. DOĞU (Şark)'DA:	-
III.Konu: Eski Mısır	44
7. Eski Mısır'ın Doğası ve İnsanların Yaşayış Biçimi	-
8. Eski Mısır'da Sınıfların Oluşması	48
9. Eski Mısır'da Devletin Oluşması	51.
10. Mısır Kırallığın'da Yönetim Şekli ve Sınıflararası Çatışma	55
11. Mısır Kırallığı'nın Kudreti ve Sona Ermesi	58
12. Eski Mısır'da İlmi Bilgiler ve Yazının Bulunuşu	61
13. Eski Mısır'da Din	66
14. Eski Mısır'da Zanaat	70
IV.Konu: Eski Çağdaki Ön Asya	78
15. Eski Çağda İki Nehir Arasının Doğası ve İnsanlarının Yaşayış Biçimi, İki Nehir Arasının Tarihini Öğrenmek	-
16. Güneydeki İki Nehir Arasında Sınıflar ve Devletlerin Ortaya Çık- ması	82
17. Milattan Önce 1000. Yılın Başlarında Ön Asya	87
18. Babilin Yeniden Yükselmesi ve İran Padişahlığı'nın Ortaya Çıkması	91
V.Konu: Eski Hindistan:	58
19. Hindistan'da Sınıflar ve Devletlerin Ortaya Çıkması	-
20. Eski Hindistan'da Sınıflar ve Medeniyet	102
VI. Konu: Eski Çağlarda Çin:	108
21. Eski Çin'de Devletin Ortaya Çıkması	-
22. Çin'de Halk İsyanı	113
B. ESKİ YUMANİSTAN'DA:	117

23. Eski Çin Medeniyeti (Kültürü) . . . . . -

VII. Konu: En Eski Yunanistan ve Yunanlılar Arasında Sınıf-

ların Oluşması: 123

24. Yunanistan'ın Doğusu ve Avupa'daki En Eski Devlet . . . . . -

25. Milattan Önce 2000 Yıllarında, İlk Yunan Devletleri ve Onların

Çöküşü 127

26. Homeros'un "İliada" ve "Odissia" Destanları: 132

27. Milattan Önce XI-IX Asırlarda Yunanlıların Yaşayış Biçimi 136

28. Eski Yunanlılarda Din 140

VIII. Konu: Milattan Önce VIII-VI Asırlarda Kölelik Düze-

ninin Kurulması ve Yunan Şehir Devletleri'nin Oluşması 144

29. Milattan Önce VIII-VII Asırlarda Atina'da Kölelik Düze-

ninin Kurulması . . . . . -

30. Atina'da Kölelik Devleti'nin Güçlendirilmesi 148

31. Milattan Önce VIII-VI Asırlarda Isparta Kölelik Devleti 151

32. Yunanistan'da, Akdeniz ve Karadeniz Sahillerinde Şehir Devlet-

leri'nin Ortaya Çıkması 154

IX. Konu: Milattan Önce V.Asırda, Yunanistan'da Köleliğin Geliş-

mesi ve Atina'nın Yükselmesi 159

33. Yunanistan, İran Savaşları . . . . . -

34. Milattan Önce V.Asırda Yunanistan'da Kölelik Düzeni 165

35. Atina'da Kölelik Demokrasisi 169

X.Konu: Milattan Önce V-IV. Asır'da Ellin (Hellenizm) Medeniye-

ti'nin Belirmesi: 174

36. Eski Yunanistan'da Bilim ve Eğitim . . . . . -

37. Eski Yunan Tiyatrosu 178

38. Milattan Önce V-IV. Asır'da Allada'nın Mimari, Heykeltıraşlığı

	139
ve Ressamlık Sanatı	183
39. Olimpiyat Oyunları, Yunan Kültürünün Önemi	190
XI. Konu: Doğu Akdeniz Sahillerinde Yunan Mekadon Devletle-	
rinin Ortaya Çıkışı:	195
40. Milattan Önce IV Asırda Yunanistan'ın Çöküşü ve Mekadon-	
ya'nın Yunanistan'ı İdaresi Altına Alması	-
41. Alaxandr Makedonsky Devleti'nin Ortaya Çıkması ve Çökmesi . .	190
42. Milattan Önce III-II. Asırlarda Doğu Akdeniz Sahil Devletle-	
rinin Kültürü	203
C.ESKİ ROMA'DA:-	
XII. Konu: Roma Cumhuriyeti'nin Ortaya Çıkışı ve İtalya'yı	
İstila Etmesi	211
43. En Eski Roma ve Cumhuriyetin Kuruluşu	-
44. Milattan Önce V-III. Asırlar'da Roma Cumhuriyeti	215
XIII. Konu: Roma Cumhuriyeti'nin Akdeniz'de En Güçlü Köle Devle-	
tine Dönüşmesi	220
45. Batı Akdeniz Sahilinde Egemen Olmak İçin Roma ile Karfagen	
Arasında Savaş	-
46. Roma Devleti'nin Milattan Önce II. Asır'daki İstilaları	224
47. Milattan Önce II-I. Asır'da Roma'da Köleliğin Gelişmesi	229
48. Milattan Önce II. Asır'da, İtalya'da, Çiftçilerin Topraklarının Alın-	
ması ve Onların Yönetime Karşı Savaşması	237
XIV. Konu: Roma'da Cumhuriyetin Yıkılışı ve Roma İmparatorlu-	
ğu'nun Kudretli Dönemi	244
50. Roma'da Sezar'ın İktidarı Ele Geçirmesi	-
51. Oktovian- August ve Onun Varisleri Zamanında Roma	
İmparatorluğu	248

XV. Konu: Cumhuriyetin Sonları ve İmparatorluğun Başlangıcında

Roma Medeniyeti	253
52. "Roma", İmparatorluk Başkenti	-
53. Eski Roma'da Sanat ve Bilim	258
XVI. Konu: Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü:	267
54. II. Asrın Sonu İle III. Asır'da Kölelik Düzeni'nin Çöküşünün Başlaması	-
55. III. Asır'da Roma İmparatorluğu'nun Parçalanması Ve İmparator Diokletian Döneminde Yeniden Birleştirilmesi	271
56. Hıristiyanlığın Oluşması	276
57. IV. Asırda Roma İmparatorluğu'nda Durumun Bozulması	280
58. Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü	284
5. Sınıfta Öğrendiklerinizi, Kaynaklara Dönerek, Öğrenilen Konuları , Yeniden Gözden Geçirelim (Pekiştirelim)	290
b. "ORTA ASIRLAR TARİHİ 6":	
Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ortaöğretim Okullarının 6. Sınıflarında "Orta Asırlar Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere, yazılmış bir tarih kitabıdır.	
Ortaçağ Tarihi hakkında 317 sayfalık genel bilgiler ihtiva eden bu kitap, Moskova'da hazırlanan aslına sadık kalmak kaydı ile, Aşgabat Marifi tarafından, 1986 Tarihinde bastırılmıştır ¹⁸⁶ .	
Kitabın mazmunu (içindekiler) kısmı, aşağıda açıklanan konu başlıklarından meydana gelmiştir.	
6. Sınıf Öğrencilerine "Ortaçağ Tarihi" hakkında Ön Bilgiler	6
BÖLÜM I: FEODAL SİSTEMİN YERLEŞMESİ	9

¹⁸⁶ Daha Geniş Bilgi İçin Bakınız: "Orta Asırlar Tarihi 6, Aşgabat Marifi 1986, s.9-317.

I.Konu: V-XI.Asır'da Batı ve Merkez Avrupa:	10	
1. Miladın Başlangıç ve 5. Asırda Almanlar'ın Batı Roma İmparatorlu- ğu'nu İşgal edişi	10	10
2. Frank'larda Devlet Teşkilatı'nın Oluşumu	14	14
3. Büyük Toprak Sahipleri (Ağaların) Yükselişi ve Küçük Çiftçilerin, Büyük Toprak Sahiplerine Bağımlı Hale Gelmeleri	19	19
4. Frank İmparatorluğu'nun Kuruluşu	23	23
5. Feodal Düzendeki Toprak Mülkiyeti	28	28
6. Çiftçilerin Yaşam Biçimi ve Tabii Çiftçilik	32	32
7. Feodallerin Yaşam Biçimi, Örf ve Adetleri	35	35
8. Batı Avrupa'daki Feodal Dağılımı	41	41
9. VI-XI. Asırlar'da Slavlar	46	46
10. Batı ve Merkez Avrupa'da Kültür	50	50
II.Konu: VI-XI. Asırlar'da Vizantiya İmparatorluğu	57	57
11. Feodal Düzenin Yerleştirilmesi	57	57
12. Vizantiya Kültürü	61	61
III.Konu: VI-XI. Asırlar'da Arablar	67	67
13. İslam Dini'nin Doğuşu ve Arablar'ın Birleşmesi	67	67
14. Arab Halifeliği ve Parçalanması	71	71
15. Halifelik Devletlerinin Kültürü	76	76
BÖLÜM II: FEODAL DÜZENİN YÜKSELİŞİ	84	84
IV. Konu: Batı ve Merkez Avrupa Şehirlerinin ve Ticaretin Büyümesi	85	85
16. Ortaçağ Şehirlerinin Büyümesi	85	85
17. Ortaçağ Şehirli Halkı (Ortaçağda Halk)	89	89
18. Şehirlerin Ağalara (Sömürüye) Baş Kaldırması, Şehirli Halkın ve Kültürü	95	95

	142
19. Avrupa'da Ticaretin Yükselişi	99
V.Konu: XI-XII.Asır'da Kiliseler ve Haçlı Savaşları	104
21. Kiliselerin, Yeniliklere Karşı Koyuşu	108
22. Birinci Salb Yürüyüşü	112
23. Sonraki Salb Yürüyüşleri ve Sonuçları	116
VI.Konu: Batı Avrupa'da Merkezleşen Devletlerin Türeyişi:	121
24. Fransa'nın Birleşme Sebepleri	121
25. Fransa'yı Birleştirme Görüşleri, XIII-XIV.Asır'da Krallık Delet- lerinin Güçlenmesi	125
26. Yüzyıl Süren Savaşlarının Başlaması	128
27. Fransa Halkı'nın İşgalcilere Karşı Savaşları, Cannad Ark	133
28. XV.Asrın Sonunda Fransa'nın Birleşmesinin Tamamlanması	138
29. İngiltere'de Merkezleşen Devletin Oluşumu	141
30. Tayler İhtilali ve XVI.Asrın Başlarında İngiltere'de Krallık Devleti	146
VII.Konu: Guscular Hareketinin Oluşumu:	154
31. Gusçu'lar Hareketi'nin Başlaması ve Sebepleri	154
32. Guscular'ın Yürüttüğü Savaşlar	159
VIII.Konu: Avrupa Halklarının Osmanlı İmparatorluğu ve Türk İşgalcilere Karşı Savaşları	169
34. Balkan Yarımadası'nın Osmanlı Türkleri Tarafından Alınışı	169
35. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuvveti ve Parçalanması	174
IX. Konu: XI-XV. Asırlarda Batı Avrupa Kültürü:	178
36. Eğitim ve Sanat	178
37. Sanat ve Edebiyat	182
X.Konu: Orta Çağda Asya Halkları:	131
38. Çin'de Feodal Sistem ve Halk İhtilalleri	191
39. Çin'de Çiftçilik ve Kültür	195

40. Hindistan'da Feodal Sistem, Çiftçilik ve Kültürün İlerleyişi

BÖLÜM III:FEODAL SİSTEMİN PARÇALANMASI VE KAPİ-

TALİST SİSTEMİN DOĞUŞU:	208	208
XI. Konu: XV-XVI. Asırlarda Coğrafi Keşifler ve İşgaller	209	209
41. XV-XVI.Asırda Teknolojinin İlerlemesi ve Büyük Coğrafi Keşif-		
lerin Sebepleri	209	209
42. Avrupalılar'ın Amerika'yı Keşfi ve Hindistan'a Deniz Yolu-		
nun Açılması	214	214
43. Avrupalıların Amerika'yı İşgali	218	218
XII.Konu: XVI.Asırda İngiltere'de Kapitalizmin Yükselişi:	231	231
45. Kapitalizmde Sanayinin Yükselişi	231	231
46. Yükselişin Sonuçları	235	235
47. Deniz Yolculuğu Ticaret ve Toprak İşgali Savaşları	240	240
XIII.Konu: Avrupa'da Reform, Almanya'da Çiftçilerin Savaşı:	245	245
48. Almanya'da Reform ve Çiftçi Savaşı Tehlikesi	245	245
49. Almanya'da Reformun Başlaması	249	249
50. Almanya'da Çiftçiler Savaşı	254	254
51. Reformun Avrupa'ya Yayılması, Kiliselerin Reform Hareketlerine		
Karşı Savaşı	258	258
XIV.Konu: Burjuva İhtilali	265	265
52. Feodal Sisteme Karşı Burjuva İhtilali	265	265
53. Kuzeyde Burjuva İhtilalinin Yayılması	270	270
XV. Konu: Fransa'da Merkezi Devletin Güçlenmesi	275	275
54. Merkezi Devletin Güçlenmesi	275	275
55. XVII.Asrın İkinci Yarısında İhtilaller	279	279
XVI.Konu: Avrupa'nın XV-XVII.Asırlarda Kültürü:	285	285
56. Canlanma Devri, Kültürün Oluşumu ve Karakteri	285	285

57. İtalya'da Sanat'ın Gelişmesi ve Yükselişi	290
58. Almanya'da Sanat'ın Yükselişi ve Büyük Sanat Ustaları	297
59. Batı Avrupa'nın Büyük Kominist Yazarları	304
60. Fen İle Kilisenin Savaşı	309
* İnsanlık Tarihinde Ortaçağın Önemi	313
* Ortaçağ Tarihinin Üç Devri	315
* Ortaçağ Tarihindeki En Önemli Olaylar	316

c. "TÜRKMENİSTAN CCP'NİN TARİHİ":

İnceleme konumuzu oluşturan bu kitap, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ortaöğretim Okullarının, 7.nci ve 10. cu sınıflarında "Türkmenistan CCP'nin Tarihi" adı altında, deri kitabı olarak okutulmuştur. Türkmenistan Marifi tarafından Aşgabat'da 1985 yılında basılmıştır.

Kitaben içeriği; Ekim 1917 Sosyalist Devrim Öncesi Türkmenistan Tarihi ve Devrim Sonrası "Sovyet Türkmenistanı'nın Tarihi" olmak üzere iki bölümden oluşan, 190 sayfalık tarihi bilgileri kapsamaktadır¹⁸⁷.

BÖLÜM I: BÜYÜK EKİM SOSYALİST DEVRİMİ ÖNCESİ TÜRKMENİSTAN'IN TARİHİ

I.Konu: Türkmenistan Topraklarında İlkel Toplum ve Köleliğin Kuruluşu	3
1. Türkmenistan Topraklarında, İlkel Toplumun Kuruluşu	3
2. Türkmenistan Topraklarında Köleliğin Kuruluşu, Türkmenistan Halklarının Farsiya (İran) ve Yunan-Mekedon İşgalcileri'ne Karşı Savaşı (Milattan Önce VIII. Asırdan-III. Asrın Ortalarına Kadar)	7
3. Türkmenistan Halkları Farsiya Padişahlığı'nın İçinde (Milattan	

¹⁸⁷ Daha Geniş Bilgi İçin Bakınız: "TCCP Tarihi" Aşgabat Marifi, 1985, s.3-1889.

Önce II. Asrın Ortalarından, Milattan Sonra III: Asrın Ortalarına kadar)	10	10
II.Konu: Feodalizm (Derebeylik) Devri:	13	13
4. Türkmenistan Topraklarında FeodalizmiN Meydana Gelmesi (VI-VIII. Asırlar'da)	13	13
5. Horasan ve Harizm'de Erken Feodalizm Cemiyeti (IV-XI.Asırlar'da)	16	16
III.Konu: XI-XV. Yüzyıllarda, Türkmenistan Topraklarında Dere-		
beylik Cemiyetleri	20	20
6. Türkmenistan Selçukların ve Harezmi şahlarının Devletlerinin İçinde .	20	20
7. Orta Asya'da Mogol ve Tatarlar'ın Hüküm Sürdüğü Dönem- ler'de Türkmenistan Halkları	25	25
8. Güney Türkmenistan, XV yüzyılda	28	28
9. XI-XV Asırlar'da Türkmenistan Halkları'nın Medeniyeti (kültürü) . .	29	29
IV. Konu: XVI-XIX Asırlar'da Türkmenistan		
10. XVI-XVII Asırlar'da Türkmenistanda Derebeylik Cemiyeti	31	31
11. XVIII Asrın İlk Yarısında, Nedir Şahın Darbesine Karşı Türkmen- ler'in Savaşı	34	34
12. XVII-XVIII Asırlar'da Türkmenistan'ın Rusya ile Ticari-İktisadi ve Siyasi İlişkileri	36	36
13. Rusya'nın Sostarına (İdaresine) Gönüllü Olarak Girilmesinin Önce- sinde, Türkmen Boylarının Yaşadığı Yerler ve Türkmenler'in Sosyal- İktisadi Durumu	37	37
14. XVI. Asır'dan, XIX. Asrın İlk Yarısına Kadarki Dönemde Türkmen- istan Halklarının Medeniyeti (Kültürü)	42	42
15. Türkmen Boylarının Kendi Bağımsızlığı İçin Komşu Feodal Devlet- lerin Darbesine Karşı Savaşı, XIX Asrın İlk Yarısında Rus-Türkmen İlişkile- rinin Sağlamlaşması	47	47

V.Konu: Türkmenistan'ın Rusya'nın Dizimine (İdaresine) Gönüllü

Olarak Girmesi ve Onun Tarihi Sonuçları

16. Türkmenistan'ın Rusya'nın Dizimine Gönüllü Olarak Girmesi	50
17. XIX.Asrın Sonlarında ve XX.Asrın Başlarında Zakaspi Bölge- sinin Administratif Kuruluşu, Sosyal-İkdisadi Gelişimi	55
18. XIX. Asrın Sonlarında ve XX. Asrın Başlarında, Hive Hanlığı'ndaki ve Buhara Emirliğindeki Türkmenler'in Durumu	58
19. 1900-1904-nci yıllarda Türkmenistan'da Devrimcilik Hareketi ve Sosyal-Demokrat Dernekler	60
20. 1905-1907 yıllarında Türkmenistan'da Devrimcilik Hareketi	62
21. Rusyada Stolipin Reaksiyonu ve Türkmenistan'da Antidevrin- ciliğin Hücumu Geçmesi	66
22. Türkmenistan Yeni Devrimcilik Yükselişinin Yıllarında (1910-1914. nci yıllar)	69
23. XIX.Asrın Sonlarında ve XX. Asrın Başında Türkmenistanın Mede- niyeti (Kültürü)	70
24. Birinci Cihan Savaşı Yıllarında Türkmenistan'da Dayhanlar (Çiftçiler) Hareketi	73
25. Çarizmin Yıkılması ve Zakespi Bölgesinde iki Hakimliliğin Türetilmesi	76

BÖLÜM II.SOVYET TÜRKMENİSTANI'NIN TARİHİ:

VI.Konu:

26. Türkmenistan burjuvaz-demokrat devrimin'den, Sosyalist devrime Geçiş Devrinde (1917.nci yılın Şubat Eylül (aylarında)	79
--	----

VII. Konu:

27. Zakaspide Sosyalist Devrimin Zafer Kazanması ve Sovyet Hakimiyeti'nin Başlaması	83
--	----

28. Zakaspide Soyet Hakimiyetini Sağlamlaştırmak İçin Askeri

Müdahale 85

VIII.Konu: Türkmenistan İmperyalist Devletlerin ve İçsavaş**Devrinde (1918-1920-nci yıllar):**

29. Zakaspi Cephesinin Türetilmesi 89

30. Zakaspi Cephesinde Kızıl Ordu'nun Hücumu Geçmesi ve İç Savaşın Bitmesi 93

31. Hive ve Buhara'da Halk Devrimlerinin Zafer Kazanması 97

IX.Konu: Türkmenistan; SSSR-de Sosyalizmin İktisadi**Temelinin Kuruluşu Devrinde (1921-1932): 100**

32. Türkmen Bölgesinde Halk Ekonomisini Güçlendirmek İçin Savaş (1921-1925) 100

33. Türkmenistan SSR-nin Kurulması 105

34. Sovyet Türkmenistanında Sosyalist Endüstri İçin Savaş ve Onun Özellikleri (1925-1928) 108

35. 1925-1927 yıllarda Türkmenistan SSR-inde, Yeraltı Suları Reformu 112

36. Birinci Beşyillik Plan Döneminde, Sanayidi Yenileşme İçin Emekçilerin Savaşı (1929-1932-nci yıllar) 115

37. Türkmenistan SSR'nin, Halk Ekonomisini, Sosyalist Ekonomiye Adapta ettiği Dönemde, Sanayide Uyguladığı II.Beş Yıllık Kalkınma

Planı'nın Sonuçları (1933-1937 yıllar) 120

38. Türkmenistan'da Kolhoz Kuruluşunun Sağlamlaştırılması 122

X.Konu: Sovyet Türkmenistanı; SSSR-de Sosyalist Cemi-**yetin Sağlamlaştırılan ve Geliştirilen Devrinde:**

39. Türkmenistan SSR-i; SSSR-de Sosyalist Cemiyetin Sağlamlaştırılması Devrinde (1938-nci yıl-1941-nci yılın temmuzu) 125

40. Türkmenistan SSR-nin 1926-1941.ci yıllarda, Emekçilerin Ekonomik

	148
ve Kültürel Durumların Yükseltesi Çabaları	127
41. Türkmenistan SSR-i Sovyetler Birliğinin Büyük Vatançılık Savaşı Yıllarında (1941-1945-nici yıl)	130
42. Savaş Yıllarında, Sovyet Türkmenistanının Sanayideki Gelişmesi .	135
43. Halk Ekonomisi üreticilerinin Üretimlerini Artırmaları İçin Türkmenistan SSR-nin Kolhoz Çiftçilerinin, Savaşı	139
44. Türkmenistan SSR-i, Savaş Sonrası Halk Ekonomisinin Geliştirilmesi Yıllarında (1945-1950-nci yıllar)	142
45. Savaştan Sonraki Devirde, Halk Ekonomisinde Üretim Artırılması İçin Savaş	144
XI.Konu: SSSR-de Sosyalist Cemiyetlerin Yayılması Döneminde Sovyet Türkmenistanı'nın Durumu (1951-1958)	
46. 1951-1958-nci yıllarda Sovyet Türkmenistanı Sanayisinin Gelişmesindeki Başarılar	147
47. Halk Ekonomisi Emekçilerinin Başarıları	149
XII.Konu: SSSR-de Sosyalizmin Yayılma Döneminde Türkmenistan SSR-İ'nin Durumu	
48. TSSR-in Sanayisi ve Medeniyeti (60'lı yılların İlk yarısında) . . .	153
49. Cumhuriyetin Halk Ekonomisini Geliştirmek İçin Çalışmaları ve Karakum Kanalı'nın Açılması	157
50. TSSR-İ; Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde	162
51. Sovyet Türkmenistanı; Dokuzuncu Beşyillik Kalkınma Planı Döneminde (1971-1975 yılları)	165
52. Sovyet Türkmenistanı; Onuncu Beşyillik Kalkınma Planı Döneminde (1976-1980 yıllar). XI Beşyillik Kalkınma Planında TSSR-i Kalkındırma Perspektivleri	171
53. XI.Beşyillik Kalkınma Planlarında Türkmenistan SSR-nin Atmış	

Yılı	177
Kronoloji tablosu	186

d. "CCCP TARİHİ 8" (?...1800):

Bu kitap; Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ortaöğretim Okullarının, 8. Sınıflarında "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılmış bir Tarih kitabıdır¹⁸⁸ "CCCP Tarihi" Sovyetler Birliği dağılmadan önce Türkmenistan'da, 8. Sınıftan başlayıp, 10. Sınıfa kadar, bütün sınıflarda kesintisiz olarak okutulmuştur. Ancak sekizinci sınıflar için, iki ayrı "CCCP Tarihi" yazılmıştır. Birinci kitab'da; "CCCP Tarihi"nin başlangıcından itibaren 1800 yılına kadar olan döneme ait bilgiler, ikinci kitabda ise; "CCCP Tarihi"nin 1801-1900 yılları arasındaki döneme ait bilgiler anlatılmıştır.

9. Sınıflar için ayrı bir "CCCP Tarihi Ders Kitabı" yazılmıştır. Bu üçüncü kitap; 1901-1938 yılları arasındaki döneme ait bilgileri ihtiva etmektedir.

10. Sınıflar için ayrı bir "CCCP Tarihi Ders Kitabı" yazılmıştır. Bu dördüncü kitap ise; 1939-1987 yılları arasındaki döneme ait bilgileri ihtiva etmektedir.

Sekizinci sınıflarda okutulan birinci kitap, "CCCP Tarihi 8"; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Magarifi Devlet Komitesi tarafından Moskova'da basılan kitabın aslına, sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Magarifi Bakanlığı tarafından 1991 yılında Aşgabat'da basılmıştır. İçerigini incelediğimiz bu kitap, CCCP Tarihi'nin başlangıcından 1800 yılına kadarki döneme ait 345 sayfalık bilgi ihtiva etmektedir.

Kitabın mazbunu (İçindékiler) kısmı, aşağıda sıralanan konu başlıklarından meydana gelmiştir.

Sekizinci Sınıf Öğrencilerine Vatanımız Tarihi Hakkında Ön Bilgiler . . . 3

I.Kanu: İptidai Cemiyet: 6

¹⁸⁸ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz. "CCCP TARİHİ 8 (?...1800), Aşgabat Marifi, 1991, s.6-345.

1. En Eski İnsanlar	6
2. En Eski Çiftçiler ve Çobanlar	12
3. İptidai Cemiyet Düzeninin Son Buluşu	17
II.Konu: Kölelik Cemiyeti:	22
4. Kafkas, Orta Asya ve Güney Karadeniz Etrafındaki Kölelik Cemiyeti	22
5. Kölelik Düzeninin Krizi	28
III.Konu: Feodalizm Düzeninin Başlangıcı	34
6. Destlebkî Feodal Devleti	34
7. Rusların Yeri Nasıl Başlamış	39
8. Slavların Feodal Düzeninin Gelişmesi	46
9. IX-X Asırda Kiev Rusya'sı	51
10. X-XI.Asırlarda Kiev Rusya'sı	57
11. XI.Asırda Kiev Rusyası'nda Halk Protostosu	63
12. Kiev Rusyasının Parlaması	69
IV. Konu: Memleketimiz Çevresinde Feodalizmin Yayılışı	76
13. XII-XIII.Asırlarda Hür Rus Knyazları'nın Meydana Çıkışı	76
14. XII-XIII. Asrın Başlarında Knyaz'ların Bayarlar ile Karşı	
Karşıya Gelmesi	82
15. XII-XIII.Asrın Başlarında Rus Medeniyeti	88
16.Vatanımızdaki Rus ve Diğer Halkların, Tatar-Moğol İstilasına Karşı	
Savaşı	96
17. Rus ve Baltık Etrafı Halklarının, Alman ve İsveç Feodallarına	
Karşı Mücadelesi	103
18. XIII-XV. Asırlarda Ukrayna, Beyaz Rusya ve Litvanya Halkları .	108
19. XIII-XVII. Asırlarda Memleketimiz (Rusya) Halkları	111
V. Konu: Rusya Devletinin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesi:	120
21. Moskova'nın Yükselisi (Genişlemesi), Kulikova Meydan Savaşı .	123

	151	
22. Kulikova Savaşından Sonra, XIV-XV.Asırlarda Rus Medeniyeti .	127	
23. Moskova Etrafındaki Yerlerin,Rus Merkez Devletiyle Birleşmesi .	135	
24. XVI. Asır'a Rusya'nın Ekonomik Durumu	139	
25. XVI. Asrın Ortalarında Rus, Memleketlerinde Devlet Hakimi- yetinin Emniyeti ve Güçlenmesi	144	
26. Litvanya Savaşı	150	
27. XV.Asrın Sonu-XVI.Asırda, Rus Medeniyeti	154	
VI.Konu: XVII.Asrın Başlarında Rusya:	164	
28. XVII.Asırda Çiftçiler Savaşı	164	
29. XVII.Asrın Başlarında, Rus Halkının Yabancı Kışkırtıcılara Karşı Tedbirleri	171	
VII.Konu: XVII.Asır'a Memleketin Ekonomik ve Kültürel Durumu	180	
30. XVII.Asır'da Rusya'nın Ekonomik Gelişmesi, Çiftçiler ve Barınlar Cemiyeti	180	
31. XVII.Asır'da Rusya'nın Siyasi Gelişmesi	186	
32. XVII.Asrın Ortalarında Halk Ayaklanmaları, 1949 Yılı Nizamı . .	189	
33. Ukrayn ve Beyaz Rus Halkları'nın Özgürlük Savaşları	196	
34. Stepan Rozın Başkanlığında Çiftçiler Savaşı	202	
35. XVII.Asır'da Sibirya	207	
36. XVII.Asır'da Rus Medeniyeti	212	
VIII.Konu: Feodal Rusya'nın, Yeniden Gelişmesi ve Rusya Emperyalizminin Ortaya Çıkışı	224	
37. XVII-XVIII.Asrın Başlarında Rusya	224	
38. Şimaliyi Savaşı'nın Başlaması	229	
39. Poltova Savaşı	233	
40. Rus Deniz Kuvvetlerinin Başarısı ve Şimaliyi Savaşı'nın Sona		

	152
Ermesi	244
42. Halk Ayaklanmaları, K.A. Bulaviç Başkanlığı'da Çiftçiler Hareketi (Savaşı)	249
43. I.Petro Döneminde Devletin İşleyişi	253
44. XVII:Asrın Sonu ile XVIII.Asrın İlk Çeyreğinde, Rus Medeniyeti	258
45. I.Petro Döneminde Alınan Tedbirlerin Önemi	265
46. XVIII. Asrın Ortalarında Devletin İç Siyaseti ve Saray Karışıklıkları	268
47. XVIII.Asrın Ortalarında Rusya'nın Dış Siyaseti:274	
IX.Konu: Feodalizmin Zayıflaması ve XVIII.Asrın İkinci Yarısında Rusya'da Kapilazmin Güçlenmesi	
41. E.İ. Pugaçov Başkanlığı'nda Çiftçiler Savaşı: 284	280
50. Rusya-Türkiye Savaşı	292
51. Çarizmin, Fransız Kurtuluş Savaşına Karşı Tedbirleri, Sağ Kıyı Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın Rusya ile Yeniden Birleşmesi	298
52. XVIII:Asır'da Rusya'nın İç ve Dış Siyaseti	303
53. Rus-Harp Sanayinin Gelişmesi	309
54. Krenostnoy ve Samaderjavya'ya Karşı Alınan Tedbirlerin, İhtilali Daveti	313
55. Fen ve Eğitimin Gelişmesi	319
56. Edebiyat ve Sanatın Gelişmesi	325
57. Medeniyet ve Milli And	333
VIII.Sınıflar İçin "SSCB Tarihi" Öğretiminde Yararlanılarak Ek Kaynaklar Neler Olabilir?	344

e. "CCCP TARİHİ 8" (1801-1900):

Bu kitap; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmadan önce,

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ortaöğretim Okullarının, 8. sınıflarda "CCCP Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılmış bir Tarih Dersi kitabıdır. CCCP Tarihi'nin 1801-1900 Yılları arasındaki dönemi kapsar. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından, Moskova'da basılan aslına, sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan Marif Başkanlığı tarafından 1986 yılında Aşgabat Marifi tarafından basılmıştır.

8. Sınıflarda İkinci CCCP Tarihi Ders Kitabı, olarak okutulmakta ve "CCCP Tarihi'nin 1800-1900 Yılları arasında kalan döneme ait, 252 sayfalık bilgi ihtiva etmektedir.

Kitabın mazbunu (İçindekiler) kısmı, aşağıda sıralanan konu başlıklarından meydana gelmiştir¹⁸⁹.

Önsöz: XVII-XIX Asırlarda Rusya . . . . .

BÖLÜM I: XIX. ASRIN BAŞLARINDA ÇARİZME KARŞI DEVRİMCİ HAREKETLERİN BAŞLAMASI . . . . .

I.Konu: XIX.Asrın Başlarında Rusya'da Vatancılık Savaşı 9

1. Çarlık Hükümeti'nin İç ve Dış Siyaseti (1801-1812) 9

2. Vatancılık Savaşı'nın Başlaması 14

3. Borodinov Savaşı 21

4. Halk Savaşının Yükselişi, Rus Ordusu'nun Hücumu 28

II.Konu: Rusya Kurtuluş Hareketlerinde Asılzadelik Aşamasının

Başlaması ve Dekabristlerin (Aralıkçılar'ın) İsyanı 35

5. Toprak Ağalarına ve Çarlık Hükümeti'ne Karşı Kurtuluş Hareketleri'nin Başlaması 3

6. "Güney" ve "Kuzey" Cemiyetleri (Dernekleri) 39

7. Dekabristler'in (Aralıkçılar'ın) İsyanı 45

¹⁸⁹ Daha geniş Bilgi İçin Bkz: "CCCP Tarihi 8", Aşgabat Marifi, 1985, s.3-251.

III.Konu: Rusya Halkları'nın Sosyal-İktisadi Gelişmesi ve

Toprak Ağalığı'nda (Kölelik) Kriz. Sınıf Savaşının Büyümesi:	51
8. XIX.Asrın Birinci Yarısında, Rusya'da İktisadi Gelişme	51
9. Rusya Halkları'nın, Sosyal-İktisadi Gelişmesinin Temel Özellikleri ve Sınıf Savaşı'nın Büyümesi	60

IV.Konu: XIX.Asrın 30-50'nci Yıllarında, Rusya'da Toplumsal

Hareketler:	65
10. Çarlık Rusyası'nın Gerici Siyaseti (1825-1855)	65
11. XIX.Asrın 20 ve 30'lu Yıllarında Devrimci Dernekler	70
12. XIX.Asrın 40'lı Yıllarında, Toplumsal Haraketler. V.G.Belin-skiy Toplumsal Hareketlerin İçinde	74

13. A.İ.Gerson, 40'lı Yılların Toplumsal Haraketleri İçinde, Petraşevs-kici'ler ve T.G.Sevçenko:	80
--	----

V.Bölüm: XIX.Asrın Birinci Yarısında Kafkas Halkları . . . . .

14. Zakafkasya'nın, (Kafkas Ötesi) Rusya'nın İdaresine Girmesi	85
15. Kuzey Kafkasya Halkları	89
VI.Kırım Savaşı:	92
16. Kırım Savaşı'nın Başlaması	92
17. Sivastopel'in Kahramanca Savunulması ve Padişah Rusya-sı'nın Yenilmesi	96

VII. Konu: XIX. Asrın İlk Yarısında Rusya Halkları'nın Kültürü 102

18. Marif ve İlim	102
19. Edebiyat	107
20. Sanat ve Rusya Halkları'nın Kültürel İşbirliği	110

BÖLÜM II: KAPİTALİST RUSYA DEVRİMDEKİ KUR-

TULUŞ HAREKETLERİNİN, DEVRİMCİ DEMOKRATİK AŞAMASININ

BAŞLAMASI . . . . .

VIII.Konu: Kurtuluş Haraketlerinin Devrimci Demokratik Aşamasının Başlaması, XIX.Asrın 60-70'li Yıllarında Burjuvazi Reformları:		120	
21. 50'nci Yılların Sonu ve 60'lı Yılların Başlarında Devrimcilerin Durumu ve 1861 Yılı Reformu'nun Hazırlanışı		120	
22. Rusya'da Kurtuluş Hareketleri'nin, Devrimci Demokratik Aşaması'nın Başlaması		124	
23. Toprak Ağaları (Kölelik) Hukuku'nun Yıkılışı		129	
24. Yönetim ve Mahkeme Reformları, Askeri Reformlar		134	
IX.Konu: XIX.Asrın 60'lı Yıllarında Köylülerin (Çifçilerin) Devrimci ve Kurtuluş Haraketleri		140	
25. Toprak Ağalığı (Kölelik) Hukuku Yıkıldıktan Sonra, Köylülerin Devrimci ve Kurtuluş Hareketleri		140	
26. XIX.Asrın 60'lı Yıllarında Devrimci Kurtuluş Hareketleri'nin Yükselmesi		143	
X. Konu: XIX.Asrın İkinci Yarısında Rusya'nın İktisadi Gelişmesi		143	
27. Halk Ekonomisinde, Kapitalizmin Gelişmesi			
XI.Konu: XIX Asrın İkinci Yarısında Kazakistan, Orta Asya ve Sibiry Halkları			
29. Kazakistan ve Orta Asya'nın Rusya'nın İdaresine Girmesi, Sibiry ve Uzak Doğu Halkları			
XII. Konu: XIX.Asrın İkinci Yarısında Rusya'nın Dış Siyaseti 1877-1878'nci Yıllarda Rusya-Türkiye Savaşı		166	
30. 60-70'li Yıllarda Rusya'nın Dış Siyaseti		166	
31. 1877-1878.'nci Yıllar'da, Rusya-Türkiye Savaşı. 80-90'lı Yıllar'ın Başında Çarizmin Dış Siyaseti		169	
XIII.Konu: XIX.Asrın 70'li ve 80'li Yılların Başında Halkçılık Hareketleri:		174	

	156
32. Halkçılığın Türeyişi (Ortaya Çıkışı)	174
33. Halkçılığın İdeolojisi	180
34. 1879-1880'li Yıllarda Devrimcilerin Durumu Halkçılığın Yıkılması ve 80'nci Yıllarda Siyasi Reaksiyon	184
XIV.Konu: XIX.Asrın 70-80'li Yılları'nda Rusya'da İşçi Hareketleri ve Marksizmin Yayılması	189
35. 70-80'li Yıllar'daki İşçi Hareketleri ve İlk İşçi Taşkilatı'nın Kuruluşu	189
36. "Zahmeti (Emeği) Kurtarış" Grubu. Rusya'da Marksizmin Yayılışı	200
XV.Konu: Kurtuluş Hareketlerinin Proleter Aşaması'nın Başlaması	206
37. V.İ.Lenin'in Devrimci Hareketi'nin Başlaması	206
38. "İşçiler Sınıfını Kurtarmak İçin, Savaş Birliğı"	214
XVI.Konu: XIX.Asrın İkinci Yarısında Rusya Halkları'nın Kültürü	221
39. Marif ve İlim	221
40. Edebiyatın Gelişmesi	231
41. Rusya Halkları'nın Kültürü	241
Pekiştirmek İçin Sorular ve Ödevler	251
f. "CCCP TARİHİ 9" (1900-1939):	

Bu kitap; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı dağılmadan önce, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ortaöğretim Okulları'nın 9. sınıflarında, "CCCP Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılmış bir Tarih dersi kitabıdır.

CCCP Tarihi'nin 1900-1939 yılları arasındaki dönemi kapsar, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından Moskova'da basılan aslına sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Marif

Bakanlığı tarafından 1987 yılında Aşgabat Marifi tarafından basılmıştır.

Orta mekteplerin 9. sınıflarında üçüncü ders kitabı olarak okutulmakta ve CCCP Tarihi'nin 1900-1939 yılları arasında kalan döneme ait 360 sayfalık bilgi ihtiva etmektedir¹⁹⁰.

Kitabın mazbunu (içindekiler) kısmı, aşağıda sıralanan konu başlıklarından meydana gelmiştir.

Öğrencilere	7
Emperyalist Rusya Devrinde, Proleter (işçi) Devrim Hareketlerinin Başlangıcı ve Çarizmin Çöküşü	
I.Konu: XIX. Asrın Sonu-XX.Asrın İlk Yarısında Rusya'nın	
Sosyal, İktisadi ve Siyasi Durumu	11
1. Rusya'da Emperyalist Dönemin Başlangıcı	11
2. Rusya'nın Siyasi Yapısı, Burjuvazi ve Çarizm	17
II.Konu: Leninizm'in Vatanı Rusya'da Devrimci Hareketlerin	
Başlangıcı ve Proleter Markzist Partisi'nin Kurulması	20
3. 1900-1903.ncü yıllarda İşçiler ve Köylüler Hareketi	20
4. Rusya'da Devrimci Marksist Partisi'nin Kurulması	25
5. Rusya-Japon Savaşı	33
III.Konu: Rusya'da 1905-1907 Yıllarda Emperyalizme Karşı İlk	
Halk Hareketleri	40
6. Devrimci Hareketlerin Başlaması	40
7. Devrimin 1905 Yılıının Bahar ve Yaz Aylarındaki Gelişmesi, Potemkin Ayaklanması	48
8. 1905 Yılıının Sonbahar'ında, Devrimci Hareketlerin Yükselişi	53
9. 1905 Yılıının Sonbaharında Köylüler Hareketi ve Milli Bağımsızlık	

¹⁹⁰ Daha Fazla Bilgi İçin Bakınız: "CCCP Tarihi 9" Aşgabat Marifi, 1987, s.11-360.

İçin Askerler ve Denizcilerin Ayaklanması	58
10. Aralık Ayındaki Silahlı Ayaklanma	60
11. Devrimci Hareketlerin Zayıflaması	64
12. Devrimcilerin Yenilmesi ve Tarihi Sonuçları	69
IV.Konu: Rusyanın Çalkantılı Yılları:	74
14. Çalkantılı Yıllarda Devrimci Hareketler	78
V.Konu: Devrimci Hareketlerin Yeniden Başlaması:	82
15. Devrimci Fikirlerin Halk Arasında Yayılması	82
16. Devrimci Hareketlerde Bolşeviklerin Baş Çekmesi	89
VI.Konu: Emperyalizm Zamanında Rus Medeniyeti	96
17. Eğitim ve Fen İlmî	96
18. Edebiyat ve Sanat	104
VII.Konu: Birinci Dünya Savaşında Rusya:	113
19. Birinci Dünya Savaşı'nın Sebepleri ve Doğu(Rus) Cephesinde Savaş Hakeketleri	113
20. Ülkenin İktisadi ve Siyasi Durumuna, Savaşın Tesirleri	121
21. Bolşevikler Partisinin, Devrimcilik Hareketleri	124
VIII.Konu: Şubat Burjuva-Demokratik Devrimi:	129
22. Çarizmin Devrilmesi	129
23. İki Hakimiyetlilik (Çift İktidar)	136
 EKİM SOSYALİST DEVRİMİ VE SSCB'de SOSYALİZME GEÇİŞ	
DÖNEMİ:	143
IX. Konu: Burjuva-Demokratik Devriminin, Sosyalist Devrime Dönüşmesi:	143
24. Şubat Devriminden Sonra, Ülkenin Durumu	143
25. Sosyalist Devrime Doğru	146

	159	
26. Çift İktidar Döneminde, Devrimin Sessiz Yükselişi	151	
27. Çift İktidarın Sona Ermesi	156	
28. Sovyetlerin Bolşevikleştirilmesi	162	
29. Milli Devrim Krizi	164	
X.Konu: Rusya'da Sosyalist Devrimin Zaferi ve İşçi Diktatör-		
lüğü'nün Oluşturulması, Kapitalizmden Sosyalizme Geçişin Başlaması	168	
30. Ekim Silahlı Ayaklanması	168	
31. Sovyet Hakimiyetinin Zafere Yürüyüşü	179	
32. Yeni Devlet Düzeninin Kurulması	184	
33. Ekonomide Sosyalist Sisteme Geçişin Başlaması ve Sovyet Hakimi-		
yeti'nin Hızlandırılması	190	
34. Sovyet Devleti'nin Bütün Sovyet Halkı İçin Yeni Demokratik Görüşleri	197	
35. Sosyalist Ekonomi Anlayışı'nın Belirlenmesi	202	
36. Sosyalist Devrimin Köylere Yayılması ve Kültür Devrimi'nin		
Başlaması	206	
37. Sovyetlerin V:Kurultayı ve Birinci Sovyet Anayasası	212	
38. Büyük Ekim Sosyalist Devriminin, Dünya Tarihi		
Açısından Ehemmiyeti	217	
XI.Konu: Emperyalist Devletlerin İntervensiyonu ve İç Savaş Devrinde Sovyet		
Ülkesi (1918-1920)	222	
39. Harbi İntervensiyon ve İç Savaşın Başlaması	222	
40. Sovyet Ülkesi Tek Harbi-Kamp	231	
41. Kızıl Ordu'nun Kesin Zaferleri	235	
42. Sovyet-Plonya Savaşı (1920) Varangelçilerin Yenilgisi	243	
43. Sovyet Cumhuriyetleri'nin Harb'de Siyasi Birliği ve Uzak		
Doğu'nun Kurtulması	247	
44. İç Savaşın Kahramanları	253	

45. Komsomal, Kominist Partisi'nin Cengaver Yardımcısı	258
46. İnterventler ve Çar Ordusu Üzerinden Kazanılan Zaferin Nedenleri ve Önemi	263
XII.Konu: Halk Hocalığının Yayılmacı Yıllarında Sovyet Ülkesi . .	268
47. Savaştan Barışa Geçiş Döneminde, Devletin İç ve Dış Siyaseti . .	268
48. Yeni İktisadi Siyasete Geçiş ve Yeni Siyasi Fikirlerin İlk Semeresi	273
49. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin Kurulması	282
50. SSSR-de Sosyalizmin Kurulmasında Lenin Plânı	287
51. Lenin'in İşi, Yaşayışı ve Vasiyeti	290
XIII.Konu: SSSR-de Sosyalizmin Kurulmasında Lenin Planının	
Hayata Geçilmesi İçin Önemli İlkeler	297
52. SSSR'in Dış Siyaseti	297
53. Sovyet Cemiyetleri'nin Vazifelerini ve Siyasi Çalışmalarını, Sosya- lizmin Yerleşmesi İçin Sürdüremelerinin Gerekliliği	302
54. Sosyalist Endüstrileşmeye Giden Yol	307
55. SSSR-in Sanayi Endüstrisi ile Donatımı	311
56. SSSR Endüstri Devletidir	320
57. Kolhozlaştırma'da Köylü ve Zengin Çiftçilerin Mallarının Ön Sırada Yer Alması	326
58. Tüm Malların Kollektivizasyonlaştırılması ve Zengin Çiftçi Sınıfının Ortadan Kaldırılması	330
59. SSSR Büyük Tarım Ülkesi'dir	335
60. Kültür Devri'minin Kesin Üstünlüğü	340
61. SSSR-de Sosyalizmin Zaferi	350
62. Sosyalizmin Yeni Anayasası	352
g. "CCCP TARİHİ 10" (1939-1987):	

Bu kitap; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmadan önce,

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortaöğretim okullarının 10. sınıflarında "CCCP Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılmış bir Tarih Dersi kitabıdır.

CCCP Tarihi'nin 1939-1987 yılları arasındaki dönemi kapsar. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından Moskova'da basılan 10. sınıfa sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan Marif Bakanlığı tarafından, 1989 yılında Aşgabat Marifi tarafından basılmıştır.

10. Sınıflarda dördüncü "CCCP Tarihi Ders Kitabı" olarak okutulmakta ve "CCCP Tarihi'nin 1939-1987 yılları arasında kalan döneme ait, 289 sayfalık bilgiyi özet ihtiva etmektedir.

Kitabın mazbunu (İçindekiler) kısmı, aşağıda sıralanan konu başlıklarından oluşmuş meydana gelmiştir¹⁹¹.

Giriş	5
I.Konu: Savaşdan Önceki Yıllarda Sovyetler Birliği:	7
1. 30-ncü Yılların Sonlarında Sovyet Cemiyetçiliği'nin Gelişmesi	
2. Faşist Saldırlara Karşı SSSR'in Ortak Savaşı	16
3. Sovyet Halklarının, Kardeşlik Ailesinin Genişlemesi	23
4. Gazaplı (Sıkıntılı) Günlerin Başlangıcı	
II.Konu: 1941-1945-nci Yıllarda Büyük Vatan Savaşı	40
5. Hitler Almanyası'nın SSSR-e Saldırması Üzerine Halkları'nın Güç Birliği Yapması ve Düşmana Karşı Topluça Silahlandırılması (Seferberlik Çağrısı)	40
6. Kızıl Ordu'nun 1941-nci Yılın Yaz ve Sonbahar Aylarındaki Savunma Savaşları	51
7. Moskova Yakınlarında Hitlerci Askerlerin Bozguna Uğratılması	67

¹⁹¹ Daha geniş bilgi için bkz.: "CCCP Tarihi 10", Aşgabat Marifi, 1987, s.7-289.

8. Savaşta Köklü Değişiklikler (Devrim-Yenilik)	-
9. Düşmanın Yok Edilmesinde, Sovyet Halkları'nın Cephe Gerisi Katkıları, Büyük Vatan Savaşı'nın İkinci Döneminin Sonuçları	91
10. SSSR.den, Faşistlerin Kovulup Çıkartılması	97
11. Kızıl Ordu'nun Kurtarıcılık Misyonu	104
12. Savaşın Son Yıllarında Yurdun İktisadi ve Halkın Ruhi-Manevi Durumu. Savaşın Sonra Demokratik Dünya'nın Kuruluşunda Sovyet Programı (Planı)	110
13. Büyük Vatan Savaşının Üçüncü Döneminin Zaferle Tamamlanması	115
14. Büyük Vatan Savaşı'nda, Sovyetler Birliği'nin Başarısının, Dünya Tarihi Açısından Önemi	124
III.Konu: Sosyalist Cemiyetin Güçlenerek Gelişmesi ve	
SSSR'de Sosyalizmin Kesin Hakimiyeti	133
15. Savaşdan, Barışa Geçiş	-
16. Yaratıcı Kahramanlar	141
17. 50-nci Yıllarda, Ülkemizin Toplumsal ve Siyasi Gelişmesi	152
18. Sosyalizmin Maddi-Teknik Temelinin Geliştirilmesi	162
19. Sovyet Halkı'nın, Sosyal ve Kültürel Yönden Geliştirilmesi	172
20. 50-nci Yıllarda SSSR-in Dış Siyaseti	183
IV.Konu: Sovyetler Birliği 1960-1980'li Yılların İlk Yarısında: . .	
21. 1960-1980'li Yılların İlk Yarısında, SSKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) nin Yeni Konumu	-
22. Sovyet Umumi Halk Devleti	195
23. 1960-1980'li Yılların İlk Yarısında, Ülkenin İktisadi ve Sosyal Bakımdan, mndan, Başarıları ve Zorlukları	202
24. Sovyet İlimi, Halk Marifi ve Kültürü	212
25. Halkların Kardeşlik İlişkilerini Sağlamlaştırmak İçin, SSSR'in Savaşı	

ve Sosyalist Ülkeler Birliğinin Kuvvetlendirilmesi 224

V.Konu: Ekim Devrimi'nin Devam Ettirilmesi ve Devrimin

Devamlılığı: 231

26. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SSKP) XXVII.nci Kurul-
tay, Devrimci Derneklerin Yeniliğe Yön Vermesi, Büyük Ekim'in 70-nci Yılı . . . . .

27. İktisadi Verimliliğin Artırılması ve Üretimde Kalitesinin
Yükseltilmesi 237

28. Halk Ekonomisini Geliştirmede Karma Programlar 247

29. İlmî, Sosyal ve İktisadi Gelişmede, Bilimsel Teknolojinin
Katkısını Artırmak 253

30. Parti'nin ve Devletin Sosyal Siyaseti 259

31. Sovyet Halkının Siyasi Sistemdeki Yetkilerinin Artırılması 254

32. Ülkenin Manevi Hayatı 272

33. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Dış Siyaseti'nin
Temel İlkeleri 279

h." YENİ TARİH 8" (1640-1870):

Bu kitap; SSSB dağılmadan önce, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortaöğretim okullarının mekteplerinin 8. sınıflarında "Yeni Tarih Ders Kitabı" olarak okutulmak üzere yazılmış bir ders kitabıdır.

"Yeni Tarih" adı altında iki adet ders kitabı yazılmıştır. Birinci kitap 8. sınıflarda okutulmakta ve 1640-1870 yılları arasında kalan döneme ait bilgileri kapsamaktadır. İkinci kitap, "Taze Tarih" adı altında 9. sınıflarda okutulmakta ve 1871-1917 yılları arasında kalan bilgileri kapsamaktadır.

Ayrıca 9. ve 10. sınıflarda okutulmak üzere "En Taze Tarih" adı altında iki adet kitap daha yazılmıştır. 9. Sınıflarda okutulan "En Taze Tarih 9" 1917-1939 yılları arasında kalan döneme ait bilgileri kapsamakta, 10. sınıflarda okutulan "En

Taze Tarih 10" kitabı ise 1939-1986 yılları arasında kalan döneme ait bilgileri kapsamaktadır.

"Yeni Tarih 8 (1640-1870): Sekizinci sınıflarda okutulan bu kitap, 1640-1870 yılları arasında kalan döneme ait 278 sayfalık bilgileri ihtiva etmektedir. Rusça 21. nci baskısına sadık kalınmak kaydı ile, 1986 yılında Taşkent Marifi tarafından 12. nci baskı olarak basılmıştır¹⁹².

Kitabın mazbunu (içindekiler) bölümü aşağıda sıralanan konu başlıklarından meydana gelmiştir.

Giriş . . . . .

BÖLÜM I: YENİ ZAMANIN BAŞLAMASI VE KAPİTALİST SİSTEMİN OLUŞUMU.

I.Konu: İngiltere’de Kapitalizmi Zaferi ve Oluşması:	8
1. XVII. Asırda İngiliz Burjuvazi Devriminin Nedenleri	8
2. Sivil Halk Savaşı ve Kral Üzerinde Kazanılan Galibiyeti	12
3. Sivil Halk Başkaldırılarının Susturulması, İngiltere’deki Burjuvazi Devriminin Sonuçları ve Önemi	18
4. Manifaturadan, Fabrikaya Geçiş	22
5. Proleterya ve Burjuvazi Üreticileri ve Üretim İlişkileri	27
II.Konu: Kuzey Amerika’da İngiliz Sömürgelerinin Bağımsızlık Savaşı, Amerikada I.Burjuvazi İhtilali ve ABD’nin oluşması	32
6. Kuzey Amerika’da İngiliz Sömürgeleri	32
7. Sömürgelerin Bağımsızlık Savaşları ve ABD’nin Meydana Gelmesi	38
BÖLÜM II: KAPİTALİZMİN MEYDANA GELMESİ VE GELİŞ- MESİ, İŞÇİ HAREKETLERİNİN YAYILMASI VE İLMİ KOMİNİZ- MİN ORTAYA ÇIKIŞI	47

¹⁹² Daha Geniş Bilgi İçin Bkz. "Yeni Tarih 8' (1640-1870), Taşkent Marifi, 1986, s.8-278).

III.Konu: XVIII.Asırda Büyük Fransız Burjuvazi İhtilali:	47	
8. İhtilalin Nedenleri	47	17
9. Marifastocular ve İhtilal Ortamının Manen Hazırlanması	54	18
10. İhtilalin Başlaması	60	19
11. Büyük Burjuvazi Hükümette	65	20
12. Monarşi'nin Yıkılması	70	21
13. Yakabinciler'in İktidara Gelişi	76	22
14. "Yakabinciler Diktatörlüğü" (İhtilalin En yüksek olduğu dönemdir)	80	23
15. Yakabinciler Diktatörlüğü'nün Yıkılması, Büyük Fransız İhtila-		
linin Sonuçlanması ve Önemi	85	24
IV. Konu: Fransız İhtilalinden Sonra Avrupa (XIX. Asrın		
Birinci Çeyreğine Kadar)	90	25
16. Fransa, 1794-1799 Yıllarında	90	26
17. Fransa'nın Krallık ve İmparatorluk Yıllarında, Napolyon Savaşları .	96	27
18. Napolyon İmparatorluğu'nun Çöküşü ve Viyana Kongresi	103	28
V.Konu:		
19. Latin Amerika'da, Milli Bağımsızlık Hareketleri	103	29
VI.Konu: Avrupa'da Kapitalizmin Gelişmesi, İşçilerin Müstakil Siyasi Güç		
Olarak İlk Çıktıkları		
20. İngiltere'de Kapitalizmin Gelişmesi	115	30
21. İngiltere'de Çartistler Hareketi	121	31
22. Fransa'da Kapitalizmin Gelişmesi, Lion İhtilalleri	127	32
23. Almanya'da Kapitalizmin Gelişmesi, Silezya İşçilerinin İsyanı . . .	132	33
VII.Konu:		
24. Ütopik Sosyalizm	136	34
VIII.Konu: İلمي Kominizmin Meydana Gelmesi, K.Marks ve F.Engels . .	143	35
25. İلمي Kominizmin Meydana Gelmesinin Tarihi Esasları ve K.		

Marks'ın Gençlik Yılları	143
26. F.Engels'in Gençlik Yılları ve Büyük Dostluğun Başlaması (Koministler Birliği)	148
27-28. Kominist Partisi Manifestosu'nun I.Bölümü'nün Temel Gayeleri	153
29-30. Kominist Partisi Manifestosu'nun II. ve IV.cü Bölümlerinin Temel Gayeleri ve İlmi Kominizmin Tarihi Önemi	159
IX. Konu: Avrupa'da (1848-1849 Yıllarındaki) İhtilaller:	164
31. Fransa'da İhtilalin Nedeni ve Başlaması	164
32. Paris'de Haziran İsyanı	174
33. Almanya'da İhtilal	178
34. Avusturya İmparatorluğu'nda ve İtalya'da İhtilal	182
35. Avrupa'da (1848-1849) İhtilallerin Önemi ve Çıkarılan Sonuçlar (9. Baskının Sonucu)	188
X. Konu: İtalya ve Almanya'da Milli Devletlerin Oluşması	190
36. İtalyan Halkları'nın Ülkelerinin Birleştirilmesi İçin İhtilal Hareketleri	190
37. İtalya'nın "Üstten" Birleştirilmesinin Tamamlanması:	195
XI.Konu: XIX.Asrın Birinci Yarısında ABD'de Sivil Halk Savaşları ve İkinci İhtilal	199
38. XIX.Asrın Birinci Yarısında, ABD'deki Sivil Halk Savaşlarının Nedenleri	199
39. Sivil Halk Savaşları'nın Oluşması ve Başlaması	207
40. İhtilal Gibi Savaşlar ve Kuzeyin Galibiyetleri	212
41. İngiltere'nin Hindistan'ı İşgal Etmesi	219
42. Feodal Çin, Taypınler İsyanı	227
XIII.Konu: Birinci Enternasyonel (1870):	233
43. I.Enternasyonel'in Oluşumu, K.Marks ve F.Engels'in İşçiler	

Hareketinde, İlmî Kominizmin Gayelerinin Galibiyeti İçin Hareketleri 233

44. I.Enternasyonel'in Tesirlerinin Artması, K.Marks ve F. Engels

İngiltere'de 237

XIV. Konu:

45. Teknik Bilgilerin Gelişmesi 242

46. Tabii (Fen) İlminin Gelişmesi 248

47. Edebiyat 254

48. Sanat 263

Yeni Tarih'in Sonuçları 275

Kronolojik Cetvel (1640-1870) 279

İçindekiler 284

1. "TAZE TARİH 9" (1871-1917)

Dokuzuncu sınıflarda okutulan Taze Tarih Kitabı, 1871-1917 yılları arasında kalan döneme ait 295 sayfalık bilgileri ihtiva etmektedir. 1988 yılında Aşgabat Marifi tarafından bastırılmıştır.

Kitabın mazbunu (İçindekiler) bölümü aşağıda sıralanan konu başlıklarından meydana gelmiştir¹⁹³.

Giriş 3

I.Konu: Birinci Proleter Devrimin, I.Uluslararası Faaliyetinin Son

Devri 4

1. Fransa-Prusya Savaşı ve Fransa'da 4 Eylül İhtilali 4

2. 18 Mart Halk Protestosu ve 1871 Paris Komiteleri 11

3. Komitelerin Kahramanca Savaşı ve Proleter İntatiolizm 18

4. Enternasyonal Faaliyetin Son Devri 27

¹⁹³ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz: "Taze Tarih 9 (1871-1917) Aşgabat Marifi, 1988, s.3-283.

II.Konu: XIX.Asrın sonu-XX. Asrın Başlarında En Büyük Kapitalist

Ülkeler	31
5. Üreten Güçlerin, Yenilikçi Baskısı	31
6. Kapitalizmin, Yenilikçilerin Baskısı Altında Girişi, Emperyalizmin Esas	
Nitelikleri	40
7. Burjuvazi ve Proletarya Arasındaki Olumsuzlukların Büyümesi	48
8. Almanya, ABD ve Japonya'nın Sosyal ve İktisadi Gelişmesi	53
9. İngiltere ve Fransa'nın Sosyo-Ekonomik Gelişmesi	65
10. Fransa, Almanya ve Japonya'nın Siyasi Yapısı, Kendilerine Bağlı	
Olan Bölgelerdeki İç Siyasetleri	72
11. İngiltere ve ABD'nin Siyasi Yapısı, Kendilerine Bağlı Olan	
Bölgelerdeki İç Siyaseti	82
12. En Büyük Kapitalist Devletlerin Dış Siyaseti ve Dış Dünya İle	
İlişkileri	90
13. En Büyük Kapitalist Ülkelerin, Dış Siyaseti	97
14. Almanya ve Fransa'daki Sosyalist Eğilimler ve İşçi Hareketleri	107
15. İngiltere, ABD ve Japonya'daki Sosyalist Eğilimler ve İşçi	
Hareketleri	119

III.Konu: XIX.Asrın Sonu ve XX.Asrın Başlarında, Güney-Doğu ve

Merkezi Avrupa'da Halkların Özgürlük Savaşları	131
16. Güney-Doğu Avrupa Halkları'nın Emperyalizmden Kurtulmak İçin	
Bağımsızlık Savaşları	131
17. Avusturya-Macaristan İşçilerinin ve Polonya Halkı'nın Milli ve	
Özgürlük Savaşları	139

IV.Konu: Asya, Latin Amerika ve Afrika Halkları'nın Milli-

Özgürlük Savaşları	147
18. Emperyalizmde Bağımsızlık Anlayışı	147

19. Çin'in Esarete Sürüklenmesi, 1911-1913 Yıllarında Devrim Hareketleri	153
20. Hindistan'da Milli-Özgürlük Savaşı	159
21. İran ve Türkiye'deki Devrim Hareketleri	164
22. Latin Amerika'da Halklarının Özgürlük Savaşları	172
23. 1910-1917 Yıllarında Meksika'da Devrim Hareketleri	179
24. XIX.Asrın Sonunda, Afrika Halkları'nın, Bağlı Buldukları Ülkelere Karşı, Bağımsızlık Savaşları	185
25.XX.Asrın Başlarında Afrika'da, Halkların Özgürlük Savaşları	192
V.Konu: Uluslararası İşçi Hareketleri ve Enternasyonalizm	200
26. II. Enternasyonal'in Ortaya Çıkması ve Onun XIX. Asırdaki Faaliyetleri	200
27. XX.Asrın Başlarında, Devrim Hareketlerinin Yükselişi ve Enternasyonalizm	208
28. XX.Asrın Başlarında Uluslararası İşçi Hareketlerinde, "Şark Şunaslık Tendensiyası" ve Devrim Hareketlerinin Zayıflaması	215
VI.Konu: Dış Ülkeler (XIX.Asrın Sonu ve XX.Asrın Başlarında) ve Rusya (XX.Asrın Başlarında) Kültürü	224
29. Kültürel Değişimin Esas Maddelerinde, En Büyük Kazanç Fen ve Eğitim	224
30. Burjuvazi Kültüründe (Medeniyetinde) Kriz	231
31. Demokratik ve Sosyalist Kültürün (Medeniyetin) Elementleri	236
32. XX.Asrın Başlarında, Rusya Medeniyeti (Kültürü) ve Onun Uluslararası Tesirleri	244
VII.Konu: Emperyalizm:	250
33. Kapitalizmin Yukarı ve Son Baskıları	250
34. Sosyalist Devrimin Başlangıcı	254
VIII.Konu: 1914-1918 I.Dünya Savaşı ve Rusya'nın Savaşa Katkıları	258

35. Savaşın Başlaması ve II.Enternasyonal'in Kazası	258
36. 1914-1918 Yıllarındaki Savaş Karakterleri ve Diplomatik Savaş . .	265
37. Savaşta Ülkelerde Devrim Krizleri	275
38. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi ve I. Dünya Savaşı Sonrası Baskısı	283

i. "EN TAZE TARİH 9" (1917-1939):

Dokuzuncu sınıflarda okutulan "En Taze Tarih kitabı", 1917-1939 yılları arasında kalan döneme ait, 155 sayfalık bilgileri ihtiva etmektedir. Rusça birinci baskısına sadık kalınmak kaydı ile, Türkmenistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Marifet Bakanlığı tarafından 1988 yılında Aşgabat Marifeti'nce birinci baskı olarak basılmıştır.

Kitabın mazbunu (İçindekiler) bölümü, aşağıda sıralanan konu başlıklarından meydana gelmiştir¹⁹⁴.

Giriş	4
Dünya Tarihi'nin Bu Süreci, İnsanlığın Kapitalizmden Komünizme Geçiş Sürecidir	4
BÖLÜM I: II. DÜNYA SAVAŞINDA KAPİTALİST BLOK:	12
I.Konu: 1917 Sosyalist İhtilali'nden Sonra, Kapitalist Ülkelerde İhtilal Hareketleri ve Sömürge Ülkelerinin Bağımsızlık Hareketleri:	12
2. Almanya İhtilali (1918-1919 Yılları)	12
3. Macaristan Sovyet Cumhuriyeti	20
4. Britanya, Fransa, ABD ve İtalya'da İşçi Hareketleri	26
5. Emperyalist Sömürge Sistemi Krizi	34
6. Sosyalist Enternasyonalin Kuruluşu ve İlk Yılları	42
7. Versal Sistemi	50
II. Konu: 1924-1934 Yıllarında Dış Ülkeler:	57

¹⁹⁴ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz: "En Taze Tarih 9" (1917-1939) Aşgabat Marifi, 1988, s.3-

8. 1924-1934 Yılları Arasında, Kapitalist Ülkelerin Politik ve Ekonomik Durumu	57
9. Britanya	64
10. Amerika Birleşik Devletleri	72
11. Almanya	79
12. Fransa	92
13. İspanya	100
14. Orta ve Güney Doğu Ülkeleri	108
15. Çin	115
16. Hindistan	120
17. Faşizmin ve Yeni Dünya Savaşı Tehlikesine Karşı, Tek İşçi ve Halk Cephesinin Oluşturulması	130
18. İki Savaş Kaynakları ve 30'lu Yıllarda Milletlerarası İlişkiler . . .	139
Sözlük	151

j. "EN TAZE TARİH 10" (1939-1986):

"En Taze Tarih 10" Kitabı; Türkmenistan Sovyet sosyalist Cumhuriyeti ortaöğretim okullarının 10. Sınıflarında okutulan son Tarih kitabıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmadan önceki en son dönemine (1939-1986) ait 322 sayfalık bilgileri ihtiva eder.¹⁹⁵

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti orta mekteplerinde 5. sınıftan, 10. sınıfa kadar toplam 11 adet Tarih Ders Kitabı okulmuştur. Bu kitapların Bir tanesi 'Eski Dünya Tarihi', Bir Tanesi "Orta Çağ Tarihi", Bir Tanesi "Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Tarihi", Dört tanesi "CCCP Tarihi", Dört tanesinde "Yeni (En Taze) Tarih" konularına ilişkin bilgileri ihtiva etmektedir.

¹⁹⁵ Daha Fazla Bilgi İçin Bkz: "En Taze Tarih 10" Aşgabat Marifi, 1988, s.3-322.

"EN TAZE TARİH 10" (1939-1986): Kitabı, Rusça 17. Baskısından tercüme edilerek, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Marif Bakanlığı'nca, 1988 yılında Aşgabat Marifi tarafından 15. Baskı olarak basılmıştır.

Kitabın mazbunu (içindekiler) bölümü, aşağıda sıralanan konu başlıklarından seçilmiştir.

BÖLÜM II: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI . . . . .

III.Konu: İkinci Dünya Savaşı'nda Siyasi İlişkiler: . . . . .

20. Savaşın 2 Ocak'ta Patlak Vermesi, SSCB'nin Barış İçin Mücadelesi . 3

21. Etiyopya ve İspanya'da Faşistler Baskısı 8

22. Berlin, Rim ve Tokyo Blokunun Oluşması ve Faşistlerin

Baskısının Çoğalması 12

IV. Konu: İkinci Dünya Savaş 17

23. İkinci Dünya Savaşı'nın Başlaması 17

24. Hitler Almanyası'nın Sovyetler Birliği'ne Karşı Savaşı, Antifaşist

Koalisonun Kurulması 25

25. İkinci Dünya Savaşı'nda İyiye Dönüş 32

26. CCCP'nin ve Diğer Barış-Sever Ülkelerin Faşist Baskıcıları

Yenmesi 38

BÖLÜM III: DÜNYA SOSYALİST SİSTEMİNİN MEYDANA GELİŞİ

VE GELİŞMESİ, KAPİTALİZM KRİZİNİN BÜYÜMESİ, EMPERYA-

LİST SÖMÜRÜ DÜZENİNİN ERİMESİ VE YOK OLMASI, HALK-

LARIN EMPERYALİZME KARŞI BARIŞÇI, MİLLİ İSTİKLAL, SOS-

YAL GELİŞME, DEMOKRASİ VE SOSYALİZİM İÇİN OR-

TAK MÜCADELELERİ 49

27. Sosyalizmin Dünya Sistemine Dönüşmesi 49

28. Polonya Halk Cumhuriyeti 55

29. Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti	60
30. Romanya Sosyalist Cumhuriyeti	66
31. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti	69
32. Yugoslavya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti	73
33. Arnavutluk Halk Sosyalist Cumhuriyeti	78
34. Macaristan Halk Cumhuriyeti	80
35. Almanya Demokratik Cumhuriyeti	85
36. Çin Halk Cumhuriyeti	91
37. Moğolistan Halk Cumhuriyeti	96
38. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti	99
39. Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti	102
40. Laos Halk Demokratik Cumhuriyeti	108
41. Küba Cumhuriyeti	110
42. Rusya Dışındaki Sosyalist Ülkelerin Kültürü	117
43. Dış Devletlerde Sosyalist Devrim ve Sosyalizmin Kuruluşunun, Umumi Kanunları ve Özellikleri	126
VI. Konu: İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Önemli Kapitalist Devletler	136
44. Günümüzdeki Emperyalizmin Özellikleri	136
45. Amerika Birleşik Devletleri	142
46. Amerika Birleşik Devletlerinin Sonu	148
47. İngiltere	155
48. Fransa	163
49. Almanya Federatif Cumhuriyeti	171
50. İtalya	178
51. Japonya	184
52. Kapitalist Devletlerin Kültürü	189
53. Kapitalizmin Genel Krizinin Genişlemesi	202

VII.Konu. Asya ve Afrika Halklarının, Milli Bağımsızlık Hareket-	
lerinin Yükselişi, Emperyalist Sömürü Sisteminin Çöküşü	207
54. Emperyalist Sömürgeci Sistemin Çöküşü	207
55. Hindistan	211
56. Endonezya	217
57. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yakın Doğu	221
58. Mısır Arap Cumhuriyeti	227
59. Suriye, Yemen ve Irak Halk Cumhuriyetleri	232
60. Cezayir Halk Cumhuriyetleri	238
61. Merkezi ve Güney Afrika Halkları'nın, Bağımsızlık Savaş-	
larının Yükselişi	241
62. Sömürgecilikten Kurtulan Halkların Kültürü	249
63. Sömürgeciliğin Yok Edilmesinin Sebepleri	253
64-65. 1945-1981 Yıllarında Latin Amerika	262
IX.Konu: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası İlişkiler	273
66. Savaştan Sonra, İlk Yıllardaki (1945-1949) İlişkiler	273
67. Yeni Dünya Savaşına, Karşı Tedbirler (1950-1970)	279
68. Uluslararası İlişkiler (1970-1980 Yılları):	288
X.Konu: Uluslararası Kominizm ve İşçi Hareketleri	298
69. Dünya Savaşından Hemen Sonra, İşçi Hareketleri	298
70. İkinci Dünya Savaşından Sonraki Yıllarda, En Son İşçi Hareketleri	303
71. En taze zamanda (Günümüzde), Gelişmenin ve Değişimin	
Temel Özellikleri	315

SONUÇ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmadan önceki döneme (1917-1990) ait, eğitim sistemi içerisinde yer alan ve orta dereceli eğitim kurumlarında uygulanan tarih programları ve tarih ders kitaplarının öğretimi, Marksist-Leninist sistemin yerleşmesinde çok önemli rol oynamıştır.

Dağılmadan önceki dönemde; büyük bir coğrafya (toprak parçası) üzerinde hüküm süren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Coğrafi (toprak) büyüklüğünün yanı sıra, bünyesinde barındırdığı milletlerin çokluğu (çeşitliliği) ile de dünyada ender devletlerden biridir.

Ekim 1917 ihtilali ile bolşeviklerin (komünistlerin) iktidara gelmesiyle, otomatik olarak Marksist-Leninist (komünist) düzene geçen Rusya'da, ihtilal öncesi yapılan eğitim ve öğretimin hiçbir hükmü kalmamıştır. Hatta o dönemde ülke yönetiminde bulunan, tahsilli ve çevresinde saygınlığı olan kişiler, burjuva zihniyetinin ürünü olarak addedilmiş, toplum içindeki saygın ve güvenilir kişiliklerini kaybederek, yönetimi elinde bulunduran Marksist-Leninist zihniyet karşısında zayıf ve zelil duruma düşürülmüşlerdir.

İhtilalden sonra "Sosyalist Toplum" yaratmak üzere, ülke genelinde herşey yeniden düzenlenmiş (askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel), ancak bunların içerisinde en önemlileri eğitimde yapılan reform hareketleri olmuştur. İhtilalin önderlerinden olan Vilademir İillic Lenin, eğitimde yapılacak olan reform hareketlerini bizzat kendisi başlatmıştır. Eğitim reformlarının başarıya ulaşması için, bir taraftan ihtilal öncesi dönemden kalan ve devrin taraftarı gözüken tahsilli kişilerle işe devam ederken, diğer taraftan gerçek devrimcileri (koministleri) yetiştirmek için eğitim reformlarına hız verilmiştir. Daha 1920'lerde yeni düzene idareci yetiştirmek için, üniversitelere giriş kolaylaştırılmıştır.

Yeni düzenin ülke genelinde yerleşmesi için, eğitimde yapılan reform

hareketleri, diğer alanlarda yapılan reform hareketlerinin başarıya ulaşması için, hem araç hem de, amaç olarak düşünülmüştür. Sosyalist (komünist) toplum yaratma anlayışının babası sayılan K.Marks ve F.Engels'in bu anlayışın motoru sayılan "politeknik eğitim" görüşleri ihtilalin hemen akabinde V.İllic Lenin tarafından uygulamaya konulmuştur.

Geniş topraklar üzerinde kurulan coğrafyası ve üzerinde yaşayan milletlerin (çeşitliliği) ile, kontrolü çok zor olan bir ülkeyi yönetmede ve yeni düzene geçilmede, birlik ve beraberliği sağlamada SSCB Eğitim sistemi içerisinde en önemli unsur olarak görülen orta dereceli okullarda uygulanan tarih programı ve tarih ders kitaplarının, Materyalist tarih anlayışı ile yeniden ele alınarak, tarih öğretiminin de buna göre yapılmasının, eğitimin başında bulunan idarecilerin en başta gelen vazifeleri olduğu belirtilmiştir.

Bu anlayıştan hareketle orta dereceli öğretim kurumlarında uygulanan tarih programları ve okutulan tarih dersi kitapları; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi tarafından Moskova'da hazırlanmış ve birliğe bağlı diğer cumhuriyetlerde de okutulmak üzere tavsiye edilmiştir. Ancak ilgili birlik cumhuriyetleri, Moskova'da hazırlanan bu Tarih Programı ve Tarih Dersi kitaplarını kendi cumhuriyetlerinde okutabilmeleri için, programın ve ders kitaplarının içeriğine dokunulmaksızın, ancak Rusça aslına sadık kalınmak kaydı ile, kendi dillerine tercüme ederek okutabiliyorlardı. Böylece Marksist-Leninist ideolojinin yerleştirilmesi ve Marksist Tarih anlayışı üzerine kurulan tarih öğretimi (program ve ders kitaplarının içeriği), ülke genelinde kontrol altında tutularak, istenilen amaca ulaşmada en önemli unsur olan Tarih öğretiminde, öğretim birliği sağlanmıştır.

Tarih öğretim programları; gerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, gerekse birliğe bağlı diğer cumhuriyetlerin, orta dereceli öğretim kurumlarında okutulacak olan Tarih kitaplarının konularını, hedeflerini, öğretim yöntemlerini, ders araç ve gereçlerini, ölçme değerlendirme usul ve esaslarını tek tip ve standart olarak

düzenlemiştir.

Bu program, SSCB eğitim sistemi içerisinde, Tarih öğretimi açısından adeta anayasal bir program hüviyeti kazanmıştır.

Bu program çerçevesinde, hazırlanan tarih ders kitapları ile, ülke genelinde sürdürülen tarih öğretiminin, gençlerin, eğitim vasıtasıyla Marksist-Leninist (öğretiyi) ideolojiyi öğrenip benimsemelerinde en etkili ve mühim bir rol oynadığı görülmüştür.

Tarih programında belirtilen usul ve esaslara göre hazırlanan Tarih Ders Kitapları'ndaki konuların öğretilmesinde asıl amaç; öğrencilerin, Komünist Partisi Merkez Komitesinin, (Komünist Partisi'nin) çeşitli kongre ve toplantılarında aldığı kararlar doğrultusunda planlanan, komünist eğitimden geçirilmelerini sağlamak olmuştur.

Böylece; gençlerin, Tarih öğretimi yolu ile kazanmış oldukları dünya görüşlerini, komünist ideoloji doğrultusunda geliştirerek, rejim içinde ve "sosyalist toplum" da daha aktif rol almalarına yönelik, en müsait ortamlar sağlanarak kişiler bu yönde motive edilmiştir.

Programda belirtilen amaçlar doğrultusunda Tarih öğretimi ile Marksist-Leninist anlayış doğrultusunda bilinçlendirilen fertlerin, ülkelerini ileri götürmek için, tek yol olarak komünist ideolojiyi benimsemeleri ve onun yılmaz savaşçıları olarak yetiştirilmelerini sağlamak olmuştur.

Bu amaca ulaşmak için, programda belirtilen usul ve esaslara göre, orta dereceli öğretim kurumlarında okutulacak olan Tarih derslerinin, haftada en az 18 saat olmak üzere, yılda toplam 612 saatlik bir uygulama ile sağlanabileceği planlanmıştır. Bu plana göre IV-X (V-XI) sınıflar'da okutulacak ders konuları sınıf seviyelerine göre aşağıdaki şekilde hazırlanarak uygulamaya konulmuştur.

V. Sınıflarda: Genel Tarih (Bölüm I), Eski Dünya Tarihi: Eski zamanlarda meydana gelen tarihi olayları anlatan parçalardan seçilen konular. Haftada 2 saat olmak üzere toplam 68 saat.

VII. Sınıflarda: Genel Tarih (Bölüm II), Orta Asırlar Tarihi: Orta asırlar zaman dilimi içerisinde meydana gelen tarihi olayları anlatan parçalardan seçilen konular. Haftada 2 saat olmak üzere, toplam 68 saat.

VIII. Sınıflarda: S.S.C.B. Tarihi : (18.ci asrın sonuna kadar olan zaman dilimi içerisinde meydana gelen tarihi olayları anlatan parçalardan seçilen konular) Haftada 2 saat olmak üzere toplam 68 saat.

IX. Sınıflarda: Genel Tarih (Bölüm III), Yeni Tarih: 17. asrın başlangıcından (İngiliz Burjuva İhtilali dahil olmak üzere) 1870 yılına kadar. S.S.C.B. Tarihi (19. asrın başlangıcından 1900 yılına kadar.) Haftada 3 saat olmak üzere toplam 102 saat.

X. Sınıflarda: Genel Tarih (bölümü III), Yeni Tarih: (Paris Manifestosu'ndan, Büyük Ekim Sosyalist İhtilali ve Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar.) S.S.C.B. Tarihi: (20. asrın başlangıcından 1941 yılına kadar. Genel Tarih (Bölüm IV), Yeni Tarih: 1917 yılından, İkinci Dünya Savaşı'nın arifesine kadar.) Haftada 4 saat olmak üzere toplam 136 saat.

XI. Sınıflar: S.S.C.B. Tarihi: (1941) yılından günümüze kadar), Genel Tarih (Bölüm IV), Yeni Tarih: (1939) yılından günümüze kadar.) Haftada 3 saat olmak üzere 102 saat, olarak planlanmıştır.

Bu program doğrultusunda hazırlanarak V-X.cu sınıflarda okutulması planlanan Tarih Dersi kitapları ise, sınıf seviyelerine göre, her sınıf için V.Sınıftan başlayarak, X.cu sınıfa kadar okutulacak olan Tarih Dersi kitapları, sırası ile aşağıda tesbit edilmiştir.

V. Sınıflarda: Gadim Dünya Tarihi, **VI. Sınıflarda:** Orta Asırlar Tarihi, **VII veya X. Sınıfta:** Mahalli Tarih, **VIII. Sınıflarda:** CCCP Tarihi (?... 1800), CCCP Tarihi (1800-1900), Yeni Tarih (1640-1870), **IX.Sınıflarda:** CCCP Tarihi (1900-1938), Taze Tarih (1871-1917), En Taze Tarih (1917-1939), **X. Sınıflarda:** CCCP Tarihi (1938-1987), En Taze Tarih (1939-1986).

SSCB'nin birlik cumhuriyetlerinden olan Türkmenistan Sovyet Sosyalist

Cumhuriyetinde 7-10. sınıflarda okutulan "Türkmenistan CCCP'nin Tarihi" (Milli Tarihi)'nin öğretiminde de Mataryalist tarih anlayışından hareketle milli duyguların uyandırılmamasına dikkat edilmiştir. Rus, Slav, Afrika, Amerika ve Avrupalı tarih üretilmiş halde, Türkmenistan CCCP'nin tarihi (milli) sadece 30 saat olarak okutulmuştur. O da esasen Türkmenistan (milli) tarihi olmayıp, sadece SSCB devri ve komünist partisi dönemine ait tarih okutulmuştur. Milli tarih okutulmadığı için Türkmenler, kendi üzerinde yaşadıkları topraklar dahil, kendi öztoprağı (yurdu) olarak bilmiyorlardı. Hatta; "Korkut Ata", "Oğuz Name" ve Türkmenlerle ilgili olan başkaca eser yazan bilim adamlarından Bay Muhammed Gariyef, Mehdi Kosayev, Hıdır Deryayev, Bahşi Cürçenek ve Orazmuhammed Abdalov, yıllarca zindanlarla kalmışlardır.

Tarih öğretiminde; gerek 7. veya 10. sınıflarda okutulan 30 saatlik "Türkmenistan CCCP'nin Tarihi" kitabında, gerekse 5. sınıftan, 10. sınıfa kadar okutulan 630 saatlik diğer tarih kitaplarında Türkmenistan'ın (milli) tarihi okutulmamıştır. Oğuz, Gazneli, Selçuk'lu, ve Osmanlı'dan Türkmenlerin atası olarak bahsedilmemiştir. Türkmen tarihi yerine; Rus Slav, Avrupa, SSCB devri ve Komünist Partisi Tarihi (Devrim Tarihi) okutulmuştur.

Tarih öğretiminde asıl amaç tarih programları ve tarih ders kitaplarının incelenmesinden de anlaşılacağı üzere Mataryalist Tarih anlayışı içerisinde, Marksist-Leninist Öğreti'yi ülke geneline yaymak ve hakim kılmak olmuştur.

EKLER

(Proğram ve Ders Kitapları İçeriğinin Orjinal, Fotokopileri)

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ СССР ПО НАРОДНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

ПРОГРАММЫ

История

4—10 (5—11) классы

*Рекомендовано
Главным учебно-методическим управлением
общего среднего образования
Госкомитета СССР по народному образованию*

МОСКВА
«ПРОСВЕЩЕНИЕ»
1989

Ek- 2 : 1990 Tarih Proqramı (TCCP Ortadereceli Okullar İçin)

СССР ХАЛК МАГАРЫФЫ БАРАДАКЫ
ДӨВЛЕТ КОМИТЕТИ

ПРОГРАММАЛАРЫ

Тарых

4—10 (5—11) класлар

АШГАБАТ
«МАГАРЫФ»
1990

Ф. П. Коровкин

Гадымы дүниә тарыхы

5

Ижидурмуш
община тур-
лушы маха-
лында адам-
ларын лшай-
шы

Гул эчилик
турлушынын
деремеги
эсмети ве сын-
магы

Ф. П. Коровкин

Гадымы дүнийә тарыхы

ОРТА МЕКДЕБИҢ 5-нжи КЛАСЫ
ҮЧИН ОКУВ КИТАБЫ

*Туркменистан Билим Министрлиги
тарапындан хөдүрленилди*

Русчасының бөшинжи неширинден
тержиме эдилен үчүнжи нешир

АШГАБАТ «МАГАРЫФ» 1993

Мазмуны

V клас оқувчыларына гадымы дүниә тарыхы хақында 6

Биринжи бөлек. Илкидурмуш-община гурлушы махалында адамларың яшайшы 9

I. бап. Илкидурмуш йыгнайжылары ве авчылары	10
§ 1. Иң гадымы адамлар нәхили болупдырлар ве нәхили яшандырлар	—
§ 2. Иң гадымы адамларың зәхмет гураллары ве яшайшы нәхили хем-де нәме себәпли үйтгәндир	13
§ 3. «Пайхаслы адамларың» уруг общиналары	19

II бап. Илкидурмуш экеранчылары ве малдарлары	25
§ 4. Малдарчылығың ве экеранчылығың башланмагы	—
§ 5. Уруг общиналарының даргамагы	29
§ 6. Илкидурмуш адамларында диниң дәремеги	33
Тарыхда йыл хасабы	37

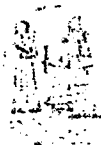
Икинжи бөлек. Гул эечилик гурлушының дәремеги, өсмеги ве сынмагы 43

I бөлүм. Гадымы Гүндогар . . . . . —

III бап. Гадымы Мүсүр	44
§ 7. Гадымы Мүсүриң тебигаты ве онуң илатының кәрлери	—
§ 8. Гадымы Мүсүрде сынларың дәремеги	48
§ 9. Гадымы Мүсүрде дәвлетиң дәремеги	51
§ 10. Мүсүр патышалыгының доландырылышы ве сынларың гөреши	55
§ 11. Мүсүр патышалыгының кувватланмагы ве песе дүшмеги	58
§ 12. Гадымы Мүсүрде ылмы-билимлериң ве хат-язувың дәремеги	61
§ 13. Гадымы Мүсүрде дин	66
§ 14. Гадымы Мүсүриң сунгаты	70

IV бап. Гадым заманда Алынкы Азия 78

§ 15. Гадым заманда Деряаралыгының тебигаты ве онуң илатының кәрлери. Онуң тарыхының өвренилиши	—
§ 16. Гүнорта Деряаралыгында сынларың ве дәвлетиң дәремеги	82
§ 17. Алынкы Азия б. э. өң I мүңйыллығың башында	87
§ 18. Вавилонның тезеден мертебесиниң ёкары гөтерилмеги. Персия патышалыгының дәремеги	91

<i>V</i> бап. Гадымы Хиндистан	98
§ 19. Хиндистанда сынпларың ве devletлерің эмеле гелмеги	—
§ 20. Гадымы Хиндистаның каста гурлушы ве медениети	102
<i>VI</i> бап. Гадымы вагтлардакы Хытай	108
§ 21. Гадымы Хытайда devletиң эмеле гелмеги	—
§ 22. Хытайда халк гозгалаңлары	113
§ 23. Гадымы Хытайың медениети	117

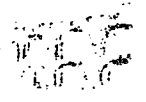
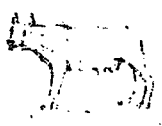
II бөлүм. Гадымы Греция . . . . . —

<i>VII</i> бап. Иң гадымы Греция ве греклерде сынпларың дөрөмеги	123
§ 24. Грецияның тебигаты. Европадакы иң гадымы devlet	—
§ 25. Б. э. өң II муңыйлыкка илкинжи грек devletлери ве оларың сынмагы	127
§ 26. Гомериң «Илиада» ве «Одиссея» поэмалары	132
§ 27. Б. э. өң XI—IX асырларда грекleriң хожалыгы ве яшайшы	136
§ 28. Гадымы грекleriң дини	140
<i>VIII</i> бап. Б. э. өң VIII—VI асырларда Афиныда гул эчилик гурлушының беркараp болмагы ве грек шәхер-devletleriниң эмеле гелмеги	144
§ 29. Б. э. өң VIII—VII асырларда Афиныда гул эчилик гурлушының беркараp болмагы	—
§ 30. Афиныда гул эчилик devletиниң пугталанмагы	148
§ 31. Б. э. өң VIII—VI асырларда Спарта гул эчилик devletи	151
§ 32. Грецияда ве Орта ер деңзиниң хем-де Гара деңзиң кенар акаларында шәхер-devletleriң эмеле гелмеги	154
<i>IX</i> бап. Б. э. өң V асырда Грецияда гулчулыгың өсмеги ве Афинының ёкары гөтерилмеги	159
§ 33. Грек-перс урушлары	—
§ 34. Б. э. өң V асырда Грецияда гулчулык	165
§ 35. Афины гул эчилик демократиясы	169
<i>X</i> бап. Б. э. өң V—IV асырларда эллин медениетиниң гүллөп өсмеги	174
§ 36. Гадымы Грецияда ылым ве мекдеп	—
§ 37. Гадымы грек театры	178
§ 38. Б. э. өң V—IV асырларда Элладаның архитектурасы, скульптурасы ве живописи . . ш.	183
§ 39. Олимпия оюнлары. Грек медениетиниң өкмieti	190

<i>XI</i> бап. Орта ер деңзиниң Гундогарында грек-македон devletleriниң эмеле гелмеги	195
§ 40. Б. э. өң IV асырда Грецияның песе дүшмеги ве оны Македонияның боюн эгдирмеги	—
§ 41. Александр Македонскиниң devletиниң эмеле гелмеги ве даргамагы	199
§ 42. Б. э. өң III—II асырларда Орта ер деңзиниң Гундогарындакы юртларың хожалыгы ве медениети	203

III бөлүм. Гадымы Рим . . . . .

<i>XII бап.</i> Рим республикасының эмеле гелмеги ве Римин Италияны басып алмагы	211
§ 43. Иң Гадымы Рим ве онда республиканың беркарар болмагы	—
§ 44. Б. э. өң V—III асырларда Рим республикасы	215
<i>XIII бап.</i> Рим республикасының Орта ер деңзиниң себитинде иң гүйчли гул эчилик дөвлетине өврүлмеги	220
§ 45. Орта ер деңзиниң Гүнбатар кенар якасында агалык этмек угрунда Рим билен Карфагениң арасында гөреш.	—
§ 46. Б. э. өң II асырда Римниң басып алышлары	224
§ 47. Б. э. өң II—I асырларда Римде гул эчилигиниң есмеги	229
§ 48. Б. э. өң II асырда Италияда дайханларын тоздурылмагы ве оларың ер угрундакы гөреши	233
§ 49. Спартагың баштутанлыгында гулларың гозгалаңы	237
<i>XIV бап.</i> Римде республиканың сынмагы. Рим империясы өзүниң кувватлы дөврүнде	244
§ 50. Цезарың Римде хәкимieti басып алмагы	—
§ 51. Октавиан Августың ве онуң мирасдарларының дөврүнде Рим империясы	248
<i>XV бап.</i> Республиканың ахырында— империяның башларында Римниң медениети ве дурмушы	253
§ 52. Рим— империяның пайтагты	—
§ 53. Гадымы Римде сунгат ве ылым	258
<i>XVI бап.</i> Рим империясының песе дүшмеги ве сынмагы	267
§ 54. II асырың аягында— III асырда гул эчилик хожалыгының песе дүшүп башламагы	—
§ 55. III асырда империяның даргамагы ве онуң император Диоклетиан вагтында бирлештирилмеги	271
§ 56. Христианчылыгың дөремеги	276
§ 57. IV асырда Рим империясында агдайың мундан бейлөк-де йитилешмеги	280
§ 58. Гүнбатар Рим империясының сынмагы	284
Адамларың гечен ёлы какында сизиң V класда океан затларыңа ене-де бир гезек сер салалың	290

Е.В. АГИВАЛОВА, Г.М. ДОНСКОЕ

Орта асырлар тарыхы

6

Феодалдык
турмуш
беркарар
болмагы

Феодалдык
турмуш
өсмеги

Феодалдык
турмуш
даргаматы ве
капиталистик
атнашыларын
дөремеги

Е. В. Агибалова, Г. М. Донской

Орта асырлар тарыхы

6-нчы КЛАС УЧИН ОҚУВ КИТАБИ

СССР Магарыф министрлиги
тарашындан тассывлашилди

РУСЧАСЫНЫҢ ТӨЗЕДЕН ИШЛЕНИЛЕН ИГИРИМИ ДӨРДҮНЧИ
НЕШИРИНДЕН ТЕРЖИМЕ ЭДИЛЕН ОН ЕДИНЧИ НЕШИР

АШГАБАТ «МАГАРЫФ» 1986

М а з м у н ы

VI клас окуучуларына орта асырлар тарыхы хагында	6
1. Феодалчылык гурлушунь беркарар болмагы	9
<i>I бап. Гунбатар ве Меркези Европа V—XI асырларда . . . . .</i>	<i>10</i>
§ 1. Германларда децсизлигин пейда болмагы ве өсмеги V асырда германлардын басып алышлары	10
§ 2. Франкларда дөвлетин йүзе чыкмагы	14
§ 3. Ири ер эечилигинин өсмеги ве общиначыларын гарашлы дайханлара өврүлмеги	19
§ 4. Франк империясынын дөрсмеги	23
§ 5. Феодалчылык поместье	28
§ 6. Дайханларын яшайшы ве ээхмет чекшин. Натурал хо-жалык	32
§ 7. Феодалларын яшайшы ве адатлары	35
§ 8. Гунбатар Европада феодалчылык дагыныклыгы	41
§ 9. Славянлар VI—XI асырларда	46
§ 10. Гунбатар ве Меркези Европанын меденнети	50
<i>II бап. Византия империясы VI—XI асырларда . . . . .</i>	<i>57</i>
§ 11. Феодалчылык гурлушунь беркарар болмагы	57
§ 12. Византиянын меденнети	61
<i>III бап. Араплар VI—XI асырда . . . . .</i>	<i>67</i>
§ 13. Ыслам дининин йүзе чыкмагы ве арапларын бирлешмеги	67
§ 14. Арап халифаты ве онун даргамагы	71
§ 15. Халифат юртарыннын меденнети	76
I бөлүмө дегншли нетиже	81
2. Феодалчылык гурлушунь өсмеги	84
<i>IV бап. Сенетчиликтин ве сөвданын өсмеги. Гунбатар ве Меркези Европада шэхерлерин өсүшн . . . . .</i>	<i>85</i>
§ 16. Орта асыр шэхеринин йүзе чыкмагы	85
§ 17. Орта асыр шэхериндеки сенетчилик	89
§ 18. Шэхерлерин сеньорлара гаршы гөреши. Шэхерлик-рин яшайшы ве дурмушы	95
§ 19. Европада сөвданын өсмеги	99
<i>V бап. Христиан бутханасы XI—XIII асырларда. Хачлы йеринлер . . . . .</i>	<i>104</i>
§ 20. Католик бутханасынын куваты	104

§ 21. Католик бутханасының еретикlere гаршы гөреш	108
§ 22. Биринжи хачлы йерши	112
§ 23. Соңраки хачлы йершилер	116

VI бап. Гүлбатар Европада меркзешдирилген дәулетлерни дөрмеси 121

§ 24. Францияның бирлешдирилмегиниң себәплери	121
§ 25. Францияның бирлешдирилмеги угрундаки гөреш XIII асырда — XIV асырның башларында король хәкимияти- ниң гүйчелмеги	125
§ 26. Нүзыйлык уригүл башланмагы. Жекари	128
§ 27. Француз халкының басыбалыжыларга гаршы гөреш. Жанна д'Арк	133
§ 28. XV асырның ахырларында Францияның бирлешдирилме- гиниң тамамланмагы	138
§ 29. Англияда меркзешдирилген дәулетниң дөрмеси	141
§ 30. Уот Тайлерниң гозгалавы. XVI асырның башларында Анг- лияда король хәкимияти	146
IV бапның жәми	151

VII бап. Чехияда гучулук херекети 154

§ 31. Умумыхалк гөрешниң якылашмагы	154
§ 32. Гучулук херекетиниң башланмагы	159
§ 33. Гучулук урушлары	163

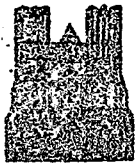
**VIII бап. Осман империясы ве түрк басыбалыжыларына гар-
шы Европа халкларының гөреш** 169

§ 34. Балкан ярым адасының түркерниң-османларның басып алмагы	169
§ 35. Осман империясының куваты ве онуң кесе дүшүп башламагы	174

IX бап. XI—XV асырларда Гүлбатар Европаның меденети . 178

§ 36. Магарыф ве ылым	178
§ 37. Сунгат ве эдебият	182

X бап. Хытай ве Хиндистан орта асырларда 191

§ 38. Хытайда феодализм гурлушы. Халк гозгалаңлары	191
§ 39. Хытайның хожалыгы ве меденети	195
§ 40. Хиндистанда феодализм гурлушы. Хожалыгың ве ме- денетиң өснети	200
II бөлүмө дегинли нетиже	205

**3. Феодализм гурлушының даргамагы ве капита-
лизм гатнашыкларының дөрмеси** 208

XI бөл. XV асырдың ахырындагы — XVI асырдың башларындагы географик ачыштар. Колониял басып алыштар 209

- § 41. XV—XVI асырларда техниканың өсmeгi 209
- § 42. Хиндистанға деңиз ёлуының ачылмағы. Португалияның Азиядағы колониялары 214
- § 43. Американың халқлары XV асырда. Колумбтың Американы ачмағы. 218
- § 44. Европалықтардың Америкадағы колониял басып алыштары 225

XII бөл. XVI асырда Англияда капиталистик өсүшнің башланмағы 231

- § 45. Капиталистик сенагатың өсmeгi 231
- § 46. Ерни дашыны гермемек ве онун нетижелери 235
- § 47. Деңиз сөвдасы ве колониялар угрунда гөрөш 240

XIII бөл. Европада реформация. Германияда Дайханлар уршы 245

- § 48. Германия реформацияның ве Дайханлар уршунун өнүсyrасында 245
- § 49. Германияда реформацияның башланмағы 249
- § 50. Германияда Дайханлар уршы 254
- § 51. Европада реформацияның хйрамағы. Католик бутханасының реформация гаршы гөрөши 258

XIV бөл. Нидерланд буржуаз революциясы 265

- § 52. Нидерландия феодализм Испанияның хэкимвети астында. Революцияның башланмағы 265
- § 53. Нидерландияның демиргазыгында буржуаз революцияның өсmeгi 270

XV бөл. Францияда абсолют монархия 275

- § 54. Меркези хэкимветиң гүйчөсmeгi 275
- § 55. Абсолют монархия XVII асырдың иккинжи ярымында 279

XVI бөл. Европаның медевистеи XV асырдың ахырында— XVII асырдың биринжи ярымында 285

- § 56. Гайтадан дөрөйиш медевистеиниң йүзе чыкмағы ве айратындыклары 285
- § 57. Италияда сунгатың гүллөп өсmeгi 290
- § 58. Германияның, Нидерландияның ве Испанияның бейик сунгат уссатлары 297
- § 59. Гүлбатар Европаның бейик языклары — гуманистлери 304
- § 60. Ылмың ве бутхананың арасындагы гөрөш 309

- III бөлүмө дегвипи нетиже 313
- Орта асырлар тарыхының үч дөври 315
- Адамзат тарыхында орта асырлардың экинети 316
- Германдериң гөрөсmeгi 319

**ТҮРКМЕНИСТАН
ССР-НИҢ
ТАРЫХЫ**

А. ГАРРЫЕВ, А. А. РОСЛЯКОВ, А. АРТЫКОВ,
К. ИШАНОВ

ТҮРКМЕНИСТАН ССР-НИҢ ТАРЫХЫ

7—10-нжы класлар үчин

ОН ИКИНЖИ НЕШИР

Проф. А. Гаррыевич редакциясы билен

ТССР Магарыф министрлиги
тарапындан тассыкланды

ТССР
Магарыф Министрлиги
Ашгабат обласы
Техника-инженерлик
6-клас орта мектеби
№2786

ТССР
Министерство просвещения
СРЕДНЯЯ ШКОЛА № 3
г.р. Ашхабадской области
1985 г.

АШГАБАТ «МАГАРЫФ» 1985

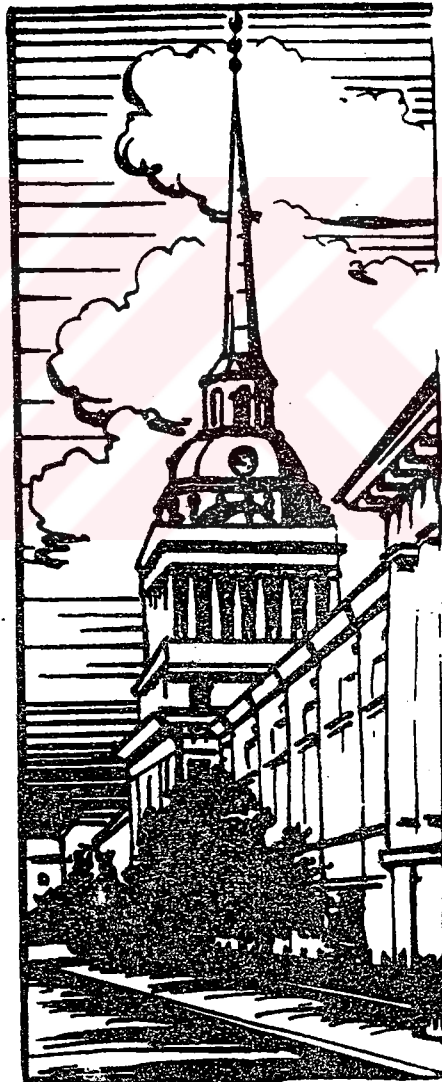
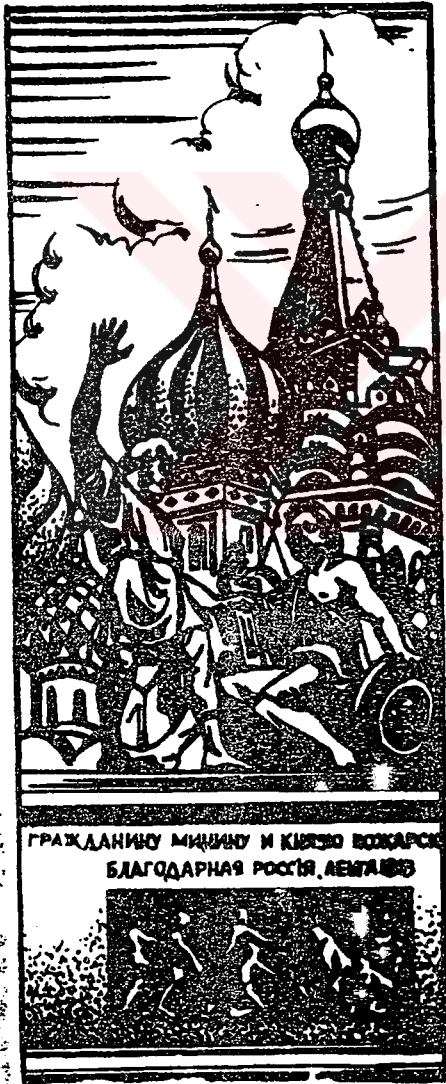
мен тайпаларының яшан ерлери. Түркменистаның Россия империясының составына мейлетин гирмегиниң өңүсырасында түркменлеринң жемгьетчалык-ыкдысады гурлушы	37
§ 14. XVI асырда ве XIX асырынң биринжи ярымында Түркменистаның халкларының медениети	42
§ 15. Түркмен тайпаларының өз гарапсызлыгы угрунда гоңшы феодал дөвлетлеринң агрессиясына гаршы гөреш. XIX асырынң биринжи ярымында рус-түркмен гатнашыкларының пугталанмагы	47
V Б А П. Түркменистаның Россияның составына мейлетин гирмеги ве онуң тарыхы нетижелери	
§ 16. Түркменистаның Россияның составына мейлетин гирмеги	50
§ 17. XIX асырынң ахырларында ве XX асырынң башларында Закаспи областының административ гурлушы, социал-ыкдысады өсуши	55
§ 18. XIX асырынң аякларында ве XX асырынң башларында Хыва ханлыгындагы ве Бухара эмирлигиндеки түркменлеринң ягдайы	58
§ 19. 1900—1904-нжи йылларда Түркменистанда революцион херекет ве социал-демократик кружоклар	60
§ 20. 1905—1907-нжи йылларда Түркменистанда революцион херекет	62
§ 21. Россияда Столыпин реакциясы ве Түркменистанда контрреволюцияның хужүме гечмеги	66
§ 22. Түркменистан тазе революцион ёкары гөтерилиш йылларында (1910—1914-нжи йыллар)	69
§ 23. XIX асырынң ахырында ве XX асырынң башында Түркменистаның медениети	70
§ 24. Түркменистаның биринжи жахан уршы йылларында 1916-нжи йылың дайханлар херекети	73
§ 25. Царизминң агдарылмагы ве Закаспи областында ики хәкимнетлигиң беркарар эдилмеги	76
II Бөлүм. Совет Түркменистанының тарыхы	
VI Б А П.	
§ 26. Түркменистан буржуаз-демократик революцияның социалистик революция өсүп гөчйөн дөврүнде (1917-нжи йылың февралы — 1917-нжи йылың сентябры)	79
VII Б А П.	
§ 27. Закаспиде социалистик революцияның еңмеги ве Совет хәкимнетининң беркарар эдилмеги	83
§ 28. Закаспиде Совет хәкимнетинин пугталандырмак угрундагы гөреш	85
VIII Б А П. Түркменистан империалистик дөвлетлеринң интервенциясы ве граждандык уршы дөврүнде (1918—1920-нжи йыллар.)	
§ 29. Закаспи фронтуның дөредилмеги	89
§ 30. Закаспи фронтунда Гызыл Гошунун хужүме гечмеги ве граждандык уршунун гутармагы	93
§ 31. Хывада ве Бухарада халк революцияларының еңмеги	97
IX Б А П. Түркменистан СССР-де социализминң ыкдысады фундаментинин гурлушыгы дөврүнде (1921—1932 й.)	
§ 32. Түркмен областында халк хожалыгыны дикелетмек угрундагы гөреш (1921—1925 й.)	100
§ 33. Түркменистан ССР-нин дөредилмеги	105
§ 34. Совет Түркменистанында социалистик индустриализация угрундагы гөреш ве онуң аиратылыклары (1925—1928 й.)	108
	131

§ 35. 1925—1927-нжи йылларда Түркменистан ССР-нде ер сув ре- формасы	112
§ 36. Биринжи бәшйыллык планы сенагат бабатында ерине етирмек уг- рунда Түркменистаның зәхметкешлериниң гөреши (1929—1932- -нжи йыллар)	115
§ 37. Түркменистан ССР-и халк хожалыгыны социалистик реконструк- циялашдырмагың тамамланан дөврүнде. Сенагат барасында икин- -жи бәшйыллыгың жемлери (1933—1937-нжи йыллар)	120
§ 38. Түркменистанда колхоз гурлушының пугталандырылмагы	122
X Б А П. Совет Түркменистаны СССР-де социалистик жемгыетиң пугта- ландырылған ве өсдүрилған дөврүнде.	
§ 39. Түркменистан ССР-и СССР-де социалистик жемгыетиң пугталан- дырылған дөврүнде (1938-нжи йыл — 1941-нжи йылың июны)	125
§ 40. 1926—1941-нжи йылларда Түркменистан ССР-ниң зәхметкешлери- ниң дурмушының мадды ве медени дәрәжесиниң ёкары гөтерилмеги	127
§ 41. Түркменистан ССР-и Совет Союзының Бейик Ватанчылык уршы йылларында (1941—1945-нжи й.)	130
§ 42. Уруш йылларында Совет Түркменистанының сенагатының өсүши	135
§ 43. Оба хожалык өнүмлериниң өндүрилишини артдырмак угрунда Түркменистан ССР-ниң колхоз дайханларының гөреши	139
§ 44. Түркменистан ССР-и урушдан соң халк хожалыгының дикелдил- йән ве мундан бейләк-де өсдүрилған йылларында (1945—1950-нжи йыллар)	142
§ 45. Урушдан соңқы дөврүде оба хожалык өнүмчилигини ёкары гөтер- мек угрундакы гөреш	144
XI Б А П. Совет Түркменистаны СССР-де социалистик жемгыетиң мун- дан бейләк-де өсдүрилған дөврүнде (1951—1958 й.)	
§ 46. 1951—1958-нжи йылларда Совет Түркменистанының сенагатының өсүшиндәки үстүңликлер	147
§ 47. Оба хожалыгының зәхметкешлериниң үстүңликлери	149
XII Б А П. Түркменистан ССР-и СССР-де өсен социализмиң гурулған ве кәмиллешдирилған дөврүнде	
§ 48. ТССР-иң сенагаты ве медениети 60-нжи йылларын биринжи яры- мында	153
§ 49. Республиканың оба хожалыгыны мундан бейләк-де ёкары гөтер- мек угрунда гөреш. Гарагум каналының гурулмагы	157
§ 50. ТССР секизинжи бәшйыллыгың йылларында	162
§ 51. Совет Түркменистаны докүзынжи бәшйыллыгың йылларында (1917—1975-нжи йыллар)	165
§ 52. Совет Түркменистаны онунжы бәшйыллыгың йылларында (1976— 1980-нжи йыллар). XI бәшйыллыкта ТССР-и өсдүрмегиң перспек- тивалары	171
§ 53. Совет Түркменистаны он биринжи бәшйыллыгың йылларында. Түркменистан ССР-ниң алтмыш йыллыгы	177
Хронологик таблица	186

1

СССР ТАРИХИ 8

(?---1800)

СССР ТАРИХИ

УРТА МАҚТАБНИНГ
8-СИНФИ УЧУН ДАРСЛИК

Академик Б. А. РИБАҚОВ таҳрири остида

СССР Халқ таълими давлат комитети тасдиқлаган

РУСЧА УЧИНЧИ, КАПТА ИШЛАНГАН НАШРИГА МУВОФИҚ
ЎЗБЕКЧА БЕШИНЧИ НАШРИ

ТОШКЕНТ «ЎҚИТУВЧИ» 1991

МУНДАРИЖА

Саккизинчи синф ўқувчиларига ватанимиз тарихи тўғрисида 3

I б о б. Ибтидоий жамият 6

1-§. Энг қадимий инсоният 6

2-§. Дастлабки деҳқонлар ва чорвадорлар 12

3-§. Ибтидоий жамоа тузумининг емирилиши 17

II б о б. Қулдорлик жамияти 22

4-§. Закавказье, Урта Осиё ва Шимолий Кора денгиз бўйидаги қулдорлик давлатлари 22

5-§. Қулдорлик тузумининг кризиси 28

III б о б. Феодализм даврининг бошланиши 34

6-§. Дастлабки феодал давлатлари 34

7-§. «Русь ери қандай бошланган» 39

8-§. Славянларда феодал тузумининг вужудга келиши 46

9-§. IX — X асрларда Киев Руси 51

10-§. X — XI асрлар чегарасида Киев Руси 57

11-§. XI асрда Киев Руси. Халқ кўзғолонлари 63

12-§. Киев Русининг раънақи 69

IV б о б. Мамлакатимиз территориясида феодал тарқоклиги 76

13-§. XII—XIII асрларда мустақил рус князликларининг вужудга келиши 76

14-§. XII—XIII асрнинг бошида князларнинг боярлар билан тўқнашуви 82

15-§. XII—XIII асрнинг бошларида рус маданияти 88

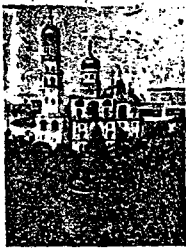
16-§. Рус ва мамлакатимиздаги бошқа халқларнинг мўғул-татарлар истилосига қарши кураши 96

17-§. Рус халқининг ва Балтика бўйи халқларининг немис ва швед феодаллари агрессиясига қарши кураши 103

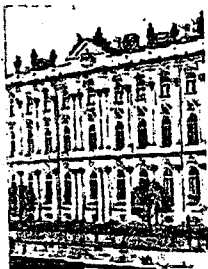
18-§. XIII—XV асрларда Украина, Белоруссия ва Литва халқлари 108

19-§. XIII—XVII асрларда мамлакатимиз халқлари 111

V б о б. Россия давлатининг ташкил топиши ва мустақамланиши	120
20- §. Рус ерларининг Москва теварагида бирлашининг шарт-шароитлари	120
21- §. Москванинг юксалиши. Куликово жанги	123
22- §. Русь Куликово жангидан кейин. XIV—XV асрларда рус маданияти	127
23- §. Ерларнинг Россия марказлашган давлатига бирлашуви	135
24- §. XVI асрда Россиянинг иқтисодий аҳволи	139
25- §. XVI аср ўрталарида мамлакат давлат ҳокимияти ва хавфсизлигининг мустақамланиши	144
26- §. Ливония уруши ва опричнина	150
27- §. XV асрнинг охири — XVI асрда рус маданияти	154
VI б о б. XVII аср бошларида Россия	164
28- §. XVII аср бошларида деҳқонлар уруши	164
29- §. XVII асрнинг бошларида рус халқининг чет эл bosкинчиларига қарши кураши	171
VII б о б. XVII асрда мамлакатнинг иқтисодий, сиёсий ва маданий тараққиёти	180
30- §. XVII асрда Россиянинг иқтисодий тараққиёти. Деҳқонлар ва баринлар хўжалиги	180
31- §. XVII асрда Россиянинг сиёсий ривожланиши	186
32- §. XVII аср ўрталаридаги халқ кўзғолонлари. 1649 йилги собор низоми	191
33- §. Украин ва белорус халқларининг озодлик кураши. Украинанинг Россия билан қайта кўшилиши	196
34- §. Степан Разин бошчилигидаги деҳқонлар уруши	202
35- §. XVII асрда Сибирь	207
36- §. XVII асрда рус маданияти	212
VIII б о б. Феодал Россиянинг янада ривожланиши. Россия империясининг ташкил топиши	224
37- §. XVII—XVIII асрлар чегарасида Россия	224
38- §. Шимолий урушнинг бошланиши	229
39- §. Полтава жанги	233
40- §. Рус флотининг галабаси. Шимолий урушнинг тугаши	240
41- §. XVIII асрнинг биринчи чорагида Россиянинг иқтисодий тараққиёти	244
42- §. Халқ кўзғолонлари. Қ. А. Булавин бошчилигидаги деҳқонлар уруши	249
43- §. Пётр I нинг давлат ислохотлари	253

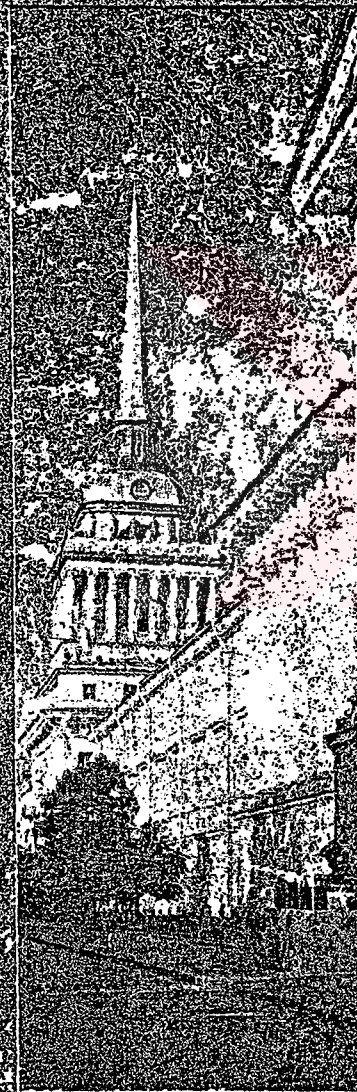
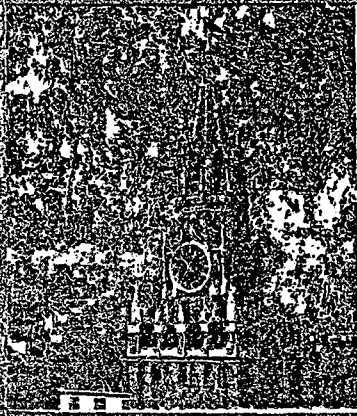

44-§. XVII аср охири — XVIII асрнинг биринчи чорагида рус маданияти	258
45-§. Пётр I. Унинг ислохотларининг аҳамияти	265
46-§. XVIII аср ўрталаридаги ички сиёсат. Сарой тўнтаришлари	268
47-§. XVIII асрнинг ўрталарида Россиянинг ташқи сиёсати	274
I X б о б. Феодализмнинг емирила бошлаши. XVIII асрнинг иккинчи ярмида Россияда капиталистик муносабатларнинг ривожланиши	280
48-§. Феодал-крепостнойлик хўжалигининг емирила бошлаши	280
49-§. Е. И. Пугачёв бошчилигидаги дехконлар уруши	284
50-§. Россия-Туркия урушлари	292
51-§. Чоризм француз буржуа революциясига қарши курашда. Ўнг сохил Украина ва Белоруссиянинг Россия билан қайта қўшилиши	298
52-§. XVIII аср охирида Россиянинг ички ва ташқи сиёсати	303
53-§. Рус ҳарбий санъатининг ривожланиши	309
54-§. Крепостнойлик ва самодержавиега қарши курашга дастлабки революцион даъват	313
55-§. Фан ва таълимнинг ривожланиши	319
56-§. Адабиёт ва санъатнинг ривожланиши	325
57-§. Маданият ва миллий онг	333
Хотима	342
VIII синф «СССР тарихи» курси бўйича нималарни ўқиш мумкин	344

И. А. Федосов

СССР Тарихы

8

И. А. ФЕДОСОВ

СССР ТАРЫХЫ

ОРТА МЕКДЕБИН 8-нчи КЛАСЫ УЧИН ОҚУВ КИТАБЫ

Русчасының гайтадан ишленен ве үсти
етирилен 3-нчи неширинден тержиме
эдилен иккинжи нешир

СССР Магарыф министрлиги
тарапындан тассыкланды

АШГАБАТ «МАГАРЫФ» 1986

М А З М У Н Ы

Гирш. РУССИЯ XVIII—XIX АСЫРЛАРЫҢ СЕПГИДИНДЕ

1. РУССИЯ XIX АСЫРЫҢ БИРИНЖИ ЯРЫМЫНДА. ЦАРИЗМЕ ГАРШЫ РЕВОЛЮЦИОН ХЕРЕКЕТИҢ БАШЛАНМАҒЫ

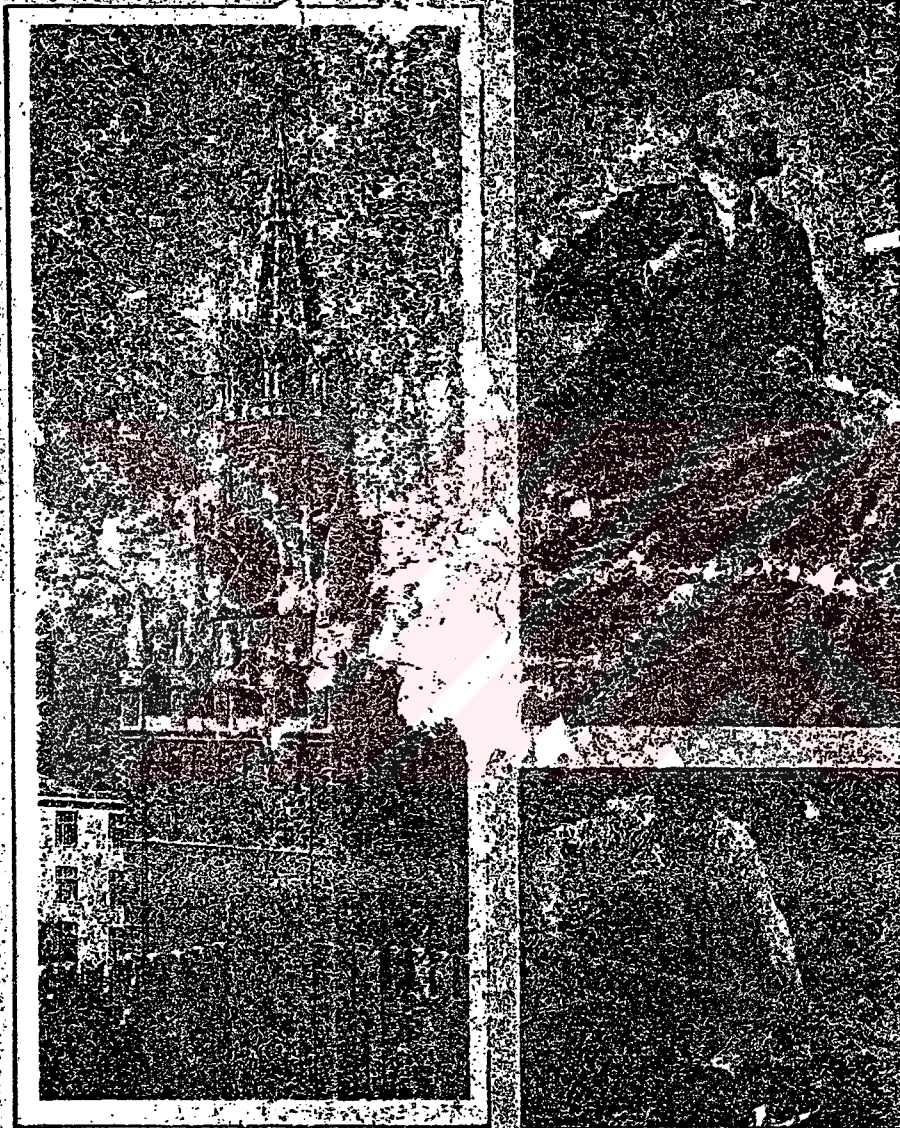
I бап.	Россия XIX асырың башларында. Ватанчылык уршы	
	§ 1. Самодержавийәнің ичери ве дашары сыясаты (1801—1812-нжи йыллар)	9
	§ 2. Ватанчылык уршының башланмағы	14
	§ 3. Бородино сөвеши	21
	§ 4. Халк уршының ёкары гөтеришлиши. Рус гошунының хужуми.	28
II бап.	Россияда азат әдижилек херекетиң дворянчылык этапының башланмағы. Декабристлериң гозгалаңы	35
	§ 5. Крепостнойчылыга ве самодержавийә гаршы азат әдижилек херекетиң башланмағы	35
	§ 6. «Гунсрта» ве «Демиргазык» жемгыетлери	39
	§ 7. Декабристлериң гозгалаңы	45
III бап.	Россия халкларының социал-ыкдысады өсүши. Крепостнойчылыгың кризиси. Сыппы гөрешиң өсмеги	51
	§ 8. XIX асырың биринжи ярымында Россияның ыкдысады өсүши	51
	§ 9. Россияның халкларының социал-ыкдысады өсүшиниң айтатындыклары. Сыппы гөрешиң өсүши	60
IV бап.	XIX асырың 30—50-нжи йылларында Россияда жемгыетчилик херекети	65
	§ 10. Самодержавийәнің реакцион сыясаты (1825—1855-нжи йыллар)	65
	§ 11. XIX асырың 20-нжи йылларының ахырларының — 30-нжи йылларының революцион кружоклары	70
	§ 12. XIX асырың 40-нжи йылларының жемгыетчилик херекетиң. В. Г. Белинский жемгыетчилик херекетиңде	74
	§ 13. А. И. Герцен 40-нжи йылларың жемгыетчилик херекетиңде. Петрашевскийчилер. Т. Г. Шевченко	80
V бап.	Кавказың халклары XIX асырың биринжи ярымында	85
	§ 14. Закавказийәнің Россияның составына кирмеги	85
	§ 15. Демиргазык-Кавказың халклары	89
VI бап.	Крым уршы	92
	§ 16. Крым уршының башланмағы	92
	§ 17. Севастопольң тахриманчылыклы гсралышы. Патына Россиясының еңилмеги	96
VII бап.	XIX асырың биринжи ярымында Россияның халкларының мәдениети	102
	§ 18. Магарыф ве ылым	102
	§ 19. Әдебият	107
	§ 20. Сунгат. Россия халкларының мәдени хызматдашылыгы	110
	2. РУССИЯ КАПИТАЛИЗМ ДӨВРÜNДЕ. АЗАТ ӘДИЖИЛИК ХЕРЕКЕТИҢ РЕВОЛЮЦИОН-ДЕМОКРАТИК ЭТАПЫ	

VIII бап.	Азат эдижилик херекетин революцион-демократик этапын башланмагы. XIX асырн 60—70-нжи йылларынн буржуаз реформалары	120
	§ 21. 50-нжи йылларн ахырларынн—60-нжи йылларн башларынн революцион ситуациясы. 1861-нжи йылн реформасынн тайярланылышы	120
	§ 22. Россияда азат эдижилик херекетин революцион-демократик этапынн башланмагы	124
	§ 23. Крепостнойчылык хукугн сынмагы	129
	§ 24. Доландырыш ве суд реформалары: Харбы реформалар.	134
IX бап.	XIX асырн 60-нжи йылларнда дайханлар херекети, милли-азат эдижилик ве революцион херекет	140
	§ 25. Крепостнойчылык хукугы ятырылдан соңра дайханлар херекети ве милли-азат эдижилик херекет	140
	§ 26. XIX асырн 60-нжи йылларнда революцион-херекетин ёкары гөтерилмеги	143
X бап.	XIX асырн икинжи ярымнда Россиянн ыкдысады өсүши.	148
	§ 27. Оба хожалыгнда капитализмн өсмеги	148
	§ 28. Капиталистик сенагатын өсүши	153
XI бап.	Газагыстанн, Орта Азиянн ве Сибириң халклары XIX асырн икинжи ярымнда	160
	§ 29. Газагыстанн, Орта Азиянн, Россиянн составына гирмеги. Сибириң ве Узак Гүндогарн халклары	160
XII бап.	XIX асырн икинжи ярымнда Россиянн дашары сыясаты 1877—1878-нжи йылларн россия-түркие уршы	166
	§ 30. 60—70-нжи йылларда Россиянн дашары сыясаты	166
	§ 31. 1877—1878-нжи йылларн Россия-Түркие уршы. 80-нжи йылларда—90-нжи йылларн башнда царизмнн дашары сыясаты	169
XIII бап.	XIX асырн 70-нжи йылларнда—80-нжи йылларынн башларнда халкчылык херекети	174
	§ 32. Халкчылыгнн дөремеги	174
	§ 33. Халкчылыгнн идеологиясы	180
	§ 34. 1879—1880-нжи йылларн революцион ситуациясы. Халкчылыгнн сынмагы; 80-нжи йылларн сыясы реакциясы	184
XIV бап.	XIX асырн 70—80-нжи йылларнда Россияда ишчилер херекети. Марксизмнн яйрамагы	189
	§ 35. 70—80-нжи йылларн ишчилер херекети. Ишчилернн ил-кинжи гурамалары	189
	§ 36. «Зэхмети азат эдиш» топары. Россияда марксизмнн яйрамагы	200
XV бап.	Азат эдижилик херекетин пролетар этапынн башланмагы	206
	§ 37. В. И. Ленинн революцион ишинн башланмагы	206
	§ 38. «Ишчилер сынпыны азат этмек угрундакы гөреш союзы»	214
XVI бап.	XIX асырн икинжи ярымнда Россия халкларынн медениети	221
	§ 39. Магарыф ве ылым	221
	§ 40. Эдебиятын өсүши	231
	§ 41. Сунгатын өсүши	233
	§ 42. Россия халкларынн медениети	241
	Гайталамак үчин сораглар ве юмушлар	251

Ю. И. Кораблев Ю. С. Кукушкин И. А. Федосов
В. П. Шерстобитов

СССР ТАРИХЫ 9

(1900-1938)

Ю. И. КОРАБЛЕВ, Ю. С. КУКУШКИН,
И. А. ФЕДОСОВ, В. П. ШЕРСТОБИТОВ

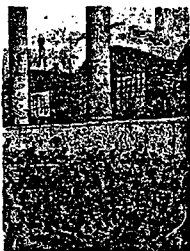
СССР ТАРЫХЫ

БИБЛИОТЕКА
ОРТА МЕКДЕБИН ДОКУЗЫНҖЫ КЛАСЫ УЧИН
ОКУВ КИТАБИ

СССР БИА-нын корреспондент-члени
Ю. С. Кукушкинниң
редакциясы билен

СССР Магарыф министрлиги таралындан
тассыкланылды

АШГАБАТ «МАГАРЫФ» 1987

Окувчыларга 7

Россия империализм дәврунде.
Россияда революцион херекетин
пролетар этапы ве царизмин
агдарылмагы

I Б А П.

XIX—XX асырларын сепгидинде Россиянын
социал-ыкдысады ве сыясы өсүши.

- § 1. Россиянын империализм дәвруне
гадам басмагы 11
- § 2. Россиянын сыясы гурлушы. Буржуазия
ве царизм 17

II Б А П.

Революцион херекетин өсмеги. Россияда
марксистик пролетар партиясынын дөре-
дилмеги. Россия ленинизмин ватаныдыр

- § 3. 1900—1903-нжи йыларда ишчилер ве
дайханлар херекети 20
- § 4. Россияда революцион марксистик пар-
тиянын дөредилмеги 25
- § 5. Рус-япон уршы 33

III Б А П.

Россияда 1905—1907-нжи йыларын револю-
циясы империализм заманынын биринжи
халк революциясыдыр

- § 6. Революциянын башланмагы 40
- § 7. 1905-нжи йылын азында ве томсунда
революциянын өсмеги. «Потёмкин» бро-
носецийнде болан гозгалаң 48
- § 8. 1905-нжи йылын гүйзүнде революция-
нын ёкары гөтерилмеги 53
- § 9. 1905-нжи йылын гүйзүнде дайханлар
херекети ве милли-азат эдижилик хере-
кет. Солдатларын ве матросларын гоз-
галаңы 58
- § 10. Декабрь ярагы гозгаланы 60
- § 11. Революциянын песе дүшмеги 64
- § 12. Революциянын еңилмеги. Онун тарыхы
эхмиети 69

IV Б А П.	Россия реакция йылларында	
	§ 13. Үчүнчи июнь монархиясы	74
	§ 14. Реакция йылларында революцион херекет	78
V Б А П.	Революцион херекеттін тәзеден ёкары гөтерилмеги	
	§ 15. Көпчүлигін революцион гөрешиң гүйжемеги	82
	§ 16. Большевиклер революцион гөрешин баштутанлыгында	89
VI Б А П.	Империализм заманында Россияның меденети	
	§ 17. Магарыф ве ылым	96
	§ 18. Эдебият ве сунгат	104
VII Б А П. >	Россия биринжи жахан уршунда	
	§ 19. Биринжи жахан уршуның себәплери. Гүндогар /рус/ фронтдакы уруш херекетлери	113
	§ 20. Юрдун ыкдысадыетине ве сыясы дурмушына уршун тәсири	121
	§ 21. Большевиклер партиясының революцион йши	124
VIII Б А П.	Февраль буржуаз-демократик революциясы	
	§ 22. Самодержавийәнің агдарылмагы	129
	§ 23. Ики хәкимнетлилик	136
	Бейик Октябрь социалистик революциясы ве СССР-де социализмнің еңмеги	
IX Б А П.	Россия буржуаз-демократик революцияның социалистик революция өсүп гечйән дөврүнде	
	§ 24. Февраль революциясындан соң юртдакы ягдай	143
	§ 25. Социалистик революция тарап ёл	146
	§ 26. Большевиклер партиясының көпчүлигін арасындакы иши	151
	§ 27. Ики хәкимнетлигін соны	156
	§ 28. Корниловчылыгын дерби-дагын әдилмеги. Советлерің большевиклешдирилмеги	162
	§ 29. Умумымилли революцион кризис	164

Х Б А П.

Россияда социалистик революцияның еңмеги
ве пролетариат диктатурасының беркарар
эдилмеги. Капитализмден социализме гечи-
шиң башланмагы.

- § 30. Октябрь ярагы гозгаланы. 168
§ 31. Совет хәкимиятининң дабаралы йериши. 179
§ 32. Тәзе типли дәвлетин гурулмагы 184
§ 33. Ыкдысадыетде социалистик өзгердиш-
лерин башланмагы. Совет хәкимияти-
нинң өңкүден-де пугталандырылмагы . . 190
§ 34. Совет дәвлетининң әхлумы демократ-
тик ярашык угрунда гөреши 197
§ 35. Социалистик ыкдысадыетинң эсаслары-
нынң гурулмагы. 202
§ 36. Обада социалистик революцияның өсме-
ги. Медени революцияның башлан-
магы 206
§ 37. Советлерин V гурултайы. Биринжи
Совет конституциясы 212
§ 38. Бейик Октябрь социалистик револю-
циясынынң бүтиндүйә тарыхы әхмиеги. 217

Х I Б А П.

Совет юрды империалистик дәвлетлерин ин-
тервенциясы ве граждандык уршы дәврүнде

- § 39. Харбы интервенцияның ве граждандык
уршуның башланмагы 222
§ 40. Совет юрды — битеве харбы лагер. . . . 231
§ 41. Гызыл Гошуның айгытлы енишлери . . . 235
§ 42. Буржуаз-помещикчилик Польшаның ин-
тервенциясынынң ыза серпикдирилмеги
ве Врангелчилерин дерби-дагын эдил-
меги. 243
§ 43. Совет республикаларынынң харбы-сыясы
союзы. Узак гүндөгариң азат эдилмеги. 247
§ 44. Граждандык уршуның гахрыманла-
ры 253
§ 45. Комсомол Коммунистик партиянынң сө-
вешжең көмекчисидир. 258
§ 46. Совет халкынынң интервентлеринң ве ак
гвардиячыларың гошунларыны енмеги-
нинң себәплери ве әхмиеги 263

Х II Б А П.

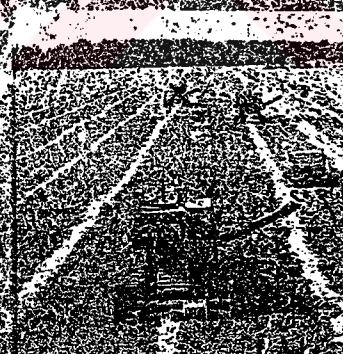
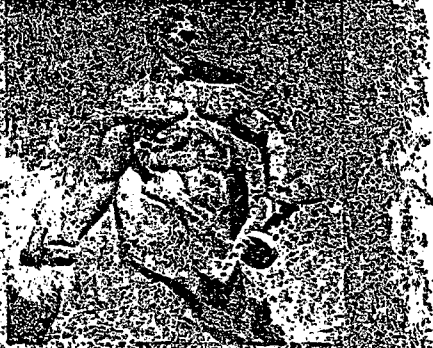
Совет юрды халк хожалыгыны дикелдиш
йыларында

- § 47. Граждандык уршы ве дашары юрт
интервенциясы гутарандан соң Совет
республикасынынң халкара ягдайы. . . 268
§ 48. Тәзе ыкдысады сыясата гечилмеги. . . . 273

	§ 49. Совет Социалистик Республикалары союзының дөредилмеги	282
	§ 50. СССР-де социализм гурмагың ленинчилик планы	287
	§ 51. Лениниң иши яшайар ве еңйәр	290
ХІІІ Б А П.	СССР-де социализм гурмагың ленинчилик планыны дурмуша гечирмек угрундакы гөреш	
	§ 52. СССР-иң дашары сыясаты	297
	§ 53. Социалистик реконструкциялашдырмагың везипелери. Совет жемгыетчилик-сыясы системасының мундан бейләк-де өсдүрилмеги	302
	§ 54. Социалистик индустриализациялашдырмаккыга гөнүкдирилен ёл	307
	§ 55. СССР-де индустриализациялашдырмагың амала ашырылмагы	311
	§ 56. СССР индустриал дөвлетдир	320
	§ 57. Дайхан хожалыкларының көпчүликлейин коллективизациялашдырылмагының өнүсүрасында	326
	§ 58. Тутушлайын коллективизациялашдырмак ве кулаклары сынп хөкмүнде ёк этмек	330
	§ 59. СССР ири оба хожалык юрдудыр	335
	§ 60. Медени революцияның айгытлы үстүнликлери	340
	§ 61. СССР-де социализмиң еңмеги	350
	§ 62. Енен социализмиң Конституциясы	352
Предмет-тематик гөркезижи		357

В. Д. Есаков, Ю. С. Кукункин, А. П. Нецароко

СССР ТАРИХЫ 10

В. Д. Есаков, Ю. С. Кукушкин, А. П. Ненароков

СССР ТАРЫХЫ

ОРТА МЕКДЕБИҢ ОНУҢЖЫ КЛАСЫ
ҮЧИН ОҚУВ КИТАБИ

Академик Ю. С. Кукушкин
редакциясы билен

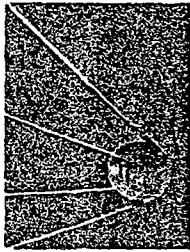
*СССР Халк магарыфы бирадакы дөвлет
комитети тарапындан тассыкланылды*

РУСЧАСЫНЫҢ ГАЯТАДАН ИШЛЕНИЛЕН ВЕ УСТИ
ЕТИРИЛЕН ҮЧҮНЖИ НЕШИРИНДЕН ТЕРЖИМЕ ЭДИЛЕН
ИКИҢЖИ НЕШИР

АШГАБАТ «МАГАРЫФ» 1989

МАЗМУНЫ

Гириш.		5
I б а п. Совет Союзы урушдан өңки йылларда		7
	§ 1. 30-нжы йылларын ахырларында совет жемгыетиниң өсүши.	—
	§ 2. Фашистик агрессия коллективлейин гайтавул бермеги гурамак угрунда СССР-иң гөрөши.	16
	§ 3. Совет халкларының доганлык машгаласының гиңелмеги.	23
	§ 4. Газаплы сынагларың өңүсырасында	29
II б а п. 1941—1945-нжи йылларын Бейик Ватанчылык уршы 40		
	§ 5. Гитлерчи Германиянын әхтияланлык билен СССР-иң үстүне чозмагы ве совет халкының гүйчлеринин душмана гайтавул бермеклиге мобилизленмеги	—
	§ 6. Гызыл Гошунуң 1941-нжи йылың томсундакы ве гүйзүндәки гораныш сөвешлери. Фронтун ве тылың тагалаларының бирлешдирилмеги.	51
	§ 7. Москваның этегинде гитлерчи гошунларын дерби-дагың әдилмеги	67
	§ 8. Урушда дүйпли өврүлишик	—
	§ 9. Душманы дерби-дагын этмек үчин шертлери тайярламаккыга совет тылының гошан гошанды. Бейик Ватанчылык уршунуң икинжи дөврүниң жемлери	91
	§ 10. СССР-иң территориясындан фашистик басыбалыжыларың ковлуп чыкарылмагы	97
	§ 11. Гызыл Гошунуң азат әдижилик миссиясы	104
	§ 12. Уруш соңкы йылында юрдун ыкдысадыети ве рухы яшайшы. Урушдан соң дүйәниң демократик гурлушының совет программасы	100
	§ 13. Бейик Ватанчылык уршунуң үчүнжи дөврүниң еңишли тамамланмагы. Икинжи жахан уршунуң гутармагы	115
	§ 14. Бейик Ватанчылык уршунда Совет Союзының еңмегиниң бүтиндүйә-тарыхы әхмети	124
III б а п.	Социалистик жемгыетиң мундан бейләк-депугталанмагы ве өсмеги. СССР-де социализмин долы ве гутарныкы еңмеги.	133

IV б а п.

V б а п.

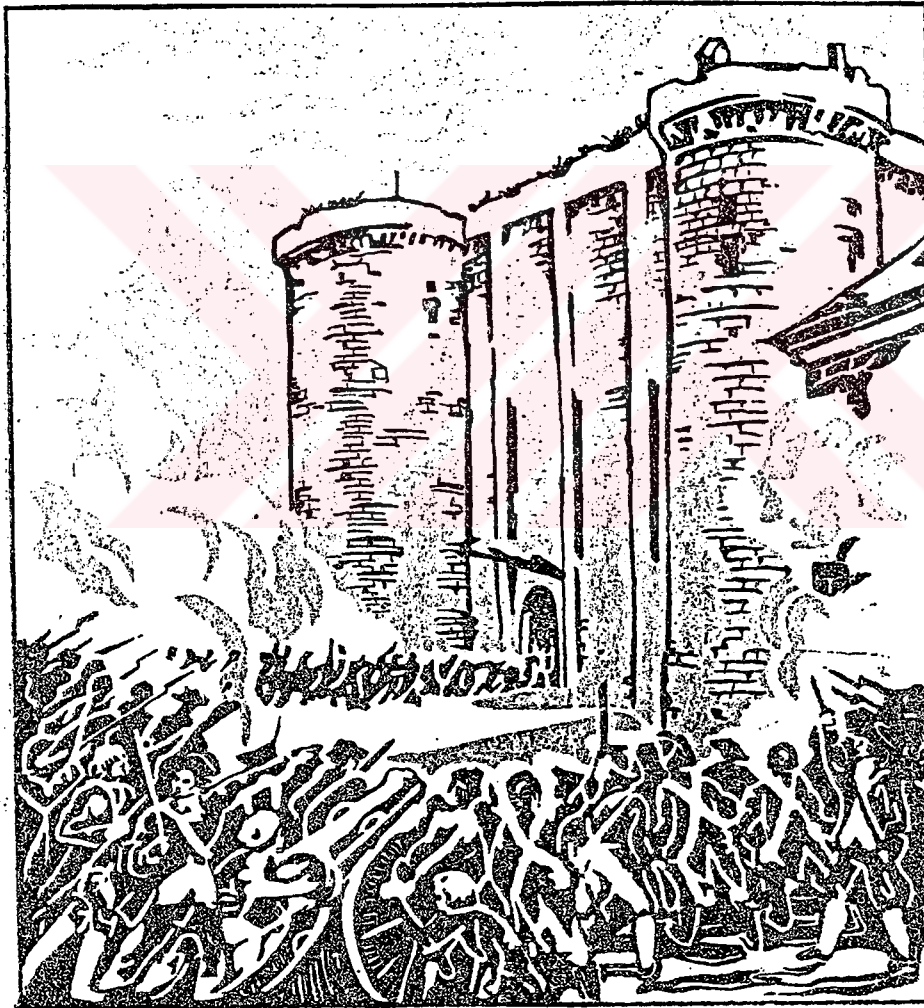
§ 15. Урушдан парахатчылыга гечиш	—
§ 16. Дөрөдјилик эдерменлиги	141
§ 17. 50-нжи йыларда юрдумызын жем- гытчилик-сыясы өсуши	152
§ 18. Социализмиң мадды-техники база- сының пугталанмагы	162
§ 19. Совет халкының хал-ягдайының ве медениетиниң өсмеги	172
§ 20. 50-нжи йыларда СССР-иң дашары сыясаты	183
Совет Союзы 60-нжи йыларда — 80-нжи йыларың биринжи ярымында	191
§ 21. ССКП 60-нжи йыларың — 80-нжи йыларың башларының тэзе ыкды- сады, социал ве сыясы ягдай- ында	—
§ 22. Совет умумыхалк дөвлети	195
§ 23. 60-нжи йыларда — 80-нжи йыл- ларың биринжи ярымында юрдун ыкдысады ве социал тайдан өсушин- дэки үстүнликлер ве кынчылык- лар	202
§ 24. Совет ылмы, халк магарыфы ве медениети	212
§ 25. Халкара гатнашыкларыны сагдын- лашдырмак угрунда СССР-иң гөре- ши. Социалистик юртларың агзы- бирлигиниң пугталанмагы	224
Үйтгедип гурмак Октябрың ишиниң ре- волюцион довамыдыр	231
§ 26. Жемгыети революцион тэзелемекли- ге угур. ССКП-ниң XXVII гурултайы. Бейик Октябрың 70 йыллыгы	—
§ 27. Ыкдысадыетиң интенсификациялаш- дырылмагы ве өнүмчилигиң نتیже- лилигиниң ёкарланмагы	237
§ 28. Оба хожаылыгыны өсдүрмегиң комп- лекслейин программасы	247
§ 29. Ылым ве социал-ыкдысады өсуши хем-де ылмы-техники прогреси чалт- ландырмак	253
§ 30. Партияның ве дөвлетиң социал сыя- саты	259
§ 31. Совет жемгыетиниң сыясы система- сының кэмиллешдирилмеги	264
§ 32. Юрдун рухы дурмушы	272
§ 33. СССР-иң дашары сыясатының эсасы угурлары	279

А.В.ЕФИМОВ

ЯНГИ ТАРИХ

8

(1640-1870)

А. В. Ефимов

ЯНГИ ТАРИХ

Биринчи қисм

ЎРТА МАКТАБНИНГ
САККИЗИНЧИ СИНОФИ УЧУН
ДАРСЛИК

СССР Маориф министрлиги
тасдиқлаган

*Русча йигирма биринчи нашрига
мувофиқ ўн учинчи наشري*

ТОШКЕНТ „УЎҚИТУВЧИ“ 1986

Мундарижа

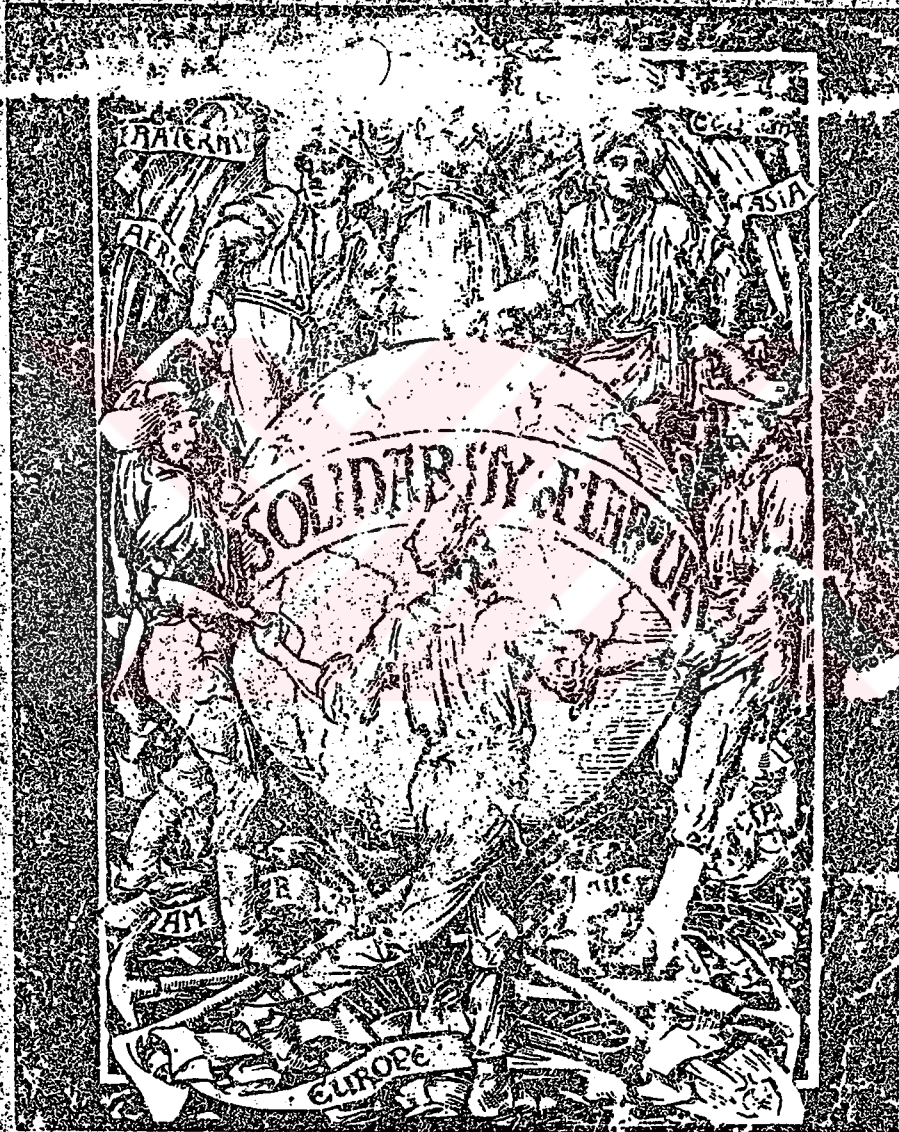
Кириш	
Капиталистик тузум — жамият тараққиётида янги босқич	3
I бўлим.	
Янги замоннинг бошланиши. Капитализмнинг қарор топиши	8
1-боб. Англияда капитализмнинг ғалабаси ва қарор топиши	8
1-§. XVII асрдаги инглиз буржуа революциясининг сабаблари	8
2-§. Гражданлар уруши. Король устидан қозонилган ғалаба	12
3-§. Халқ оммаси чиқишларининг бостирилиши Англиядаги буржуа революциясининг натижалари ва аҳамияти	18
4-§. Мануфактурадан фабрикага ўтилиши	22
5-§. Пролетариат ва буржуазия. Ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш муносабатлари	27
2-боб. Шимолий Америкада инглиз мустамлакаларининг мустақиллик учун уруши. Америкада биринчи буржуа революцияси. АҚШ нинг ташкил топиши	32
6-§. Шимолий Америкада инглиз мустамлакалари	32
7-§. Мустамлакаларнинг мустақиллик учун уруши ва АҚШ нинг ташкил топиши	38
II бўлим.	38
Капитализмнинг қарор топиши ва ривожланиши. Ишчилар ҳаракатининг ривожланиши ва илмий коммунизмнинг пайдо бўлиши	47
3-боб. XVIII асрдаги буюк француз буржуа революцияси	
8-§. Революциянинг сабаблари	47
9-§. Маърифатчилар. Революцияни ғоявий тайёрлаш	54
10-§. Революциянинг бошланиши	60
11-§. Йирик буржуазия ҳокимият тепасида	65
12-§. Монархиянинг ағдарилиши	70
13-§. Якобинчиларнинг ҳокимият тепасига келиши	76
14-§. Якобинчилар диктатураси — революциянинг энг юксалган даври	80
15-§. Якобинчилар диктатурасининг ағдарилиши. Буюк француз революциясининг якулари ва аҳамияти	85
4-боб. Француз революциясидан кейин Европа (XIX асрнинг 20-йилларигача)	
16-§. Франция 1794—1799 йилларда	90
17-§. Франция консуллик ва империя йилларида Наполеоннинг истилочилик урушлари	96
18-§. Наполеон империясининг ҳалокати. Вена конгресси	103

5-боб.		
19-§.	Латин Америкада миллий озодлик революциялари	107
6-боб.	Европада капитализмнинг ривожланиши. Ишчиларнинг мустақил сиёсий куч сифатида дастлабки чиқишлари	
20-§.	Англияда капитализмнинг ривожланиши	115
21-§.	Англияда чартистлар ҳаракати	121
22-§.	Францияда капитализмнинг ривожланиши. Лион кўзголонлари	127
23-§.	Германияда капитализмнинг ривожланиши. Силезия ишчиларининг кўзголоми	132
7-боб.		
24-§.	Утопик социализм	136
8-боб.	Илмий коммунизмнинг пайдо бўлиши. К. Маркс ва Ф. Энгельс	
25-§.	Илмий коммунизмнинг пайдо бўлишининг тарихий шарт-шароитлари. Карл Маркснинг ёшлик йиллари	143
26-§.	Фридрих Энгельснинг ёшлик йиллари. Улуғ дўстлиқнинг бошланиши. «Коммунистлар союзи»	148
27—28-§.	«Коммунистик партия Манифести». «Манифест» I Собининг асосий ғоялари	153
29—30-§.	«Коммунистик партия Манифести» II ва IV бобларининг асосий ғоялари. Илмий коммунизмнинг оламшумул-тарихий аҳамияти	159
9-боб.	Европада 1848 — 1849 йиллардаги революциялар	
31-§.	Францияда революциянинг сабаблари ва бошланиши	164
32-§.	Парижда июнь кўзголоми. Иккинчи империя	170
33-§.	Германияда революция	178
34-§.	Австрия империясида ва Италияда революция	182
35-§.	Европада 1848 — 1849 йиллардаги революцияларнинг аҳамияти ва сабаблари (9-бобга доир хулоса)	188
10-боб.	Италия ва Германияда миллий давлатлар вужудга келиши	
36-§.	Италия халқининг мамлакатни бирлаштириш учун революцион кураши	190
37-§.	Италияни «юқоридан туриб» бирлаштиришнинг тугаллашиши. Германиянинг «Қурул ишладиш ва қон тўкиш» йўли билан бирлаштирилиши	195
11-боб.	XIX асрнинг биринчи ярмида АҚШ. Гражданилар уруши — Америкадаги иккинчи революция	199
38-§.	XIX асрнинг биринчи ярмида АҚШ. Гражданилар урушининг сабаблари	199
39-§.	Гражданилар урушининг етилиши ва бошланиши	207
40-§.	Революцион йўсида уруш қилиш. Шимолнинг ғалабаси	212
12-боб.	Осиё мамлакатларида миллий озодлик ҳаракати ва феодализмга қарши ҳаракат	
41-§.	Англиянинг Ҳиндистонни босиб олиши. Ҳиндистонда 1857 — 1859 йиллардаги халқ кўзголоми	219
42-§.	Феодал Хитой. Тайпинлар кўзголоми	227
13-боб.	Биринчи Интернационал (1870 йилгача)	
43-§.	I Интернационалнинг тузилиши. К. Маркс билан Ф. Энгельснинг ишчилар ҳаракатида илмий коммунизм ғояларининг ғалабаси учун кураши	233
		285

44- §. I Интернационал таъсирининг ўсиши. К. Маркс ва Ф. Энгельс Англияда	237
14- б о б. Янги тарихнинг биринчи даврида маданият	
45- §. Техниканинг ривожланиши	242
46- §. Табиёт фанларининг ривожланиши	248
47- §. Адабиёт	254
48- §. Санъат	263
<i>Янги тарих биринчи даврининг асосий якунлари . . . . .</i>	<i>275</i>
<i>Хронологик жадвал 1640 — 1870 . . . . .</i>	<i>279</i>
<i>Мундарижа . . . . .</i>	<i>284</i>

ТОШЕ ТАРЫХ 1871-1917

9

ТӘЗЕ ТАРЫХ 1871—1917

Орта мектебин 9-нжы класы
үчин окув китабы

И. М. КРИВОГУЗЫҢ редакциясы билен

СССР Магарыф министрлиги тарапындан
тассыкланылды

Русчасының биринжи
неширинден тержиме әдилен
биринжи нешир

АШГАБАТ «МАГАРЫФ» 1988

МАЗМУНЫ

Гирш	3
I б а п. Биринжи пролетар революциясы ве I Интернационалың ишиниң сонлайжы дөври	4
§ 1. Франция-Пруссия уршы ве Францияда 1870-нжи йылың 4-нжи сентябрь революциясы	4
§ 2. 18-нжи мартдакы халк гозгалаңы ве 1871-нжи йылың Париж Коммунасы	11
§ 3. Коммунарларың гахрыманчылыклы гөрешини ве пролетар интернационализми	18
§ 4. I Интернационалың ишиниң сондайжы дөври	27
II б а п. Иң улы капиталистик юртлар XIX асырын ахырларында—XX асырын башларында	31
§ 5. Өндүржи гүйчлериниң өсүшиниң тәзе басганчагы	31
§ 6. Капитализминиң өсүшиниң тәзе стадиясына гирмеги. Имперализминиң эсасы алааматлары	40
§ 7. Буржуазия билен пролетариатың арасындакы гаршылыкларың чуңлашмагы	48
§ 8. Германиянын, АБШ-нын ве Япониянын социал-ыкдысады өсүши	53
§ 9. Англиянын ве Франциянын социал-ыкдысады өсүши	65
§ 10. Франциянын, Германиянын ве Япониянын сыясы гурлушы хем-де оларың хөкүмдар топарларының ичери сыясаты	72
§ 11. Англиянын ве АБШ-нын сыясы гурлушы хем-де оларың хөкүмдар топарларының ичери сыясаты	82
§ 12. Иң улы капиталистик дөвлетлериниң дашары сыясаты. Халкара гатнашыклары	90
§ 13. Иң улы капиталистик дөвлетлериниң дашары сыясаты. Халкара гатнашыклары. (Довамы)	97
§ 14. Германияда ве Францияда социалистик херекет хем-де ишчилер херекети	107
§ 15. Англияда, АБШ-да ве Японияда социалистик херекет хем-де ишчилер херекети	119
	295

III б а п. XIX асырын ахырларында—XX асырын башларында Гүнорта-Гүндогар ве Меркези Европаның халкларының азат эдижилик гөреш	131
§ 16. Гүнорта-Гүндогар Европаның халкларының Осман империясына гарашсыз болмак угрундакы гөреш	131
§ 17. Австрия-Венгрияның зэхметкешлерини ве поляк халкыны милли хем-де социал тайдан азат этмек угрундакы гөреш	139
IV б а п. Азияның, Латын Америкасының ве Африканың халкларының милли-азат эдижилик гөреш	147
§ 18. Империализмнің колониал системасы	147
§ 19. Хытайның бакпа эдилмеги. 1911—1913-пжи йыллары революциясы	153
§ 20. Хиндистанда милли-азат эдижилик гөреш	159
§ 21. Эйрандакы ве Түркиедәки революциялар. Азияның оянып башламагының әхмети	164
§ 22. Латын Америкасы халкларының азат эдижилик херекети	172
§ 23. 1910—1917-пжи йыллары мексикан революциясы	179
§ 24. XIX асырын ахырларында Африканың халкларының колонизаторлара гаршы гөреш	185
§ 25. XX асырын башларында Африкада халк-азат эдижилик херекети	192
V б а п. Халкара ишчилер херекети ве II Интернационал	200
§ 26. II Интернационалның йүзе чыкмагы ве онун XIX асырын 90-пжи йылларындакы иши	200
§ 27. XX асырын башларында революцион херекетнің ёкары гөтерилмеги ве Интернационал	208
§ 28. XX асырын башларында халкара ишчилер херекетинде революцион тенденция билен оппортунистик тенденцияның арасындакы гөрешнің йтилешмеги	215
VI б а п. Дашары юртлары (XIX асырын ахырлары—XX асырын башлары) ве Россияның (XX асырын башлары) меденети	224
§ 29. Меденетин өсүшинин әсасы сыпатлары, ылымын газанан мөхүм үстүнликлери. Магарыф	224
§ 30. Буржуаз меденетинин кризиси	231
§ 31. Демократик ве социалистик меденетин элементлеринин өсмеги	236
§ 32. XX асырын башларында Россияның меденети ве онун дүнйә әхмети	244
VII б а п. Империализм	250
§ 33. Капитализмнің ёкары ве соңкы стадиясы	250
§ 34. Социалистик революцияның өңүсырасы	254

VIII бап. 1914—1918-нчи йылларын биринчи жа- хан уршы ве она Руссиянын гатнашмагы	258
§ 35. Уршун башланмагы ве II Интернационалын сырмагы	258
§ 36. 1914—1917-нчи йылларда уршун херекетлери ве дипломатик гөреш	265
§ 37. Уршун юртларда революцион кризисин дө- рәп башламагы	275
§ 38. Бейик Октябрь социалистик революциясы. Биринчи жахан уршунун соңлайжы этапы	283
Сөзлүк	292

ИН ТӘЗЕ ТАРЫХ 1917-1939

9

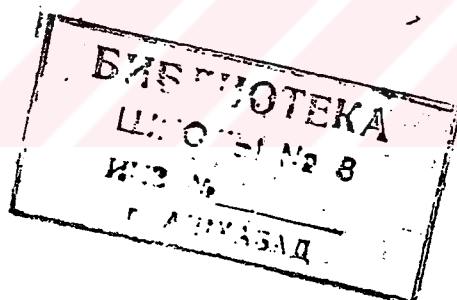
ИҢ ТӘЗЕ ТАРЫХ 1917—1939

ОРТА МЕҚДЕБИҢ ДОКУЗЫНЖЫ
КЛАСЫ ҮЧИН ОҚУВ ҚИТАБЫ

Профессор В. Қ. Фураевиң редакциясы билеп

СССР Мағарыф министрлиги тарапындан
тассыкланылды

*Русчасының биринжи неширинден
тержиме әдилеп биринжи нешир*

АШГАБАТ «МАГАРЫФ» 1988

МАЗМУНЫ

§ 1. Бүтіндүйө тарыхының тэзе заманы адамзаның капитализмден коммунизме гечиш заманыдыр	4
I бөлүм.	
КАПИТАЛИСТИК ДҮНИӨ ИКИ ЖАХАН УРУШЛАРЫНЫҢ АРАЛЫГЫНДАКЫ ДӨВҮРДЕ	12
I-н жи бап. Бейик Октябрь социалистик революциясындан соң капиталистик юртларда революцион херекетиниң ёкары гөтерилмеги ве колонияларда хем-де гарашлы юртларда милли-азат эдижиллик херекетиниң өсүши	12
§ 2. 1918—1919-нжы йылларын герман революциясы	12
§ 3. Венгрия совет республикасы	20
§ 4. Великобританияда, Францияда, АБШ-да ве Италияда ишчилер херекетиниң ёкары гөтерилмеги	26
§ 5. Империализмин колониал системасынын кризисиниң башланмагы	34
§ 6. Коммунистик Интернационалын дөредилмеги ве онун ишиниң илкинжи йыллары	42
§ 7. Версаль системасынын дөредилмеги	50
2-н жи бап. Дашары юртлар 1924—1939-нжы йылларда	57
§ 8. 1924—1939-нжы йылларда капиталистик юртларын ыкдысады ве сыясы өсүши	57
§ 9. Великобритания	64
§ 10. Американың Бирлешен Штатлары	72
§ 11. Германия	79
§ 12. Франция	92
§ 13. Испания	100
§ 14. Меркези ве Гүнорта-Гүндогар Европа юртлары	108
§ 15. Хытай	115
§ 16. Хиндистан	123
§ 17. Коминтерн фашизме ве тэзе жахан уршунуң ховпуна гаршы битеве ишчилер хем-де халк фронты угрундакы гөрешде	130
§ 18. Уршун ики ожагынын дөредилмеги. 30-нжы йылларда халкара гатнашыклары	139
Сөзлүк	151

(1939-1986)

ИН ТӘЗЕ ТАРЫХ

10

ИҢ ТӘЗЕ ТАРЫХ

(1939 — 1986)

ОРТА МЕКДЕБИҢ ОНУНЖЫ КЛАСЫ
ҮЧИН ОКУВ ГОЛЛАНМАСЫ

Профессор В. К. ФУРАЕВИҢ
редакциясы билен

СССР Магарыф министрлиги
тарапынан тассыкланды

*Русчасының дүзедилең ве үсти етирилең он едінжі
неширинден тержіме эдилең он башинжі нешир*

АШГАБАТ «МАГАРЫФ» 1988

МАЗМУНЫ

II бөлүм. ИККИНЖИ ЖАХАН УРШЫ

3-нчи бап. Иккинчи жахан уршунун өңүсүрасында халкара гатнашыклары

§ 20. Уршун ики ожагынын эмеле гелмеги, СССР-ин парахатчылык ве коллективлейин хоңсузлык угрунда гөрөшп	9	10
§ 21. Эфиопиядакы ве Испаниядакы фашистик агрессия	8	10
§ 22. Берлин — Рим — Токно агрессия билелешпгиниң эмеле гелмеги ве фашистик агрессиянын гүйчленмеги	12	10

4-нчи бап. Иккинчи жахан уршы

§ 23. Иккинчи жахан уршунун башланмагы	17	11
§ 24. Гитлерчи Германияның Совет Союзуня гаршы агрессиясы. Антифашистик коалициянын дөрөдилмеги	25	11
§ 25. Иккинчи жахан уршунун баршындакы дүйли өврүлүшү	32	11
§ 26. СССР-ин ве бойлеки азатлык сөйүжи халкларың фашистик агрессорлары енмеги	38	11

III бөлүм. СОЦИАЛИЗМИН ДҮНЙӨ СИСТЕМАСЫНЫН ЭМЕЛЕ ГЕЛМЕГИ ВЕ ӨСМЕГИ. КАПИТАЛИЗМИН УМУМЫ КРИЗИСИНИҢ ЧУҢЛАШМАГЫ. ИМПЕРИАЛИЗМИН КОЛОНИАЛ СИСТЕМАСЫНЫН ЧАГШАМАГЫ ВЕ ЮМУРЛМАГЫ. ХАЛКЛАРЫҢ ИМПЕРИАЛИЗМЕ ГАРШЫ, ПАРАХАТЧЫЛЫК, МИЛЛИ ГАРАШСЫЗЛЫК, СОЦИАЛ ПРОГРЕС, ДЕМОКРАТИЯ ВЕ СОЦИАЛИЗМ УГРУНДАКЫ ГӨҜӨШ РЕШИ

5-нчи бап. Социализмин дүйө системасынын эмеле гелмеги ве өсмеги

§ 27. Социализмин дүйө системасына өврүлмеги	49	12
§ 28. Польша Халк Республикасы	55	12
§ 29. Чехословакия Социалистик Республикасы	60	12
§ 30. Социалистик Румыния Республикасы	66	12
§ 31. Болгария Халк Республикасы	69	12

§ 32. Югославия Социалистик Федератив Республикасы	73
§ 33. Албания Халк Социалистик Республикасы	78
§ 34. Венгрия Халк Республикасы	80
§ 35. Германия Демократик Республикасы	85
§ 36. Хытай Халк Республикасы	91
§ 37. Монголия Халк Республикасы	96
§ 38. Корея Халк-Демократик Республикасы	99
§ 39. Социалистик Вьетнам Республикасы	102
§ 40. Лаос Халк-Демократик Республикасы	103
§ 41. Куба Республикасы	110
§ 42. Социалистик дашары юртлардың медениети	117
§ 43. Дурли юртлардағы социалистик революцияның ве социализм гур- лушығының умумы кануналайыклығы ве айратындыклары	126

6-нжи бап. Эсасы капиталистик юртлар икинжи жахан уршундан соң

§ 44. Хазирки заман империализминин айратындыклары	136
§ 45. Американың Бирлешен Штатлары	142
§ 46. Американың Бирлешен Штатлары (соңы)	148
§ 47. Великобритания	155
§ 48. Франция	163
§ 49. Германия Федератив Республикасы	171
§ 50. Италия	178
§ 51. Япония	184
§ 52. Капиталистик юртлардың медениети	189
§ 53. Капитализминин умумы кризисинин чуулашмагы	202

7-нжи бап. Азия ве Африка халкларының милли-азат эдижилик гөрешин.
Империализминин колониал системасының чагшамагы. Азат болан дөвлет-
лерин өсмеги

§ 54. Империализминин колониал системасының даргамагы	207
§ 55. Хиндистан	211
§ 56. Индонезия	217
§ 57. Якын Гүндогар икинжи жахан уршундан соң	221
§ 58. Мүсүр Арап Республикасы	227
§ 59. Сирия Арап Республикасы. Йемен Халк Демократик Республикасы. Ырак Республикасы	232
§ 60. Алжир Халк Демократик Республикасы	238
§ 61. Меркези ве Гүнорта Африка халкларының азат эдижилик гөрешинин ёкары гөтерилмеги	241
§ 62. Колониал гарашлылыкдан азат болан юртлардың медени өсүшин	249
§ 63. Колониализминин чагшамагының кануналайыклығы	253

8-нжи бап. Латын Америкасы халкларының антиимпериалистик гөрешин

§ 64—65. Латын Америкасы 1945—1986-нжи йылларда	262
---	-----

9-нчы б а п. Икинжи жахан уршундан соң халкара гатнашыклары. Халк-
ларың парахатчылык уgrundакы херекети

- § 66. Урушдан сонкы илкинжи йылларда (1945—1949) халкара гатна-
шыклары 273
- § 67. Парахатчылык сөйүжи гүйчлернң тәзе жахан уршуннн ве хемине ве
империялисттик агрессия сыясагына гаршы гөреши (1950—1970) . 279
- § 68. 70—80-нчи йылларда халкара гатнашыклары 288

10-нчы б а п. Халкара коммунистик ве ишчилер херекети

- § 69. Икинжи жахан уршундан соң халкара коммунистик ве ишчилер
херекети 298
- § 70. Икинжи жахан уршундан соң халкара коммунистик ве ишчилер
херекети (соны) 303
- § 71. Иң тәзе дөвүрде жемгыетчилик өсүшиннң өсасы сыпатлары . 315

BİBLİYOĞRAFYA

A. TARİH PROGRAMLARI

a. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Marifi Devlet Komitesi

Orta Dereceli Okullar İçin Tarih Programı,

4-10 (5-11). Sınıflar İçin, Moskova Marifi, 1989

b. Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Marif Bakanlığı

Orta Dereceli Okullar İçin Tarih Programı,

4-10 (5-II). Sınıflar İçin, Aşgabat Marifi, 1990

B. TARİH DERS KİTAPLARI

a. Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Marif Bakanlığı

1. "GADİM DÜNYA TARİHİ 5", Aşgabat, 1993.
2. "ORTA ASIRLAR TARİHİ 6", Aşgabat, 1986.
3. "TÜRKMENİSTAN CCP'nin TARİHİ", Aşgabat 1985.
4. "CCCP TARİHİ 8 (?.....1800)", Taşkent, 1991.
5. "CCCP TARİHİ 8 (1801-1900)", Aşgabat, 1986
6. "CCCP TARİHİ 9 (1900-1938)", Aşgabat, 1987
7. "CCCP TARİHİ 10 (1938-1987)", Aşgabat, 1989.
8. "YENİ TARİH 8 (1640-1870)" Taşkent, 1986.
9. "TAZE TARİH 9 (1871-1917)" Aşgabat, 1988
10. "EN TAZE TARİH 9 (1917-1939)", Aşgabat, 1988
11. "EN TAZE TARİH 10 (1939-1986)", Aşgabat, 1988.

C. KAYNAK ESERLER

- AKAYEV, O., "Geçmişte ve Şimdiki Türkistanda Tarih Dersinin Verilişi", Tarih Eğitim ve Tarihte "Öteki" Sorunu, Sempozyum, İstanbul 1995.
- ARWEİLER, O., Rusya'da Sovyetler (1905-1921), (Çev. T.Keşoğlu) İstanbul 1958.
- AYTAÇ, K., Çağdaş Eğitim Akımları, Ankara 1981.
- _____, Politeknik Eğitim ve Eğitim Reformları (Teori ve Uygulama), Ankara 1971.
- _____, Avrupa Eğitim Tarihi, İstanbul 1992
- ARMAOĞLU, F., 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Ankara 1987.
- AKYOL, T., Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye I, İstanbul 1979
- AKİNER, S., Sovyet Müslümanları, (Çev.T.Buzpınar, A.Mutlu), İstanbul 1995
- AĞAOĞLU, S., Sovyet Rusya İmparatorluğu İstanbul 1967.
- BLOCK, M., Feodal Toplum, (Çev. M.Ali Kılıçbay) Ankara, 1983
- BALA, M., "Rus İhtilalinde Türkler", Dergi, III/9 (1957)
- BARUT, F., Marksist Yöntem ve Tarih Bilim Anlayışı 1990.
- BERKOK, İ., Tarihte Kafkasya, İstanbul 1958.
- BROWNE, G.S., Gramer, J.F., Çağdaş Eğitim (Çev.A.Ferhan Oğuzkan), İstanbul 1982.
- CÜCEOĞLU, D., İnsan ve Davranışı, İstanbul 1991.
- ÇAĞATAY, T., Kızıl Emperyalizm, Ankara 1969.
- DEVLET, M., Rusya Türkleri'nin Milli Mücadele Tarihi Ankara, 1985.
- ENGELS, F., K., El Yazmaları (Çev.K.Sever), İstanbul 1971.
- ERDOĞAN, İ.; Çağdaş Eğitim Sistemleri, İstanbul 1997
- ERİŞ, M., Amerikan Rus Emperyalizmi, İstanbul 1978.
- ERÖZ, M., Marksizmin Leninizm ve Tenkidi, İstanbul 1978.
- ERŞAHİN, S., Türkistan'da İslam ve Müslümanlar (Sovyet Dönemi), Ankara 1999.

- FINDIKOĞLU, Z.F., Karl Marks ve Sistemi, İstanbul 1981.
- _____ , Sosyalizm, İstanbul 1976.
- FİDAN, N., Okulda Öğrenme ve Öğretme, Ankara 1985.
- HAYIT, B., Esir Türkler, Ankara 1971.
- _____ ,Türkistan Devletleri'nin Milli Mücadeleleri Tarihi, Ankara 1995.
- KOCABAŞ, 5., Kuzeyden Gelen Tehdit Türk-Rus Mücadelesi İstanbul 1989.
- KIVILCIMLI, H., Tarih Tezi (Tarih Öncesi Tarih, Devrim, Sosyalizm), İstanbul 1976.
- KURAT, A.N., Rusya Tarihi, Ankara 1987.
- KOHN, H., Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği (Çev.A.O. Güner), İstanbul 1983.
- KURUPSKAYA, K.N., Eğitim Üzerine (Çev.Ş.Yalçın), İstanbul 1994.
- LENİN, V.İ., Seçme Eserler (Çev.Şair Yalçın), Ankara 1978.
- _____ , Tüm Yapıtları (Çev.Şiar Yalçın), Ankara 1978.
- _____ , Karl Marks ve Doktrini (Çev.Şiar Yalçın), Ankara 1980
- _____ , Ulusların Kaderlerini Tayin HAKKI, Ankara 1968.
- MAKARENKO, A.S., Çocuk Eğitimi (Çev. Dumrul Cemgil), İstanbul 1987.
- MARKS, K., Kapital Ekonomik Politiğin Eleştirisine Katkı (Çev.E.Aytekin), İstanbul 1983.
- _____ , Kapital (Çev.Mehmet Selik) Ankara 1974.
- PASTUHOV, B.N., "Leninci Örgütlenme İlkeleri ve Leninci Genç Komünistler Birliği'nin Etkin İlkeleri" Lenin Gençlik ve Günümüz Dünyası (Nşr.Şükrü Salman), İstanbul 1975.
- PAPP, N.N., "Harpten Sonraki Devirde Sovyetlerin Türkistan'daki İdeolojik Siyaseti", Dergi, V/17, (1959).
- POLİTZER, G., Felsefenin Başlangıç İlkeleri (Çev. E.Aytekin), İstanbul 1978.
- RASONYİ, L., Türk Devleti'nin Batıdaki İlk Varisleri ve İlk Müslüman Türkler, Ankara 1972.

- ROSENBERG, A., Bolşevizim Tarihi, İstanbul 1969.
- RUSSEL, B., Eğitim ve Toplum Düzeni (Çev. Nail Besel), İstanbul 1976.
- STALİN, J., Leninizmin İlkeleri, Ankara 1974.
- STALİN, J., Marksizm ve Milli Mesele, Ankara 1967.
- SZANIOWSKI, İ., Emegın İnsancillaştırılması ve Okulun Toplumsal İşlevi (Çev. T. Yılmaz) Ankara 1980.
- SÖNMEZ, V., Eğitim Felsefesi, Ankara 1993.
- SARAY, M., Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914), Ankara 1987.
- _____, Türkmen Tarihi, İstanbul 1993.
- Topses, G., Eğitim Felsefesinin Temel Sorunları, Ankara 1982.
- TOZLU, N., İ.H.Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma, İstanbul 1989.
- TURCENKO; V., Bilimsel ve Teknik Devrim ve Eğitimde Devrim (Çev.A.Okan), İstanbul 1979.
- TROÇKİ, Sosyalizmin Güncel Meseleleri (Çev.Yılmaz Öner), İstanbul 1976.
- TEMİR, A., "Rus İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Genişlemesi", Türk Kültürü II/21, İstanbul 1964.
- TEKİNER, S., "Sovyet Azerbaycan'ı Marifine Toplu Bir Bakış ve Kominist Terbiye Sisteminin Hedefi", Dergi, I/2 (1955).
- URBAN, P., "Sovyet Tarih İlminin Bugünkü Durumu", Dergi, XVIII/63(1971).
- _____, "Türkistan Sovyet Cumhuriyetlerinde Milli İdeolojik Eğitimler", Dergi, VII/23-24 (1961).
- ÜLGEN, H.Z., Tarihi Maddeciliğe Reddiye, İstanbul 1981.
- Özlem, D., Tarih Felsefesi, İstanbul 1994.
- ÖZDEN, Y., Öğrenme ve Öğretme, Ankara 1997.
- ÖZKAN, N., Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil Edebiyat, Kayseri, 1997.

VETTER, G.A., Bugünkü Sovyet İdeolojisi (Çev. Ziya Şenbay) Ankara 1976.

YAYAN, O., Türkmenistan, Aşgabat 1997.

YAKUBOVSKİY, A.Y., Altınordu ve Çöküşü (Çev. Hasan Eren), Ankara 1975.

